

P E T Ő F I É S A D Y *

Írta: LUKÁCS GYÖRGY

Mi a magyar tragédia? Petőfi és Ady, a magyarság igazi költői jól tudták: a feudalizmus maradványainak fennállása és makacs védelme; Magyarország kiszakadása a kialakulóban levő új, európai demokratikus kultúrából. Tudták azt is, mi innen a kivezető út: a régen anakronizmus-sá vált magyar középkor erőszakos sirbatétele és ezzel a magyar nép belépése a civilizált, demokratikus népek közösségébe. Petőfi és Ady azért lettek egészen nagy költőkké, mert ők gondolták és érezték végig, éltek végig a legmélyebben, féluton való megállás, megalkuvás nélkül, nemzetük, népük nagy tragédiáját.

Herder és Hegel óta mindenki tudja, hogy a költők igazi nagyságát a nemzeti étellel való összeforrottság teszi. De Hegel kis utódjai ellaposították és az ellaposítással kompromittálták, gyanussá tették ezt a gondolatot. A német és a magyar politikai élet fejlődése 1848 után a kompromisszumok jegyében játszódtott le. A polgárság végleg lelép a polgári forradalom utjáról és az értelmiség tekintélyes része követi és hiven kiszolgálja az így létrejövő anyagi, szellemi és erkölcsi korrupciót. A nemzeti gondolat képviselője, a nemzettel való szellemi és érzelmi egység, az 1867 utáni magyar irodalomban a 67-es kompromisszum fenntartás nélküli dicsőítését jelentette. A magyar uralkodó osztályok lemondását a nemzeti függetlenségről, amely lemondás fejében a földbirtok feudális maradványainak épségben tartását, a nemzetiségek szabad elnyomatását, a kapitalizmus fejlődését (az osztrák ipar megengedte keretekben és megfélelő függésben az osztrák fináncióktól) a kettős monarchia hatalma garantálta.

A háború utáni fejlődés még mélyebbre züllesztette a nemzet gondolatát. A faji miszticizmus tudománytalan és reakciós demagógiája csak arra való volt, hogy a földbirtokviszonyok maradjanak a régiben. Ez a majdnem évszázados történelemhamisítás sokak előtt teljesen kompromittálta Herder és Hegel gondolatát. A lapos és vulgáris szociologizálás szemében, amely semmivel sem lesz jobb, ha „marxista” frázisokkal kendőzi ürességét, nemzeti fejlődés, nemzeti sajátosság egyáltalában nem létezik, csak — szárazan, elvontan, sematikus skatulyázott — osztályok, rétegek és alrétegek vannak.

Az igazi marxisták másképpen gondolkodnak. Amikor Uljanov Tolsztoj szociális és művészi fiziognómiáját körülhatárolta, a jobbágy-felszabadítás és az első forradalom (1861-1906) közötti korszak alapvető parasztproblémáiból indul ki és Tolsztoj nagyságát abban látja, hogy ennek a válságokban gazdag, átmeneti korszaknak alapvető ellentmondásait mélyen átélte és nagy művészi erővel ábrázolta.

Uljanov tehát Tolsztojt, mint orosz nemzeti költőt tartja klasszi-

*Részletek egy nagyobb tanulmányból.

kusnak: szerinte Tolsztoj, mint orosz nemzeti költő jelent egy lépést előre a világirodalom fejlődésében. Persze a nemzeti jelentőségnek ilyen felfogása szöges ellentétben áll a reakciós korszak rosszhiszemű legendáival; persze ez a felfogás a herderi és hegeli koncepciók jelentékeny továbbvitelét és elmélyítését hordja magában.

Mert a nemzeti jelleg most már világosan és határozottan egyet jelent a dolgozó nép sorsával. (Nemzet és nép szembeállítása, a nemzet sorsának elválasztása a nép sorsától: egyik ideológiai tükröződése a 67 utáni magyar kultúra mélyreható visszaességének, az uralkodó osztályok ama nemzet- és népellenes politikájának, mely Magyarországot már egyszer katasztrófába sodorta és amely most újabb katasztrófa felé visz.) A tudományos szocializmus klasszikusainak felfogásában „csak” annyi az új, hogy nem éri be a népelet nemzeti jelentőségének általános elismerésével, hanem a nemzet nagy történelmi válságait és sorsfordulatait a dolgozó nép cselekedeteiből és szenvedéseiből vezeti le.

Ezért a nagy költők jelentőségének titka éppen abban keresendő, hogy legszemélyesebb emberi és írói élményeikben a nemzeti válságok nagy, történelmi ellentmondásait fogják be és fejezik ki. Minél nagyobb valamely író, annál kevésbé „privátak” az élményei és az alkotásai. Ez a megállapítás nem elszemélytelenedést jelent. Ellenkezőleg. A közügyek és a személyes élmények merev szembeállítása mindig a hanyatlás, a belső felbomlás szímtómái. Ha az intelligencia eltompult és közönyös a közügyekkel szemben vagy nem mer azok reakciós fejlődésének nyíltan és határozottan ellenállni, akkor terjed el az a tévhit, mintha az emberek (és pláne az írók) legszemélyesebb élményei tisztán egyéni élmények lennének, mintha volna a személyes, a privát egzisztenciának olyan szférája, mely objektíve nincs összefüggésben a szociális és politikai élet menetével.

Az objektív valóságban nincs ilyen „függetlensége” a személyes létnek, az egyéni élményeknek, csakis a dekadens ideológusok elképzelésében van. De ezek az elképzelések nagyon is valóságos befolyást gyakorolnak az irodalomra. Nem abban az értelemben, mintha ott most már létrejöhetne egy a közélettől valóban „független” birodalma az élményeknek és azok költői kifejezésének, hanem kizárólag abban az irányban, hogy az ilyen ideológia hatása alatt létrejövő irodalom a társadalmi élet *periférikus* problémáit dolgozza fel és azokkal is csak *felületesen* birkózik meg, azokat is csak véletlenszerű és nem lényeges összefüggéseiben ragadja meg.

Az igazi nagy író élményeinek mélysége és átfogó ereje éppen abban nyilvánul meg, hogy az objektív összefüggést, amely az egyén (privát) sora és korának döntő problémái között a *valóságban* fennáll, napvilágra hozza, tudatosítja, közkinccsé teszi. Minél mélyebben egyeznek ezek az élmények, annál bonyolódottabb, rejtettebb, érdekesebb összefüggések kerülnek ilyen módon a kézzelfogható felszínre. Ha Shakespeare és Goethe, Balzac és Tolsztoj művei valóban korai enciklopédiákat tartalmaznak, akkor ez nem abban az értelemben veendő, mintha okvetlenül minden egyes fontosabb történelmi eseményt közvetlenül megtalálnánk bennük, ez legfeljebb Balzacról áll és róla sem százszázalékosan, hanem úgy értendő, hogy a nagy költői erővel és következetességgel ábrázolt egyéni sorsokban meglátjuk, megéljük a korukbeli társadalmi lét leg-

mélyebb, az emberiség történelme számára súlyos és tartós jelentőséggel latbaeső, igazán *döntő* problémáit. A marxizmus tehát nem tagadja sem a nagy egyéniség, sem a nemzeti lét fontosságát a történelemben. Éppen azáltal, hogy szakít azok izoláló tulbecsülésével, válik képessé eme történelmi faktorok társadalmi szerepét *konkrétan* kijelölni.

Ismételjük, Ady nagysága abban áll, hogy ő a magyar tragédia nagy lírikusa. A tragédia szót alá kell huzni, mert benne nyilvánul meg az alapvető különbség Petőfi és Ady között. Mindkettő a magyar nép legmélyebb vágyainak, legmélyebb fájdalmainak, legigazibb reményeinek adott kifejezést. Mindakettő az egyedül helyes kivezető utat kereste a magyar tragédiából és mindakettő ugyanazt az utat találta meg és ment rajta emberileg, politikailag és irodalmilag — következetesen végig. Ugyanazt az utat, mert bár az igazság megnyilvánulásának történelmi formái nagyon különbözők: a magyar nemzet önállóságának, függetlenségének igazi útját: a dolgozó nép felszabadulása, a demokratikus forradalom útját.

Petőfi útjának *végén* a lángban álló, levert forradalmi Magyarország egy tragikusan befejezett szakaszt jelent. De ez a tragikus vég egyrészt hősi harcok hősi bukását mutatta, ahol is a magyar nemzet volt az egyetlen forradalmi demokrácia Európában, amely még képes volt nyílt küzdelemben szembeszállni az összefogott nemzetközi reakcióval. Másrészt ez a korszak volt az, amelyben a demokratikus Magyarország először találkozott a nyugati forradalmi fejlődéssel, amelyben először vált az európai szabadságmozgalmak aktív és számottevő szövetségesévé, amelyben tehát először szűnt meg a magyar nép elszigeteltsége és magára-hagyatottsága a nyugati fejlődésben. Akárhogy végződött is ez a harc, előkészületeinek, megindulásának nagy és jogosult reményei adják meg Petőfi költészetének világos, bátor és bizakodó pátoszáat. A felszabadulás előestéje, a kulturális közösségbe való beolvadás perspektívája, a nyomaszó mult biztosra vett összeomlása; innen Petőfi költészetének egyszerű nagyvonalúsága, innen optimizmusának tartalmassága és ereje.

Ady ugyanezért és ugyanez ellen harcolt, mint Petőfi. De a feudális mult a 67-es kompromisszum óta nem izolált maradék már Magyarországon, amelyet muszkavezető áruló arisztokraták és rajtuk kívül csak a nép elmaradt és félrevezetett elemei védelmeznek, ami ellen a haladás összes erői végeredményében egy táborban állanak, ha célkitűzésben és taktikában nem is egyértelműleg. Ady Magyarországon a gazdasági modernizálás fő ereje, a kapitalizmus szövetséget kötött a hűbériség maradványaival. A haladás tempóját és jellegét politikai, szociális és kulturális vonalon ennek a szövetségnek, a 67-es kompromisszum betartásának, biztosításának keretei határozták meg.

Tehát: minden politikai párt lojálisan végrehajtotta a nemzetiségek kiszolgáltatását a magyar elnyomatásnak. Tehát: minden politikai párt tabunak tekintette a fennálló földbirtokviszonyokat. Tehát: minden politikai párt egyértelműleg kizárta a parlamentből, az aktív politikai életből a dolgozó nép széles tömegeit, a szegény parasztságot és a társadalmi haladás most kifejlődő új előharcosát, a munkásosztályt.

Objektíve az így létrejött erőegyensúly nagyon ingadozó volt. A dolgozó nép többségében mély elégedetlenség élt az uralkodó rendszerrel

szemben. Nemcsak az alföldi parasztzendülések, nemcsak a budapesti véres munkástüntetések tanúsítják ezt; a 48-as párt népszerűsége az alföldi parasztság között, a Tisza-kormány bukása az 1904-es választásokon azt mutatják, hogy az elégedetlenség azokat a magukban véve viszonylag keskeny rétegeket is elfogta, amelyeket a 67-es kompromisszum „az alkotmány sáncai” közé beengedett.

De éppen ezek az események tanúsítják, hogy az országosan széles és sokféle elégedetlenségeknek nem voltak vezetői, csak levezetői. A hivatalos pártok, bárniilyenek voltak is felírásaik, visszarettentek a 67-es kompromisszum fölborítása elől (a Tisza-ellenes koalíció szégyenteljes sorsa világosan mutatja ezt a helyzetet). És a „nem hivatalos” pártok sem mertek kemény kézzel hozzányulni a dolgozó nép súlyos kérdéseéhez. A szociáldemokrata párté lett volna a feladat, hogy vezére legyen a parasztság és munkásság felszabadulási harcának, Magyarország demokratikus megújításának, a hűbériség maradványai likvidálásának, az elnyomott nemzetek béklyói összetörésének. A munkásság számos uccái harcban megmutatta erre való készségét. A szociáldemokrata vezetőség azonban mindig csak olyan messzire ment, amennyire az a baloldali polgárságnak megfelelt. Annak cselekvési körét viszont a szövetkezett nagybirtok és finánctóke határozta meg — tehát végeredményében a 67-es osztálykompromisszum.

Objektíve a demokratikus forradalom összes feltételei meg voltak Magyarországon. Szubjektíve a 48 óta beállt sajátos fejlődés következtében — egyetlen feltétel sem volt meg.

Ady Endre — épügy, mint Petőfi — több mint a demokratikus forradalom lírai rajongója. Ami Petőfit olyan magasra emeli a negyvenes évek német politikai lírikusai (Herwegh, Freiligrath) fölé, annak gyökere politikai *éleslátásában* van. Ő nemcsak lelkesedik a demokratikus forradalomért, hanem mélyen megérti annak összes döntő problémáit, kitűnő taktikai érzékkel bírálja el fontos napi kérdéseit és teendőit. Azáltal, hogy ez a gazdag és konkrét tartalom fogyaték nélkül kapott lírai kifejezést költészetében, vált Petőfi — Heine mellett, akiben ugyanezek a kvalitások megvoltak — a korszak legnagyobb költőjévé.

Ezek a képességek megvoltak Ady Endrében is. A mai olvasó sokszor csodálattal látja, milyen éles elmével, mélységgel és finomsággal ítélte meg Ady verseiben és cikkeiben korának magyar és nemzetközi politikai és speciális problémáit. Mennyire ő volt, mint gyakran Petőfi is, nem egy esetben az egyetlen, aki az eseményeket helyes és következetes demokratikus perspektívából, a dolgozó nép igazi nagy érdekeinek perspektívájából ítélte meg.

Petőfi is sokszor szemberűlt a többséggel, helyes megítélései következtében. De sohasem maradt egészen magára. Mindig része, mindig katonája maradt az akkori magyar demokrácia szélső, jakobinus balszárnyának.

Ady egészen egyedül állt. Persze: a dolgozó nép milliói ugyanazt szenvedték, amit ő. De közte és ezek között a szervezetlen vagy szervezeteik révén a kompromisszum igájába hajtott tömegek közt nem volt és nem lehetett közvetlen kapcsolat, közvetlen együttműködés. Ady — akinek politikai okosságát nem lehet eléggé kiemelni — minden lehetőt és lehetetlent megpróbált, hogy ennek a magányosságnak a kerítését áttör-

je. Justh Gyulától Garamiig, Jászi Oszkártól a Galilei körig mindenkivel megpróbálkozott; mindenkivel, akiben csak a legkisebb hajlandóságot látta, fegyverbarátságot kötött. Hiába.

Igy Ady magányossága nem gögös elzárkózottságból, nem szektárius szűkkeblűségből származott, hanem — a 67 utáni Magyarország körülményei között — annak következménye, hogy egyedül látta világosan, hogy Magyarország megmentése érdekében a demokratikus forradalom elkerülhetetlen és szükségszerű. Egyedül ő látta és szerette annyira a dolgozó népet, hogy igazán bizhatott benne, hogy a forradalomban nem látott „káoszt“, hanem megújhódást, hogy nem félt a forradalomtól, hanem hitt benne, hívta és várta. Ezen az uton nem ment vele senki, se Garami, se Jászi Oszkár, — se irodalmi baráti és tisztelői.

Különleges és sajátságos magányosság Adyé: magára marad, egyedül áll egy országban, ahol egyedül ő fejezi ki a nép igazi keserveit, vágyait és reményeit; egyedül áll egy irodalomban, amelynek ő nemcsak legnagyobb, hanem legnépszerűbb költője is.

Objektív társadalmi szükségesség volt az Adyt oly gyakran elfogó sötét kétségezés. Az okos politikus Ady, a magyar élet mély ismerője látta, hogy forradalom nélkül vesztébe rohan a magyar nép — és a forradalom nem jön, bármilyen szükségszerű, bármennyire hajlik feléje a dolgozó nép többsége. Nem jó és akiknek siettetni kellene, hátráltatják. Csoda-e ha akkor a tehetetlen Adyban csodavárással elegy kétségbeesés uralkodik? Ha csodavárását és kétségbeesését az Isten szimbólumába öltözteti? Aki Isten-szimbólumát bármilyen egységben akarja látni feloldhatatlan ellenmondások tömkelegében vész el. Aki a magyar tragédia szimbólumokba torzult tükörképét keresi bennük, megérti ezeket az ellentmondásokat is:

*Rákóczi, akárci
Jőjjön valahára...*

Ady Istene a forradalomra hiába váró forradalmár kétségbeesett menedéke:

*... s az életbe belehazudunk
egy kis harmóniát.*

Sötét világ Ady világa. Nem Ady „veleszületett“ pesszimista hajlandóságai miatt; nem a nyugati költészet hatásai következtében, hanem mint a tragikus összeomlást megelőző időnek sulyos és nyomasztó atmoszférája. Ady „pesszimizmusa“ okos előrelátása volt az elkövetkezőnek; kétségbeesése mögött egy világosan tudott kivezető út ismerete állott, amelyen a magyar nép akkor nem volt képes elindulni.

Ilymódon különös és mély társadalmi összefüggés nyilvánul meg Petőfi és Ady származási ellentétében. A megújhódást váró kor még töretlen bizalma az alulról jött, plebejus Petőfiben kapott adekvát formát: őbenne testesülnek meg azok a legjobb népi erők, amelyek 48-ban oly reményteljesen csaptak össze az európai reakcióval. A megújhódás hajnalán Petőfi onnan jött, ahonnan a társadalmi megújhódás jönni készült.

Ady ennek a kulturának lefele vivő útját járta. Nagysága, hogy rendületlenül kitartott a demokratikus, a forradalmi kivezető út mellett. Nagysága, hogy a kor legsötétebb oldalait, felbomlott kulturáját, emberi széthullását ugyanazzal az erővel és őszinteséggel foglalta dalba, mint a

kimenekülés lángoszlopát, a forradalmat. A pusztulás, a hanyatlás központjából jött. Az, hogy éppen benne fut össze az egész magyar nép szenvedése és problematikája: a legszorosabb összefüggésben áll azzal, hogy nem alulról jött, hogy a fent és lent minden kérdését egyforma fájdalommal átélte, hogy a magyar történet minden kérdésével — gyűlölvé vagy szeretve — egynek érezte magát, hogy „népért siró, bús, bocskoros nemes” volt.

Petőfi egy versében különös erővel van kifejezve ez a két típus, a sajátja és Adyé, világosabban, mint bárhol másutt:

*Minden, mi világos,
Minden, mi virágzó,
Dalodban, ó koldusok őse Homér!
Minden, mi sötét,
Minden, mi sivár,
Dalodban, királyi utód Osszián!*

ARATÓ ANDRÁS: VERSEK

MÓDOS PARASZT...

<i>Pénzed mellett hasalva befekszel a kazalba. Rothadsz, akár az alma.</i>	<i>Nem hordsz vizet vederbe. Nem nyom ágyod keserve. Nem fog rajtad vecsernye.</i>
<i>Kövért földed kapálsz. Kövért füved kaszálsz. Szegény embert nem állsz.</i>	<i>Dús a répa, szép a tök. Nincs messze a csütörtök. Ne félj, elvisz az ördög.</i>

KAMPÓT VERNI...

<i>Sokat esznek, sokat isznak. Jó a hurka, jó ha véres. Hogy csámcsognak, télire majd hátuk, hasuk jó kövér lesz.</i>	<i>Bizony kampót kéne verni, nem a falba, nem a fába. Máshová kéne azt verni; holnap talán, ha nem máma.</i>
<i>Jó kövér lesz, szép kövér lesz. Bundát tesznek a hasukra. Bólogatnak, úgy szuszognak: más dolgozik a hasukra.</i>	<i>Kampót verni mindenfelé, ahol kemény, ahol puha. Szegre veled nyonoruság, rongyos zubbony, parasztgunya.</i>

KARJÁBA KAPJA...

<i>Bolyong a nyár. Vigyorgó szél ül a nádason. A kerék nyoma felsír. A tarló eloson...</i>	<i>Foszlik a kender szála, rozoga lesz a vágy. Fondorkodik a bánat. A dombok öle lágy.</i>
--	--

*Párjáért ri a fűszál.
Csipog a gyenge rét.
Karjába kapja Isten
szomorú gyermekét...*

A BOLDOGOK...

*A hernyók és a szunyogok, A vödör, mikor megmerül.
ők, talán ők a boldogok. A szellő, mikor szenderül.*

*S a földet hasító eke. A nap, mikor nyugodni tér.
A hal, a tavak gyermeke. Ha elfolyik: a szolga vér.*

*S a harang, mikor zengetik.
A búza, mikor elvetik...*

AZ ASSZIMILÁCIÓ A MAGYAR IRODALOMBAN

Irta: BÖLÖNI GYÖRGY

Nagy vita folyik Magyarországon egy könyv felett, melyet az asszimiláció koráról a magyar irodalomban írt Farkas Gyula, a berlini Collegium Hungaricum igazgatója. A kiegyezéstől a háborúig akarná Farkas lemérni a magyar irodalmi életet, de ez csak ürügy arra, hogy szétverjen az asszimilálódott írók között. Tétele az, hogy a magyarságba befurakodott svábok, szlovákok és zsidók az okai a magyar irodalom századvégi hanyatlásának. Azzal magyarázza ezt, hogy a 49 után jövő nemzeti elnyomatás alatt elgyengült és elparlagiasodott a fajtabeli magyarság újabb generációja. Így történt, hogy amikor a kiegyezés után megnyílt az ut a munkára, a fajtabeli magyarok és a nemesi osztály le-származottjai helyett az elnyomatás ideje alatt gazdaságilag és szellemileg is megerősödött asszimilált magyarok vették át a vezetést az irodalomban s Vörösmarty és Arany utódlásából kizárták a magyarságot.

Annak, aki hosszú évek óta Magyarországtól távol él, enyhén mondvacsömör ez a könyv. Számomra, aki már csak Ady oldalán is résztvevője voltam annak, ami a háború előtti magyar irodalmi élet kohójában történt, ennél is sokkal több, a történelem tudatos hamisítása. Ellenkönyvet lehetne írni csak arról, hogy tételei mennyire hazugok; hogy nemcsak az írók egyénisége, értékelése, szellemi kisugárzása mennyire nem valódi mérték szerint, de senki sincs és semmi sincs, ami valóságot ábrázolna e görbe tükrökben. Még az eszmék és befolyások egymásutánja sem igazi, az okok felcserélődnek az okozatokkal és elvetélt elszólások igyekeznek kiformalni az írók „valódi” arcát és „valódi” célját.

A századeleji magyar írók kortársa vagyok és így inkább meg tudom ítélni e kor irodalmi életének folyását, melybe tartozom, mint az, aki könyvekből és papirhalmazokból rosszindulatúan akarja feléleszteni az akkori időket. Farkas szemén át minden eltorzul. Ha valaki az ő könyvét olvassa, csak ez ötven esztendőről, annak számára dögvészes az 1914 előtti magyar irodalmi levegő. Farkasnak egyformán pestises és nemzetrontó Rákosi Jenő rakciója és magyarosítása és a *Nyugat* nyugatúsága, vagy a *Huszedik Század* radikalizmusa. Az irányt és az értékmérőt az mutatja, hogy Szabolcska Mihályt lovagolja ki újra és újra nemzeti értéknek és egy szava sincs törpesége ellen. De ugyanakkor fricskákat kap Makai Emil, Heltai Jenő és mások — csaknem mindannyian írók, — akik

a könnyed városi irodalmi nyelvet megteremtették. Amíg Kiss József költői jelentőségét tulozva felfujja, ugyanakkor nem a versek pelyvaszerúsége fáj neki, hanem ez is ürügy arra, hogy a gettó-szagot szaglássza rajtuk. Senki nem vonja kétségbe, hogy egy periódusban tultengő volt a magyar irodalomban a zsidó eredetű írók befolyása. Írói válogatták, hogy kik voltak a nemzeti életnek hasznára vagy kárára, de ugyanez áll a fajtiszta magyarokra is.

De kár a részletekbe belemenni! Egyszerűen fel kell állítani a háború előtti magyar irodalom világképét. Nem lehet svábokra, szlovákokra, stb. osztani a magyar írókat. Az igazság az, hogy legtöbbször a tehetségek és haladók azonosak voltak a zsidó asszimiláltakkal, a tehetségtelenek és reakciósok a svábokból eredt magyarosodókkal. És míg a nemzetiségekből jött új magyarok igyekeztek az uralkodó rendhez simulni és a hadállásokba jól beásni magukat, addig a zsidó asszimiláltak javarészt ellenzékben voltak és kívülről rohamozták meg a pozíciókat. Nekik nem a meglévő magyar élet kellett, hanem az eljövendő. Rákosi Jenőnek nem vetette soha szemére az uralkodó osztály, hogy sváb eredetű, még kevésbé Herczeg Ferencnek, mert hiszen asszimilálódott fajtájuk velük együtt a fennálló rend ispánja volt. De nem volt zsidó eredetű magyar író, akire rá ne bökne volna valamelyik „törzsökös“ az uralkodó osztályból — akinek egyszer utjába akadt és akivel az iramot tehetsége nem birta szuszszal, — hogy „zsidó“.

Csak természetes, hogy ezek után Ady szerepét is helytelenül ítéli meg Farkas tanár ur, akit minden magyarkodása ellenére szelleme szerint inkább illenék Herr Prof. Wolfnak nevezni. Adynak nem az fáj, hogy Rákosi asszimilálódott, hanem az, hogy ez a magyarkodó sváb a reakció oldalán magyarabb akart lenni a magyarnál és a vélt nemzeti érdekeket szegte szembe mindenfajta reformmal és mindenfajta haladással. Igen: a svábok belül kerültek és a pozíciókat tartották, a történelmi középosztályt, az „urakat“ szolgálták, a zsidók pedig kívül álltak s az uralkodó osztály irodalmi szellemét ostromolták. De sem a svábok, sem a zsidók nem voltak okai az irodalmi hanyatlásnak. Ennek okozója a feudális uri osztály volt, mely rabságban tartotta a népet és nem engedte meg az igazi népi gyökerekből a nemzeti utánpótlást. Nem a zsidók és nem a svábok okozták, hogy csökkent az Akadémia, vagy a Kisfaludy Társaság tekintélye, hanem maguk ezek az intézmények, mert kizárták falaik közül a fejlődést, a szabad generációs cserét és a tehetségeket. Ezek a tudományos és irodalmi intézmények tartották a magyar szellem veszedelmes és nemzetölő konzervatív vonalát és a reakció, — nevezzük csak igazi nevén — az uralkodó osztály éppoly kétségbeesetten és konokul védekezett az irodalomban is, mint a politikában és a nemzeti lét minden terein. Sehol sem engedte, hogy frontját áttörjék az új idők új dalaival.

Vannak korok, amikor a hivatalos kultúra elszakad a társadalomtól. Franciaországban sem Richelieu szelleme árad az Institutból, nem a Goncourtoké, a Sacha Guitryt tagul választó Goncourt-Akadémiából. Itt sem a hivatalos irodalom kebelén belül virágzik az igazi irodalom. Így volt ez már Zolánál, Flaubertnél, Baudelairenél, vagy ha tetszik ma Romain Rollandnál, Malrauxnál vagy Montherlantnál. Az is csak kivételes eset, hogy például a Comedie Francais igazgatói székében ma egy igazi drámaíró ül. A kultúra mindenütt terebélyesedik, az irodalomnak sem céljai,

sem eszközei nem lehetnek a száz év előtti étellel azonosak és az irodalmi testületeknek számolniuk kellett a változásokkal. Meg az országnak is. De visszatérve a magyarokhoz, ma szemforgatóan és bűnbánóan meakulpáznak, amiért nem engedték fel magukhoz a népet, de lám még ma is ebek harmincadjára hányják a zsidó asszimiláltakat, akik velünk, „törzsköcsökkel“, fajtabeliekkel és keresztényekkel szövetségben akarták megreformálni a magyar életet. Adyt szellemmé varázsolják, neki megbocsájtják a zsidókkal való barátkozás bűnét is, az ő bálvány voltáról még a mikve-víz is leperreg, de kardélre hányának körülötte a zsidókat és nem zsidókat, akik a magyar népi és szellemi felszabadulást sürgették. Farkas kikaparja az irodalmat a magyar életből és nem vizsgálja, hogy mennyire politikai és szociális mozgalmak hordozói voltak az írók. Észreveszi Jászi Oszkárt a *Husadik Század*nál, Bokányit Bródy Sándor *Jövedelmében*, Kunfit a *Nyugat*ban, de azt már nem akarja tudomásul venni, hogy ekkor már a magyar polgárság és munkásság szövetkezése, zsidók és nemzsidók összefogása megkezdődött. Herr Wolf ismeri a Páris-rajongó Justh Zsigmondot, e nagyszándékú, emelkedett, de mégis inkább csak amatőrösködőn mozgó népmádót, de nem ismeri a pozitíven harcos, rok reakciós koalíciója ellen. Meg volt az oka, hogy miért nevezte Ady a zsidóságot kovásznak, miért találta első lelkes olvasóközönségét leginkább a kuruc és radikális Justh Gyulát, akivel pedig a született magyarok és zsidós magyarok harcászaltak a feudális magyarok és svábból lett magyazsidós középosztályban és miért vitta meg az új magyar irodalom, melyet Farkas Adyban, Babitsban, Móriczban ünnepel érvényesülési harcát a zsidóság támogatásával.

Farkas rosszul forgatja a kor irodalmi folyóiratait és napilapjait, ha azt olvassa ki belőlük, hogy a zsidó eredetű írók és a zsidó eredetű olvasók támogatása Ady kárára volt és úgy tünteti fel, hogy Ady és nemzedéke megvitte harcát e zsidós „támogatás“ dacára is. Ebben az új irodalmi harcban nem volt különbség zsidó asszimiláltak vagy fajmagyarok közt: egyformán lobban fel a lélek Ady, Babits, Móricz vagy Kaffka felé, mert ők benne voltak a fejlődés és a haladás vonalában. És mert e vonalba soha bele nem estek, Herczeg Ferenc vagy Tormay Cecil soha sem is tettek szert ilyen lelkes és odaadó közönségre. Egy megújuló Magyarország, egy reformokat akaró Magyarország irodalma jelentkezett ekkor és írói azonnal elvesztették volna jelentőségüket, ha eltértek volna ettől az iránytól. Minthogy Babits épp ezért törpült mára el, ezért lett jelentéktelenné a Nyugat, hiába állították be az ugynevezett nemzeti koncentráció vonalába. Hajdanában a számító fiatal Kosztolányi is jól megszimatolta ezt és a haladó zsidó szellemet fogta maga elé, hogy dagassza népszerűsége vitorláit a zsidó *Budapesti Naplónál*, a radikális és nem fajtiszta *Világ* hasábjain vagy a szabadkőműves páholyokban.

De hogyan jutott el a magyar szellem odáig, hogy komoly viták támadnak egy hasonló könyv körül? A trianoni békével megkisebbedett Magyarország. De nemcsak kisebb lett, hanem nemzeti élete is kényszerű átférmálódáson ment keresztül. A kis Magyarország elvesztette más nemzetiségű területeit, de ezen felül még visszavándorló hivatalnoki karával, átköltözött földbirtokos és értelmiségi osztályával is magyarabb lett. Az ellenforradalom első idejében ez az egyszerre telített uri magyar potencia akart az óhajtott szociális változásokért visszafizetni a forradalmas

zsidóknak és nem zsidóknak. A fellépett antiszemitizmus és a lekapcsolt nemzetiségek elszakadása azt is magával hozta, hogy a magyarosodó folyamat megállott. Az összeszorult országban az elhelyezkedni akaró magyarság mind erősebben érezte az eddigi asszimiláltak nyomását, a hivatalokban a németiséget, a szabad szellemi pályákon a zsidóságot. A magyar uralkodó osztály így két tűz közé szorult. Erre Ausztria megszállása és Csehszlovákia feldarabolása után a hitlerizmus Duna-menti pöffeszkedése újabb és újabb zsidóellenes törvényeket hozott Magyarországon. Farkas könyve nem is egyéb, mint e zsidó törvények indokolása, mert ilyen alapon szinte megérti a „fajmagyar“, hogy miért kellett kidobni az író-, újságíró-, színész és mit tudom én milyen kamarákból a zsidós asszimiláltakat. Így nyesi le a magyarság, Hitleri nyomásra magáról legértékesebb asszimilált rétegét, a zsidóságot, a német kisebbségnek pedig megadja népi érintetlenségét, hogy ezzel le is mondjon további asszimilálódásáról. Farkasnál, ha nem mondja is, a tiszta fajvédelem diktálja a célokat és gondolatokat. Ha már az irodalomtörténetben is ilyen könyvek íródnak, újabb Trianon sem kell, hogy szétadarabolódjék a nemzeti összetartás még megmaradt magyar egysége és szétomoljék az ország az eredendő fajtákra. Erre ágyaznak még mindig a Farkaséhoz hasonló könyvek. Züllött kor termékei ezek. És amikor a magyarságról leszaggatják az egybeforrt faji részeket, ezt az örületet elnevezik nemzetmentésnek.

U R B É R E S E K D O M B J A

Irta: KÖVES MIKLÓS

A boltos Darkó Károly pult-porolóval a legyeket hajtja ki az ajtón. Amíg ő odabenn a hordókat forrázta, amíg ebédelt és feleségével a sürgős teendőkről beszélgetett, a boltba nagyon begyűltek a legyek. Aztán soká áll az ajtóban, néz át a téren, a legyek után, menjenek, vissza ne jöjjenek. Felesége hangját hallja a ház mögül, a Pálos-uca felé nyíló konyhaablak felől. Elöl a boltajtóban minden szót, minden hangot hallani.

— Betyár gyermek! Jaj de betyár! A testvére otthon bög, s ő né, az anyja Istenit, a Vajna urak kertjébe fut be a testvére ebédjével. Jó, hogy ő jóllakott, az a kicsi meg várhatja estig! A kutba vetném, ha az anyja volnék! De az anyja se jobb az ilyennek!

— Irmuci! — kiált oda hátra a boltos az ajtóból — Irmuci! Mit beszéltünk?

Irmuci ott hátul nem hallja. Társasággal van, de a boltos, aki egyedül áll elől a nagy csendben, azt is hallja, hogy az asszony most az újságokat veszi elő, amiket eladásra hoztak még délben, az újságcsomagot bontja, teríti, a címeket olvassa fel látogatójának:

„Katonai felkelés Spanyolországban“ — „Franco tábornok Marokkóból irányítja a mozgalmat“. — No lássa! Nem hiába ment Dimitrof Spanyolországba! Megcsinálta...

— Irmuci édes! Hát ezt beszéltük? — kiált megint a boltos.

Sürgős, életbevágó dolgokat beszélt meg a boltos ebéd után a feleségével:

A rádió, amely tegnap este Pestről szeleket, esőket jósolt, ma reggel Brassóból változatlan hőséget, sőt, várható hőemelkedést jelzett, újabb hőhullámot. Délelőtt itt járt Darkó Károly legénykori barátja, Gereblyés Áki Szentiványról s bizalmasan elmondta — nem akart a faluban pánikot kelteni — hogy Szentiványon, az egész iványi sikon két nap alatt kiégett az alig érő buza; mire észrevették, fele ki is hullott — vége! Tengerinek sincs sok reménye, burgonya alig mogyorónyi...

Ami odalenn egy héttel később megtörtént, idefenn is bekövetkezhetik. Kökössy urék, — ezt is Ákitől tudták meg — Szentivány környékén aratókat béreltek jövő hétre. Nem mintha nem volna Dánoson elég ember, hanem, hogy ha kell, hirtelen, két-vagy három nap alatt, mindent le-arathassanak, gyorsan behordhassanak. És titokban tartják: nehogy mások is megijedjenek, idő előtt felveszék az aratók árát, urbéreseiket elcsalogassák. Ha pedig Kökössyék hirtelen aratni kezdenek, helybeli adósait is egyszerre munkába szólítják, a többi gazdák is rögtön utánuk igazodnak, a nagyobbak minden napszámost magukhoz csálnak, a kisebbek a sajátjukat kezdik aratni és semmi pénzért nem lehet majd munkást kapni. Darkóéknak pedig egy négyholdas kaszálóján máris sárgul a fű; két holdon a lóherének eljött az ideje; ha ezek aratás utánig maradnak, gyökerestől kipusztulnak!

Amint Áki elment, elhatározták, hogy még ma este kaszásokat fogadnak. Ebédnél azonban úgy határoztak, hogy nem, estig se várhatnak, most mindjárt hozzáfognak. A falu már látja a közeledő bajt, ingerült, minden fülét nyitva tartja...

Sürgős teendő: Irmucinak akárhogy is, fel kell mennie a faluvégi kövesdombra, ahol urbéresek és napszámosok laknak, ott valami otthonmaradtakkal kell beszélni, hogy este, amint a dolgozók megjönnek s még mielőtt mások elszerzik őket, holnap reggelre két jó kaszást és forgató-asszonyokat fogadjanak nekik. Roppants Biri kis Gyurkájától, aki fazekával éppen ablakjuk alatt, az udvar felé haladt el, megtudták, hogy otthon van éppen a golyvás Ferenc, aki a boltosnak sokkal adósa és szótartó ember: hozzá kell csak menni, ő a többit majd intézi.

— Irmuci! Hallja, mit mondok?

— Hallom, hallom! — felel most már az asszony. — Most mindjárt!... Cipőt váltok!

A boltos bemegy, jól becsukja az ajtót s a pult mögé vonul. Végigmegy, visszaindul, rakosgat, töröl, porol... Mindenütt járt már a keze, mindent elrakott, leporolt, megtörült már egyszer. A fiókok feliratain fut végig a szeme; (négy sor fiók, kettő elöl, kettő oldalt): Mandula. Csiriz. Kék-por. Sik-por. Fahéj. Szegfűszeg. Cinkvájsz. Igen, ez a helyes sorrend.

Mindent tudja, s mindnek a helyét is. Olvasás nélkül, keresés nélkül mindig odanyul, ahova kell. Volt már úgy is, hogy a feliratokat le kellett venni, mert egy tulbuzgó csendőrőrmester azt követelte, hogy a felirásokat román nyelven is tegyék ki. Akkor ő levette a magyar felírásokat is, amíg az a rossz őrmester el nem ment a faluból, felírás nélkül állott a négy sor fiók és nem tévesztette össze őket akkor se. Hanem a felesége most is, amikor mindennek ott áll a neve, sokszor téved, a cinkvájszot összetéveszti a mazsolával, a faszeget a kávéval. A fiókokat, amikor teszi vissza, összecseréli őket, más sorrendben teszi vissza. De most min-

den a helyén van: Gyömbér. Mazsolaszőlő. Babérlevél. Kávé. Faszeg. Cukorsip. Bors. Kékgalic. Só. Anyalevél. Fédervájsz. Szerecsendió. Citromsó. Gyapjufestő. Gyanta. Gipsz. Kakaó. Büdöskő. Timsó. Parafadugó. Sütőpor. Zöldpor...

Hátul az ivóban, lenn a pincében, a kirakatban — sehol, sehol semmi dolog. És dolog nélkül nem bírja. Veszi a porolót, porol, veszi a törölt, rakosgat, üti a legyeket...

Dél óta alig jött valaki, a fél kezén megszámoíhatja. Dél alatt igen, ecetért voltak itt vagy hárman. Az ecetet nagyon fogyasztják ilyenkor.

Most jön valaki. A suszter. Váratlan dolog: Ki csináltat lábbelit ilyenkor? — Talpat kér. Darkó ur kirakott a pultra minden talpat s a szokása szerint többször igen alázatosan felteszi a kérdést: „Uj-alávalót tesszik vagy talpalásnak?” A végén a suszter kihuzott a zsebéből egy kis bőr topánkát, annak a sarkáról rajzol le két gyűszűnyi darabkát.

A boltos ráismer a cipőre:

— A tiszteles asszonynak? —

A suszter hümmög.

— A papné, mondta, ünnepre készül...

Kintről a szomszédos szövetkezeti bolt udvara felől, a falun át kurjantást hallani.

— Megjöttek a cigányok — ujságolja a suszter — a földhányók.

— Igen — bólint a boltos szomorúan. Igen: a cigányok, akik egy hónappal ezelőtt földmunkára mentek s neki adósa, ma reggel pénzzel jöttek meg s nem hozzá jöttek, hogy valamit törlesszenek, hogy legalább nála igyák le pénzüket.

A szövetkezeti boltba mentek be, ott ittak egy darabig, onnan, mert, igen hangoskodtak, kitelepítették őket a kuglizóba.

— Haszontalan cigányok! — kiált fel. — A pénzüket isszák, most egy hétig is, az biztos. Hívtam őket dologba holnapra. Nem! Nem akarnak többet dolgozni.

Hirtelen kirohan a bolt elé, valakit látott elmenni:

— Állj csak meg, Andris! Mi van?

— Semmi... Sándor-bánál voltam.

— A lovakat eladtad, Andris?

— El.... El kellett...

— S pénzed van sok... S egy kendőt, nem sok, nálam nem vettél.

— Kinek kendőt, Darkó ur, még a tehenet es el kell, hogy adjuk, hogy az adósságot fizessük. Miből kendőköt? Gyolcsot akartunk, ezidén semmit se szőhettünk. S azt se vehettünk. A fuvarozással nagyon nem jól jártunk.... A drága zabot fizettük idei áron, ők meg a tavalyelőtti fuvart fizetik...

— Ugye! Már te is panaszkodsz... Eddig csak tréfáltál. A községtől mit kapsz majd?

— Ezer lejt, Darkó ur.

— Nem sok.

— Dehogynem, Darkó ur, — tréfál már Andris, — sok! Adjon Isten másnak még kevesebbet...

— S a mezei munka... ha valahova hinak...

— ...nem szabad! Ha megtudják...

— Nem tudják meg... De ne fuss már!

— De kell, hogy fussak, megígértem az irnok urnak, hogy amíg polgárt nem választanak, a községi bikákat etetem. Szivesség...

— Szóval polgár leszel? Ki segít?

Andris az égre néz fel:

— Aki odafent ül.

Most, mintha az is a dologhoz tartoznék, a ház oldalán álló régi verses felírást kezdi le olvasni:

— „Felejtük a multat. — Jövünk talán jót mutat“. — No menjek. A bikák várnak. Még megneheztelnek... A választáson másra szavaznak... Isten áldja meg...

Darkó ur sóhajt, bemegy. A suszter is elkészült a vágással, le is merte a talpdarabokat, az árát is tudja. Fizet-mehet.

A boltos alig várja, kisiet a konyhára.

— Irmuci...

— Igen, Károly — siránkozik az asszony, — de ugye csakugy cigánymódra nem indulhatok a Kövesdombra. Oda jó cipő kell, így is meglátja, mind feltörik a lábam azokon a rossz köveken. Egyszer voltam ott, egy hétig papucsban jártam utána... S kitudja, honn kapom-e még Ferencet? Azt se tudom, hol keressem. Ha abban a rossz Gyurkában bízni lehetne! Megkértem, szóljon Ferencnek, küldje erre. A betyár csak megígérte, de ahelyett, hogy rögtön hazament volna, a Vajna urék kertjébe futott be... Kénytelen vagyok...

A boltosné kénytelen végre mégis indulni a gyilkos melegben, port és köveket tapodva átgázolni a nagy térségen, felhágni a templom dombjára, ahonnan leereszkedve indulhat a hosszú Kövesúton a Kövesdomb felé. Felfelé alig bírja lábbal, lélekzettel, gömbölyűbb részei, mint megannyi homokzsák súlyosodnak el rajta, minden tizedik lépésnél meg kell pihennie; lefelé minden része mintha leszakadnék róla a sietségtől, a rázkódástól.

Poros lábakkal, kifülden, izzadságban fürödve ér oda a kanyarhoz, ahonnan már látni a kövesdombi házakat. Nem ismer rá: azelőtt nem volt ennyi ház és házacska ezen a dombon.

— Ez itt a Kökössy ur dombja? — fordul egy asszonyhoz, aki egy árnyékos házpriccsen ülve zsákot foltoz... Ez feláll, kijön az utra:

— Keit csókolom, tetszik látni ott azt a kicsi sirülőt! Az az ők ucájuk.

— Megcsalt a Roppants Biri kölyke! — panaszoja a boltosné. — Elküldtem a golyvás Ferencért, nem ment el. Nem menne fel néni?... Nem bírom már...

— Jaj lelkem, tekintetes asszonyom, nem hagyhatom a házat... Minden kihordva... S a golyvás Ferencet éppen most láttam elmenni...

Nagy bosszuság. Átkozott Gyurkája! Ha ő rögtön hazajött volna.

— És Bár Pisti?

— Az udvarban, istállom.

— És Gábor Peti?

— Lovakkal, a Talpason.

— És Géza?

— Elvették. Azétt a tavalyi talpétt, amit a szövethézettől a szekérről elloptak.

A jó asszony, bár mindig otthon ül, mindenkinek mindegyét tudja.

A boltosné mindnyájokat névszerint és arcról ismeri, de mit tudja, melyik, melyik viskóban lakik? Egyszer se ment fel hozzájuk. — Nem volt ennyi háza itt Kökössy-urnak, — kezdi a boltosné, reménytelen pillantást vetve a domb felé, — egypár viskó állott csak.

— Igaz, — felel az asszony — csak amióta a törvény kimondta a házatlan telkek kisajátítását. Jól járt az ur, a lakók rójják a házbért, mindig kéznél vannak és a föld is megmaradt.

De addig, míg az uraság szólítja őket — gondolja a boltosné, eljöhetnének ketten-hárman nekik is kaszálni.

— Vető János? Ambruska? — kérdezte tovább.

— A pap erdőjét vágják.

— Kelemen Pali...

— Az otthon lesz, ha igaz... Megcsikkant a lába. Bajka Jaki is fekszik, fészi ment a lábába. De — jut már eszébe az öregasszonynak — Gedeon az éjjel részegen feküdt le, nem ment el...

— Ha vóna itt egy gyerek — siránkozik a boltosné. — Akit felküldenék odáig. Ami sok, az sok... Gyerek itt, — ilyenkor! — Az öregasszony ezekről is tud egy pár verset. Gyerekek itt bizony alig vannak kéznél. A nagybacsákat szülőik munkába küldik, a kicsinyeket bezárják. Két év óta sok mérges burján lett itt az ösvények mentén, az éhes gyerekek nem válogatják, tavaly ősszel több gyerek ebbe pusztult. A kertekben is kárt tesznek, kihuzogatják a murkot, petrezselymet. Hát inkább zárva tartják őket. No, esetleg Bár Pistiek leánykái, ha kinnjárálnak... okos, jó gyerekek, szüleik megbíznak bennük. — De ezek is: ha idegenek jönnek, hazafutnak, bezárják az ajtót és nem nyitják ki!... Nem, csak a Biri Gyurkája van olyan, akit küldhetne.

— Ördögfia! — sóhajtja a boltosné.

— Tetszik látni azt a négyablakos házat, ahol a domb utja sirül fel? Ott laknak. Bár Pistiekkal. Két ablak az övéké, kettő a Pistiéké.

A boltosné arra indul.

Az asszony hátulról is szóval tartja:

— Ott szokott bögni egész nap a Biri leánykája az ablak vasra hágva — kiáltja a távozó után — Gyurka, úgy tartja bezárva. De most nem hallom a száját, talán bizony megjött a bátyja is az ebéddel.

Megjött volna Gyurka? Merre haladt el? Persze a rövid uton vágott fel, futva, bírja a lába.

Ott is találja a fiut házuk ablaka alatt és valóban: az ablakrácsra át eteti a hugát. De hogy? Csipetenként adja be szájába a krumpliskenyert a gonosz, közben maga is jókat harap le belőle.

A kislány ki-kinyul a rácson, a kenyérhez kap, de bátyja mindannyiszor kezére csap: „Ciba te! Majd kapsz!”

— Te disznó bitang! Majd kapsz te tőlem! — ijeszt rá hátulról a boltosné.

Gyurka elugrik az ablaktól, hátrarohan, megáll a kerítésnél, amely a ház elejétől az utig a ház udvarát kettéválasztja. A kerítés közepén nagy nyílás, a nyílásban a közös kut; ha kell, Gyurka a keskeny kut-káva fellett átveti magát a tulsó udvarra, Bár Pistiekhez.

— Voltál-e Ferencnél? — közeledik a boltosné. — Te Sobri Jóska...

Gyurka nem felel, jobbra-balra szemlél, ha kell, kővek hevernek ott jobbra-balra...

— No, jöszte ide, mondjak valamit — fogja kérlelőre a boltosné. — Ha most elfutsz gyorsan Gedeonhoz, nem bántlak, cipőt kapsz. Felköltöd, megmondod, jőjjön azonnal, Darkó ur sürgősen hivatja...

A fiu kapva-kap a békitő indítványon, nyilsebesen elrohan.

A boltosné az ablakhoz megy, a rácson át a kislány fejéhez nyúl, hogy megsimogassa. A gyermek vadul hátraveti a fejét. leugrik, a sarokba rohan, bógni kezd.

— Nincs eszed — véli a boltosné és elfordul az ablaktól. A házpriccs közepén kis léckapu nyílik a ház másik felére, Bár Pistiékhez.

Átmegy a kapun, benéz az ajtón. Három kislány, a Bár Pisti leánykái, ül ott földretett nagy tál felett, amelyből zab és lencseszemeket válogatnak ki, kétfelé. Anyjuk hagyta így rájuk, hogy el ne kószálhassanak: egy kupa zabot lencsével összeöntött, odaültetette a szófogadó leánykákat és megparancsolta, hogy azt válogassák széjjel, addig onnan el ne mozduljanak, amíg mind egy szemig külön nem tették...

Nem is mozdulnak onnan, de kérdésekre se felelnek a látogató idegennek.

A boltosné fejét csóválja, otthagyja őket, kimegy az utra. Lepihen egy árnyékszőgben. Szomorúan vizsgálgatja a dombra vivő utat, amelyen a várt embernek kell érkeznie.

Az ut! Mély esőárok medre, kanyaros, kőves, döckös. Régebben csak a kecskék járták, az egész domb kecskeetető cserjés volt akkor. Most még szekerekkel is felmennek, a kanyarnál az árok agyagos falán látszik az odasurlódó tengelyek nyoma.

De hiába vár... Se Gyurka, se Gedeon. A cipó ígérete se fogott. Vagy Gedeon, az a részeges, engedetlenkedik! A felnőttek se jobbak a gyerekeknél!

Tulsoká nem is várhat. Ma minden perc drága. És annyiba se hagyhatja, nem mehet haza semmivel. Neki indul maga.

Lassan küzd magát felfelé, folyton félrecsetlik a cipő magas sarka; vékony bokája alig bírja a terhet, széles, husos testét; tüdeje tiz lépésig se állja megállás nélkül...

Most füttyött hall a háta megett. Rövid, éles fütty volt. Neki füttyültek? Csufot úznak belőle? Nem látni senkit. Tovább hág, tovább töri magát, már nem is tudva, hova, miért...

Persze: Gyurka füttyült egy közeli bokorból. Odáig ment csak, ott megbujt.

Orra előtt, tőle alig egy méternyire libbent el a bosszus urinó szoknyája. Elül, a térdekőzt, a divatos hasadékon, sárga inge alja is jól látszott. Gyurka odáig nyulhatott volna a vesszejével, amit az úton vett fel.

A cipó sem kellett most; a krumplis kenyérből egy darab még a kezében maradt, amikor rajtacsaptak, azt a bokorban még megeszi — elég lesz egyelőre... Kielégülten nyeldekelve les a finom nő után:

— Mehetsz! Gedeonhoz!

Gedeon a domb közepén lakik, hosszú kert-közön juthat csak az ember a házához, a kert-köz végén kapu, a kaput Gedeon felesége, aki napzámba ment, lezárta, nehogy még valaki a részegen alvó emberre rontson. Onnan pedig, a zárt kaputól kiálthat a boltosné oda a messzi házba be, este is lesz, amíg az alvó ember odabenn meghallja...

Hát még ha tudná, hogy a golyvás Ferenc, aki nemrég ment el ha-

zuiról, — Gyurka a templom ösvényén találkozott vele — éppen hozzájuk a Darkó-boltba ment be — s ha igaz — most is ott ül, a pálinkáját issza...?

*

De Ferencel nem sokra megy a boltos. Rosszkezdű ma, betegség bántja. Így-ugy megígérte, hogy este beszél a dombi dolgosokkal, de sokat nem remél holnapra. A legtöbb ember most a sajátját dolgozza, hogy ha az udvar hirtelen szólítja, félbe ne maradjon. Ő maga pedig ezen a héten betegeskedik, semmire se jó. Hascsikarása van. A szilva-pálinkát issza minden délben-délután féldecit borssal, ahogy Bot Petiné ajánlotta.

Mint amolyan mindig kedvetlen, mindig szótlan ember, (köszönés nélkül jött be az ajtón is) kérdés nélkül letelepedett a pult elé kitett szódazsákra, s ott ül azóta.

A boltos közben kiment a hátsó-ajtón, az elülsőn pedig bejött egy ur: Makkay tanár ur. Ez is hiába várja Ferencetől a köszönést...

— Van szerencsém tanár ur! Julcsa, egy tiszta poharat a tanár urnak! Gyorsan... — kiált a boltos odabenn — és már hozza a tanár urnak a málnási borvizet, amit inni szokott. — A tiszteles urat tetszett látogatni a tanár urnak?... Egy tálcát is Julcsa! Tegye tálcára...

Amig tölt, ünnepélyesen hallgat. Amig a vendég a vizét issza, ugyszintén vár, nem zavarja. Aztán:

— Rosszkezdűnek tetszik ma lenni, tanár ur...

— Igaz — felel a vendég, — ma nincs jó kedvem.

A boltos zavartan hallgat, aztán csendesebben kérdi:

— Ez még semmi, — vigasztalja a boltos megértően — de amit a tiszteletes urral művelnek. Tessék elképzelni: az este sötétben megállították, megfenyegették... De tanár ur jobb, ha nem is tudja ezeket. Jobb, ha nem is kérdez semmit... Rossz hely.. Rossz emberek...

Több mondanivalójuk nem volt. De a zsákon ülő Ferencnek a hallottak ugylátszik a begyére mentek. Vagy a hascsikarása ingerli? A szilva-pálinka?

— Hát ha olyan rosszak, — szólal meg kérdezetlen — az urak miért jönnek ide?

A boltos megütközve néz rá:

— Eljszen magához jönnek... Nem magához jönnek...

— Akihez! Mindegy. A tanár ur métt jött? A pap métt jött? Ne jöttek vóna.

— Maguk választották!

— Mert a képéről lemondott! De a birtokot tartja! Ha ő nem jött vóna, az a birtok megmaradt vóna, abból sokan kaptak vóna. A rosszság egyszeribe nem lett vóna! Idejött, s a birtok reja ment! S a rosszság es megvan. S meg lesz! Amig Sütő ur el nem takarodik!

— Mért takarodjék Ferenc? Mért? Ő a hibás, ejjszen?

— Ő! Ne jött vóna! S ne jönnének! Lássák, mink es alig férünk! Ahogy egy kicsit hely ürül, futva jönnek, reja ülnek. Hát persze, hogy csak rosszszaságot hallanak! De ez még semmi... Jőjjön csak el egyszer Darkó ur oda a Dombra, meghallja, mit mondanak...

— Ki? Bokor Lőrinc?

— Nem Lőrinc. Az inkább csak hallgat már...

— Tudjuk! Elég volt! — torkolta le a boltos.

— Elég. Nekem es.

Mindketten, mintegy a hevességet restelve, az idegen urra néznek s hallgatnak.

A tanár elvörösödik. fuj, köhög, topog — hallgat. A zsebébe nyul, fizet, távozik.

— Mi bajod ma, Ferenc! Egy idő óta nem tudom, mi van veled. Csakó Sándor ur, hallom, ma szinte megverte a feleségét. S a lovát úgy kergette Szentivány felé, mindenki csak sajnálta. Azt mondják, fejszét vitt, hogy az ügyvédjét kettévágja...

— Csakó! — legyint Ferenc. — Csak őt, hogy kettőbe ne vágják egyszer...

— Menj, Ferenc, elég volt ebből — inti le a boltos.

— Elég hát — felel Ferenc és feláll. — Megyek hát — és köszönés nélkül kimegy a nyitvamaradt ajtón.

AZ ÚJ MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS SZELLEME

Írta: KOVÁTS ÁGOSTON

A következő tanulmány önálló részlet a még Ady nemzedékéhez tartozó szerző nagyszabású vitairatából, mely több kötetben keresztül az utolsó két magyar évtized úgynevezett reform-szellemiségét bírálja, mindenekelőtt az új magyar „szellemtudomány” történetírását, melyet szociális kilengései ellenére a tudománytalan faji, vérségi szellem hat át, aztán a szociográfiát, mely radikálisan szociális szelleme ellenére minduntalan rasszista utvesztőkbe téved.

Kétféle szabadelvűség

„Vajjon van-e egyáltalán kilátás arra, hogy a politikai történetírás az objektivitás nagyobb fokára emelkedjék?” — kérdi a politikai történetírásról szóló tanulmányában Szekfű Gyula, akinek épp elég oka van, hogy a lelkiismeret furdalja, mert ami az objektivitást illeti, annak magasabb fokra emelése ellen mindent elkövetett. Ezt különben maga is bevallja, igaz ugyan, hogy egy lélekzetben le is tagadja. Mert egyrészt nyílt őszinteséggel, mint képmutatást veti el a tacitusi „harag és kedvezés” nélkül való történetírást s fölényesen cinikus nyíltsággal jelenti ki, hogy „a közösségekbe tördelt emberi természetnek” az a történelemszemlélet felel meg leginkább, mely nemcsak nemzeteket hanyagolhat el, „hanem a saját népe bizonyos irányával szemben is igaztalan”... Másrészt nem kevesebbet követel a politikai történetírótól, minthogy birjon azokkal a tulajdonságokkal, „melyeket neki csak a pártszervezetektől való teljes függetlenség s a műveltségnek magasabb, univerzálisabb foka kölcsönözhet.” Szóval, hogy a történetíró legyen egyszerre pártos és pártatlan, szubjektív és tárgyilagos, függő és független, igazságos és igaztalan. Aki ezeknek a teljesíthetetlen, mert egymásnak ellentmondó feltételeknek megfelelően, az nem régimódi történetíró. aki csak a politikai jelenségekre volt tekintettel, hanem az uj módi szellemtudománynak s a nacionalizmus mai korának hisztorikusa, kinek „legmagasabb történetírói törekvése oda irá-

nyul, hogy ne politikai, hanem nemzeti történetíró legyen...“ Már pedig a nemzeti történetíró, „mint a Széchenyi-féle nacionalizmus embere, nem fogja a nemzet részeiben keresni a nemzeti gondolatot, hanem mindenkor az egészre tör, az egész nemzeti életet szemléli s az egyes részekben az egésznek csak esetleges és időleges megjelenési formáit fogja látni“.

Ez a program nem volna eléggé helyeselhető, ha csupán a politikai történetírásnak s nem a nemzeti történetírás nevében egyszersmind az egész emberiséget átfogó, humánus történetiszemléletnek üzenne hadat.

Igaz viszont, hogy Szekfű a nemzeti történetírást humánus magaslatra emeli, midőn annak első követelményeként állítja föl, hogy ne legyen különbség erdélyi szabadsághős és dunántúli aulikus közt, hanem egyikben és másikban is egyaránt az emberi erkölcsnek és művelődésnek tükröképét keresse. Mégis, midőn az új történetíró az igaztalan részrehajlás jogát követeli magának s evvel a joggal az aulicizmus javára s az erdélyi vagy magyar szabadságmozgalomnak rovására visszaél, mintha ismét megtörné az egyetemes emberi és nemzeti gondolatot s ismét csak részrehajló politikát csempészne a szellemtudományi történetírásba.

Aki a szellemtudományi gondolatvilág folytonos körforgásába nem akar beleszedülni, annak előbb szét kell fujnia Szekfű műszavai és ellentmondásai fölött misztikusan füstölgő dodonai gőzőket. S ha ez megtörtént, ha a homályos mondatok világos értelembé kaptak, akkor kiderül, hogy Szekfű lelkét éppen nem csodás ellentmondások dülják s hogy az irracionális felé is fölöttébb racionális megfontolások vezetnek. Mert az európai léleknek nemzeti közösségekbe való széttörődése épp oly opportunusan időszzerű, mint az egész nemzet ugynevezett egyetemességének fikcióján belül a részérdekek csoportjainak, tehát az osztályoknak s éppenséggel ez osztályok harcának tudomásul *nem* vétele, illetve meg- és letagadása.

Mégis, midőn Szekfű a hagyományosan magyar, tisztán politikai történetírás hibáinak korrekturájára vállalkozik, mintha a szellemtudomány eszményi módszerének alkalmazása közben jó hasznát venné a földhöz tapadt materializmusnak is. Mert a szellemtudós Szekfű csakis az anyagelvűségnek köszönheti, hogy ráeszmélt a politikai és szellemi jelenségek anyagi kapcsolataira s hogy azoknak háttere és gyökere kimutatását tűzi ki céljául. Ami viszont nem igen történhetik az osztályok harcának tudomásul vétele nélkül. Szekfű szellemtudományát legfőlebb az különbözteti meg a szocialistától, hogy amazok a szociológia törvényeit, amennyire embertől kitelik, tárgyilagos elfogulatlanságban alkalmazzák a társadalmi jelenségekre, ellenben Szekfű a pártszervezetektől való állítólagos függetlenségét s a műveltsége magasabbnak vélt univerzalitását arra használja föl, hogy bizonyos szellemirányokkal, értsd: az elnyomott osztályok és fajok szellemirányaival szemben, teljes tudatosságban, szinte szellemtudományos programszerűséggel legyen és lehessen is igaztalan.

Ami nagyon is érthető Szekfű részéről, aki a maga fölöttébb gyakorlati szellemiségében, nem annyira a multat dolgozza *fel*, mint inkább a jelent dolgozza *még*. Neki egy nemzeti, de ugyanakkor szociális reformprogramra van szüksége, mely lehetővé teszi számára, hogy megnyerje magának az egyházi és feudális nagybirtokosokkal s a tőkés nagyburzsoákkal együtt a földosztó szociográfusokat és némileg még a szocialistákat is.

Ami a szociográfusokat illeti, kik a tudást lendülettel helyettesítik, misem érthetőbb, minthogy könnyen mennek a szellemtudományi lépre, — de ha még a szocialisták is félrevezettetik magukat, annak csak két oka lehet. Az első, hogy járatlanok a társadalomtudományban, a második, hogy járatlanok a szellemtudományban.

Mert, aki nem felejtette el a marxista leckét, annak tisztában kell vele lennie, hogy a szocialista reformprogramnak nincsenek, nem is lehetnek érintkezési pontjai, az uralkodó osztályok szolgálatában reformjelszavakkal szemfényvesztő játékot űző szellemtudománnyal. Vagy csak úgy tenének szocialistáink, mintha nem tudnák, amit igen jól tudnak s szándékkal vezetnének magukat félre, hogy a szellemtudomány tudorainak ravasz elismerésével, kapcsolatot teremtsenek a „nemzeti” társadalomtól idegen szocializmus és a nemzeti társadalom által kegyesen jóváhagyott historizizmus között? Mintha bizony a szocialisták, Szekfüékre dusan pazarolt magasztalások árán, csupán egy-egy reform megvalósítása érdekében, akár csak alkalmi szövetségre is léphetnének eredendő ellenfeleikkel, — s mintha szavukon foghatnák vagy éppenséggel a szellemtudományi ígéretésre-halogatásra alapult reformprogramjuknak megvalósítására bírhatnák a nem ok nélkül kétértelműen fogalmazó „nemzeti” történettudósokat?

Szocialistáink nem volnának szocialisták, ha magukat hitegetnék, — s ezért jobban szeretnék hinni, hogy csak épp lapozgattak Szekfüék könyveiben s bedültek a szellemtudomány speciális, sőt mi több, helyenként valósággal szocialista látszatának.

Szekfü ugyanis nem az állami, politikai és kulturális jelenségeket teszi a társadalmi és gazdasági körülményektől függővé, mint azt a marxisták cselekszik, hanem — s épp ez által válik a materialistákkal ellentétben, idealista szellemtörténetirővé, — az állami és politikai jelenségeket tünteti fel a társadalmi, gazdasági és kulturális „momentumok” függvényeként. Azazhogy suttyomban véghezvitt, ügyes fogással, a *kultura* szónak helyét kicserélve, felszabadítja a kulturát s vele együtt a szellemet, azoknak társadalmi és gazdasági kötöttségeitől, hogy a materialista történetírást racionális és világos alapjairól, az idealizmusként fölkinált irracionálisnak ködburkolta ormaira lendítse fel.

Mert csak így élhet a materialista módszer eredményeivel anélkül, hogy ugyanakkor egyszersmind a gazdasági kérdések ismeretéből önként kínálkozó szociális következtetéseket is levonni volna kénytelen. Ami viszont azt is lehetővé teszi számára, hogy gyöngéd kézen fogott ellenfeleit a szabadelvűségnek, a felvilágosodásnak, a radikalizmusnak, sőt még egyes esetekben a szocialista és materialista történetfelfogásnak is megfelelő kiindulópontokból, szinte észrevétlenül vezesse a maradiság, rendiség, rasszizmus, klerikalizmus és a monarchiát túlélő aulicizmus felé.

Szekfü munkásságra jellemző idézeteinket, mint egy bacillustenyészetben a kórokozókat, a társadalomtól, a gazdaságtól, logikától szellemtudományosan felszabadult történésznek a politikai történetírásról szóló programcikkéből meritjük, hogy mintegy gyökerén ragadjuk meg módszerét, mely szociális felismerésekből, mindég egyforma sikerrel vonja le az aszociális következtetéseket. Igaz, hogy a szellemtudományos történetírás nem leplezi le önmagát oly nyilvánvalóan, mint a szabadelvű,

melyet Szekfű főleg azért ró meg, amiért elsősorban a „liberalizmus szempontjait alkalmazta, a szabadságideák sorsát kutatta s öntudatlanul is elmellőzte a nemzei élet más megnyilvánulásait“, úgy hogy a múlt század végén akadt hisztorikus, ki a liberális elvek irányadó alkalmazásával, elég „naívu“ még kérkedett is. Ez a szemrehányás alighanem Ballagi Gézát éri, aki a magyar politikai irodalomról szóló művének előszavában fogadkozik, hogy elsősorban a liberalizmus szempontjait alkalmazta, de a jeles forrásmunka szövegében oly kevésbé tartja magát fogadalmához, hogy egyformán mérő igazságos tárgyilagossággal ismerteti a radikális és konzervatív, az aufklárista és a klerikális írókat... S ha főlöttébb mérsékelt, magyar „uri“ szabadelvűségében mégis több szeretettel viseltetnék egy-egy liberális, mint egy-egy konzervatív vagy éppen-séggel klerikális író iránt, azt mindenesetre öntudatlanul cselekszi és eszében sincs, hogy a részrehajló igaztalanságot, mint Szekfű a szellemtudomány nevében a történetíró jogaként követelje.

Mégis föltéve, bár meg nem engedve, hogy a Ballagi-féle régi vágású történetíró, éppen nem öntudatlanul, hanem nagyon is tudatos program-szerűséggel tartaná magát akár a legszélsőségesebb liberalizmushoz, ez a magatartás, bármily méltatlan volna is igazi tudóshoz, nem csupán becsmérelhető, hanem tudományosabb, mint a szellemtudomány professzoráé. Ballagi legalább bevallja, hogy liberális, Szekfű ellenben agyonhallgatja, hogy reakciós, sőt mi több, még el is ítéli azokat a liberális, radikális vagy materialista történetírókat, akiknek tanait azért veszi át és használja fel, hogy a maga középkorba visszaeső szellemtudományának *up to date* haladó színezetet adjon.

Szekfű eljárását két példán szeretném szemléltetővé tenni. Adva van mindenekeelőtt a nemzet fogalma, melynek meghatározása okából, Szekfű abból a materialista alaptételből indul ki, hogy a liberalizmus szétszaktította a feudális államalakulatokat s egyes polgári nemzeteket emelt ki belőlük, — de alighogy eljutott idáig, máris szellemtudományos óvatossággal tartózkodik minden további társadalomtudományi analízistől. Nem is ok nélkül. Mert a szociális elemzés, a mai nacionalizmus korában, avval a veszéllyel fenyeget, hogy a *nemzet* fogalmát megfoszthatná annak abszolút értékétől és örök jellegétől s azt esetleg netán, mint változó, viszonylagos értelmű fogalmat leplezhetné le.

Ugyanezt az óvatosan duhaj eljárást követi Szekfű a liberalizmusra vonatkozólag is, midőn előbb materialista módra mutat rá, hogy a francia forradalomból kifejlett liberalizmus mennyire különbözik attól a szabadelvűségtől, mely a porosz junkereknek a német birodalom felé törő hatalmi törekvéseit takarja, de azért mégsem különbözteti meg az 1789-es és 1848-as elvi, tiszta liberalizmust, a mai imperialista és kapitalista áll-liberalizmustól.

Ami pedig a nemzet és szabadelvűség kapcsolatait illeti, azokra vonatkozólag Szekfű csak épp annyit hajlandó elismerni, hogy volt idő, mikor a szabadelvűség olyan hatalmas lökőerőt adott a nemzeti törekvéseknek, melyeket „más világnézleti és politikai irányoktól“ nem kaphattak, — ellenben manapság, mikor a liberalizmus elvesztette univerzális jellegét, „ahol róla még szó van, mint pl. a franciáknál, ott nem egyéb önállatásnál; a valóságban a liberalizmus kialakítván az öncélú nemzetteste-

ket, önmagát feltördelte és bezárta az egymás ellen induló, nemzeti közösségekbe."

Mintha bizony a liberalizmus, mely elvesztette univerzális és felszabadító jellegét, még igényt tarthatna a liberalizmus nevére? S mintha bizony a liberalizmust, már t. i. az igazit, nem kötelezné forradalmi származása, hogy politikai felszabadító hivatását fölváltsa szociálisan felszabadító hivatással? S ha ezt nem teszi, mintha bizony nem tagadná meg önmagát? S mintha a nemzet, melynek valaha a liberalizmus lököerőt adott, nem a feltörekvő harmadik rendnek nemzete lett volna? S mintha a ki nem elégített, tehát követelő és támadó polgárság elvi liberalizmuson alapult nemzeti szemléletnek akármi köze lehetne a kielégült s ezért defenzívába szorult polgárság álliberális reakción alapult nemzeti szemléletéhez? Különösen, ha a konzervatív vagy reakciós középosztály s ha éppenséggel — mint Magyarországon Tiszáék korában — a történelmi középosztály függeszti ki.

Ami pedig éppen Franciaországot illeti, ahol a liberalizmus még egy-néhány év előtt nem volt önáltatás, — vajjon nem a felülkerekedett álliberális taktikázta-e el a szociális Franciaország megteremtésére, valóban a francia nagy forradalomnak szellemében kialakult néprfrontot?

Nyilvánvaló, hogy Szekfű csakis a nemzet mai fogalmának multba vetítésével, illetve a mai nemzet fogalmának multban, jelenben és jövőben való megrögzítésével, a liberalizmus és álliberális fogalmi különbségének számba nem vételével vagy legalább is elkenésével éri el, hogy ezeket a súlyos sorskérdéseket nem kell fölvetnie s hogy éppenséggel nem kell rájuk választ adnia. Ami viszont lehetővé teszi a szellem-tudor számára, hogy a mai illiberális nacionalizmus kedvéért az álliberális bűneiben az elvi s éppenséggel szociális liberalizmust marasztalja el.

Kényes operáció

A dinasztikus kapcsolatokkal összefogott feudális *état*-ból, az államból a polgári *nation*-t, a nemzetet tudvalevőleg a francia forradalom, tehát egy letagadhatatlanul szabadságra törő mozgalom bontakoztatta ki.

A szabadság és a nemzet fogalmai ezek szerint immár másfél század óta elválaszthatatlanok. S ha Szekfű mégis felbontja a nemzeti eszmének és a liberalizmusnak a francia forradalom óta összetartó „eszmekomplexumát” s evvel a műtéttel kioperálja a szabadelvűséget a vele összeerott nacionalizmusból, ezt csak azért teheti, mert csupán e kényes szellemi műtét által válik számára lehetővé, hogy a liberalizmus másfél százados működésének bekoronázásaként, „a lezárt, öncélú, egymásnak induló nemzeti közösségeket” tüntesse fel. Ellenben a liberalizmustól megtisztult nemzetek — ha hihetünk a szellemtudománynak — „magasabb történelmi értelemben véve, az egyetlen formát jelentik, melynek keretében élve az ember a földi humanisztikum magaslatára emelkedhetik."

Lehet, hogy irracionális világban ez az igazság, mert a mi racionális világunkban eddig az volt, hogy a földi humanisztikum legtökéletesebb formáját azok a liberális demokráciák jelentették, melyekben a szabadelvűség nem tagadja meg forradalmi eredetét s melyekben a szabadsverseny kinövésait, a szabadelvűségnek logikus folyományaként, szociális rendszabályok korlátozzák. Aminthogy a mi földhöz tapadt, racionális felfogásunk szerint, csakis a csökönyös álliberálisban megrekedt nemzetek fajulhattak el autarkiókká s evvel a közigazgatásnak erőszakos ap-

parátusává vagy éppenséggel a hadianyaggyártásnak s vele az egy-párt-nak kiszolgáltatott, folytonos háborúval fenyegető parancsuralmakká.

Egy röpke szóban mennyi gyűlölet

Ami a magyar liberlizmust illeti, annak a „betörése”, — így mond Szekfű — „nem ok nélkül esik össze a magyar nacionalizmus hatalmas szárnyrakapásával.

A liberális európai mozgalmaknak a reformkorszak folyamán Magyarországra való áldásos kiterjedésére alkalmazott szó („betörés”), mintha elárulna valamit Szekfűnek eleve elfogult, gyűlölködő véleményéből a liberális szellemirányról. Mintha csak evvel az egyetlen kifejezéssel az olvasó tudtára akarná adni, hogy a liberalizmus is egyike a „saját népe” azon irányainak, melyekkel szemben a programszerűen tudatos igaztalanságnak jogát követeli az ugynevezett „nemzeti történész” számára.

Mégis a szellemtudományi módszer megtévesztő tételei, nemcsak általánosságban a liberális ideákra vonatkozólag indulnak ki megcáfoltatlanul igaz kiinduló pontokból, hanem speciálisan a magyar szabadelvűségre vonatkozóan is. Szekfű ugyanis, eléggé nem helyeselhetően, Kossuth Lajosban ismeri fel „a szimbolikus alakot”, kiből a liberális és nemzeti elv összeforrtak, ami „egymagában is bizonyítja, mi mindent köszön e kezdő korszakában a magyar nemzetiség hatalmi kifejlés dolgában a liberális szabadságideáknak.” E kezdő korszak multával azonban Szekfű, magyar vonatkozásban is elfelejti megkülönböztetni Kossuth szociális elvi liberalizmusát a kiegyezés utáni közjogi álliberalizmustól, mert teljes általánosságban állapítja meg, hogy: „a magyar nemzetiideával egyesült liberalizmus nem a jobbágyosztály multbeli elnyomott volta iránt érdeklődött, mint pedig azt tette a francia liberalizmus, lévén ott a rendiség megszüntetése a nemzeti liberalizmusnak egyik nagy tradíciója.”

Itt félbeszakítom az idézetet avval a kikivánczó kérdéssel, hogy képzelhető-e francia, angol, német... mit tudom én, skandináv vagy portugál „nemzeti” történész, aki ily tökéletlenül fejezze ki magát nemzete nyelvén?... E filológiai és stilisztikai kérdést kellett mindenekelőtt felvetnem, hogy felvethessem utána a lelkiismereti kérdést is: Igaz-e, hogy a magyar nemzeti ideával egyesült liberalizmus nem érdeklődött a jobbágyosztály iránt? Tudunkkal a reformkor szabadelvűségének igazi tartalma a jobbágyosztály elnyomott volta iránt való folytonosan éber és tevékeny érdeklődés volt, úgyhogy minden azóta alakult ugynevezett liberális párt vagy mozgalom, melyből e legemberibb, résztvevő érdeklődés hiányzik s mely a ma is még élő rendiség megszüntetésének követelményét elmulasztja felállítani, csak bitorolja a liberális nevet. Ez az, amit Szekfűnek nem kell magyarázni, mert ha teszem a liberális és álliberális történetírásnak különbségeiről van szó, érzékeny dobhártyával hallja ki a mult századvégi és századeleji ugynevezett liberális történészeink műveiből az álliberális mellékzöngéket. Mégis Szekfű a reformkorszaknak liberális és a millenáris mánornak álliberális történetírását egy kalap alá fogva, az egyes írókat és műveiket számba sem vevő általánosításban kockáztatja meg a könnyen megdönthető elméletet, mely szerint a szabadelvű hisztoricizmust „nálunk nem az egyének vagy osztályok szabadságának, a társadalmi szabadságoknak érvényesülése érdekelte, hanem

kizárólag a közjogi szabadságok sorsa, győzelme vagy elnyomott volta". Ami a mult századvégi hisztoricizmusra vonatkozólag sem áll, hát még a reformkorszakbelire, melyet tudvalevőleg semmi sem érdekelt jobban, mint az egyének és osztályok szabadsága. Mindazonáltal a századvég szabadelvű hisztoricizmusának maga Szekfű is kénytelen-kelletlen érdeméül tudja be, hogy a nemzet, mint politikai (tehát éppen *nem*, mint szociális) közösség „szabadságküzdelseire ráirányítva a figyelmet s azokat lelkesítő formában előadva... hozzájárult a nacionalizmus századvégi nekilendüléséhez." Ami annyit jelent, hogy Szekfű nem csupán a századvég állszabadelvűségének, hanem a millenáris sovinizmusnak is ugyanazokat az érdemeket tulajdonítja, mint a mult századeleji „kezdő" korszakbeli liberalizmusnak és a reformkorszakbeli nacionalizmusnak. Miért tesz úgy, mintha nem tudná, hogy az elvi szabadelvűséggel karöltve járó reformkorszakbeli nemzeti eszme a rendiségnek megsemmisítésére törekvő szociális mozgalom volt, ellenben a talmi szabadelvűségnek s a multszázadvégi nacionalizmusnak népképviselési álruhába bujt rendiség, ugyan liberális céger alatt, de tisztán politikai jelszavakkal, csakis a maga jogcím nélküli, időszerűtlen és igaztalan hatalmának meghosszabbítása okából élt vissza a szabadelvűségnek közjogi-vivmányos értelemben használt hamis jelszavaival.

Nincs az a szociálista, aki evvel annyira tisztában volna, mint Szekfű Gyula. Aminthogy minden szellemtörténeti idealizmusa mellett, mint a marxizmust visszajára fordító marxista, tisztában van avval a kiközösítéssel is, mely mindenkire vár, aki valaha szembeszállt a politikai nemzet tagjainak érdekeiből kialakított nemzeti közvéleménnyel. Ezért van, hogy Szekfű mindig követett megtévesztő módszeréhez hiven, csak annak látzatát akarja kelteni, mintha az uralkodó közvéleménnyel felvenné a küzdelmet. Valóban, valahányszor kenyértörésre kerül a sor s a tudományosan helytálló igazságok vagy a szociálisan erkölcsös követelések és a bitorló rendiségnek erkölcstelen követelményei közt választania kell, mindig az utóbbiakat választja.

Igy például, mint valami szociológus, sőt mi több, mint valami szocialista, szigoruan elítéli a rendeket, amiért „a magyar nemzet fogalmát és kiterjedési körét a rendi előjogok birtokához kötötték s mindazt, ami ezen kívül esett, sem a rendi államokhoz, sem a magyarsághoz nem számították", — mégis, a rendeknél is súlyosabban vétkezett „az anacionális irányban haladó radikalizmus, mely az egyéni és osztályszabadság kérdéseit", — Szekfű saját bevallása szerint, az összes pártok közt egyedül ismerte fel.

Ugyan kik azok, akiknek felfogása szerint anacionális az egyéni- és osztályszabadság felismerése? Bizonyára csak is azok, akiknek kárára van ez a felismerés s éppenséggel a belőle folyó radikális haladás programja. Tehát csakis azok, akik a nemzet fogalmát és kiterjedési körét a rendi előjogok birtokához kötötték. Ami kétségtelenül anacionális felfogás. Ellenben igenis nacionális az a felfogás, melynek alapján a radikálisok először vonták az állam és a magyarság körébe a társadalomnak a rendi érdeken és az uralkodó osztályokon kívül eső rétegeit. S ha Szekfű rejtetőre állítja a logikát, hát mert a feudális nemzeti érzés elítélésében kisajátítja ugyan a radikalizmus igazságait, de mégis ugyanakkor a feudális nemzeti érzés nevében tör pálcát a radikalizmus fölött. Azazhogy a

szellemtudomány, mintha csak azért tenné magáévá a társadalomtudomány tanításait, hogy azok ellen az uralkodó osztályok értékítéleteit alkalmazza. Nem ok nélkül. Mert csak ez az amabilis, illetve opportunus confusio teszi lehetővé, hogy Szekfűék úgy vethessék föl az egyéni és osztályszabadság kérdéseit, hogy azért ne rontsák el a maguk dolgát a rendi jogokhoz kötött nemzettel sem.

E célból Szekfű mindenekelőtt a nemzetnek a maga felfogása szerinti „modern” fogalmát, illetve a fogalom befolyását akarja éreztetni nemzeti történetében... A konfekciós árjegyzékéből történelmi tudományos koncepció megjelölésére alkalmazott, nem minden komikus mellékiz nélkül való „modern” jelzővel Szekfű alkalmasint a szellemtudományos koncepciónak relatív értékű és muló mivoltát akarja kifejezni. Mégis ugyanakkor, mintha ez a muló érték örök érték volna, mert Szekfű a maga „legmodernebb” szabásu szemlélete alapján, „szent komolysággal” gyürkőzik neki, hogy megvizsgálja a magyar nemzet fogalmi körét, abból átvegye az örök, valódi értékeket s könnyörtelenül vesse ki „a talmit, pillanatnyit, esetlegeset”.

A történész szerint, kinél a mai antiliberális idők szavát senki jobban meg nem érti, a pillanatnyi és esetleges jelenségek közt első sorban és az élen, vezető helyen áll a liberalizmus.

Ezért kell „a magyar nacionalizmus... igazi képét... a liberális ideák teljes akcióba lépése előtt”, tehát mintegy a liberális fejlődéstől mentes nemzeti érzésben keresni, — ahogy azt „Kölcsey, Vörösmarty, Deák, leg-részletesebben Széchenyi, minden időkre érvényesen megrajzolták...” Amit viszont csak azért vihettek véghez oly sikerrel, mert „egyikük sem a szabadságideát kereste”, hanem „az emberi erkölcs és művelődés tükröződését az egész nemzet történetében”.

Szerény véleményünk szerint, ennek épp ellenkezője igaz. Mert Kölcsey, Vörösmarty és Deák minden genialitása sem lett volna elegendő, hogy a polgárosodó Európában nemzetként fogadtassák el a privilégizáltak szűk nemzetét, melyet csakis a liberalizmus szélesíthetett ki egész nemzetté, azaz hogy minden egyenjogositott polgár hazájává. Ami pedig Széchenyit illeti, aki a humort *nem* nélkülöző szekfűi jelző szerint: leg-részletesebben rajzolta meg a nemzeti eszményt, csak a legnagyobb magyarban megtestesült eszményi nemzet iránt való áhítatunk tiltja kimutatnunk, hogy Széchenyi szemlélete épp oly kevésbé modern, mint örök-érvényű, hanem ellenkezőleg tarthatatlan és megvalósíthatatlan, mert csak egy feudális főurnak részben még főuri, részben már demokratikus s épp ezért genialis ellentmondásainál fogva paradox és izgató, átmeneti felfogása volt.

Mindazonáltal tagadhatatlan, hogy Széchenyi a maga arisztokratikus gátlásai ellenére, épp úgy, mint a reformkor többi nagyjai, akár költők voltak, akár politikusok, az ihlet és cselekvés embereinek szokása szerint, a maguk liberális szemléletét vetítették a multba. Az elmúlt századok nem is voltak számukra egyébre valók, mint hogy verseikben, szónoklataikban, újságcikkeikben és jogi vagy közgazdasági műveikben egy-egy multból kiragadott esetet a szabadelvűség példázataként a maguk nemzetnevelő céljaira használjanak fel s egy-egy, szabadságesszmét megtagadó egyént vagy korszakot, ugyancsak liberális nemzetnevelő céllal állítsanak pellengérre. Ami pedig a történetírókat illeti. Szekfű nem

először kavarja-keveri össze a szabadelvűséget az álszabadelvűséggel, hogy ezt is, azt is csak egész általánosságban, mint liberális történetírást helyezze vád alá, mert: „a perspektíva elferdülését” okozta s mert „a szabadságideák sorsának kutatását helyezte a történeti érdeklődés középpontjába... Utóvégre is...” — fakad ki átlátszó ravaszsággal a szofista — „lehet, hogy egy rabszolganép történetében a szabadság az állandó és legfontosabb kérdés, de a magyar nem volt rabszolganép, életében tehát kiterjedt korszakokkal találkozunk, amelyekben a szabadság kérdése csekély vagy semmi szerepet nem játszott.”

Micsoda léha játék ez a nép és a nemzet s a szabadság és a rabság fogalmaival? A magyar rendiség nemzete valóban sohasem volt rabszolganemzet, — de mivelhogy ebben a *nemzetben*, épp Szekfű szerint, nem számított, aki a rendiségen kívül talált születni, tehát ennek a nemesi alkotmány szempontjából *szabad* nemzetnek igenis volt a nemzetbe be nem fogadott s ezáltal, — mint Horváth Mihály már ezelőtt száz évvel megírta — szinte rabszolgasorsba taszított népe. Már pedig ennek a népnek szabadságkövetelése, akár a rabszolganépeké, igenis összeesik a nemzeti követeléssel. Mégis Szekfű el szeretné hitetni, ha nem is épp magával, de annál inkább mással, hogy a mai nacionalizmus korában, mint e kornak szellemében való történetíró, úgy tölti be legméltóbban nemzeti hivatását, hogy a „nemzetietlen korokban is észrevegye a nemzeti élet liktetését”, s hogy az emberi méltóságuktól megfosztott tömegek nemzeti szabadságharcának történetét a magyar történelemből lehetőleg kiküszöbölve, a történetírást lehetőleg azok felé a tényezők felé fordítsa, melyek a szabadságideát nem szolgálják s ezért „háttérbe szorultak, elszíntelenedtek és lassanként quantité negligéable szerepére jutottak.”

Már most ki ez a Szekfű, aki úgy szociális, hogy a szabadságesszmét tagadja meg s úgy nemzeti, hogy a nemzetietlen korokat igazolja? Mikor, mit higgyünk neki? Ha elválasztja az olajat a víztől? A nemzetet a rendiség kereteitől? S a nemzetet mindamnyiunk hazájának értelmében használja? Vagy ha ez elválasztás ellenére, a nemzetben mégis a dinasztiák és feudálisok államát látja csupán? A Magyar Tudományos Akadémia szótári bizottsága a magyarságnak és tudománynak tenne vele szolgálatot, ha pályadíjat tűzne ki, hogy Szekfű szóhasználatában hány különböző fogalom rejlik egy-egy szó mögött? S egyszersmind annak a fogas kérdésnek megfejtésére is, hogy az emberiségnek és a nemzetnek miféle igaza rejlik, illetve, rejlik-e általában akármiféle igazság ennek a nemzeti történetírásnak és szellemtudománynak folytonos ellentmondásokban bugyborékoló zavaros alján?

Mégis, mikor Szekfű az uri kasztnak szolgálatát ily nyilvánvalóan vállalja, a nemzeti történetíró szerepében tetszeleg, aki, mint az egész magyar nép szószólója kihívja maga ellen a liberalizmus „nemzeti szempontból kifejezett rosszaló kritikáját”. Vajjon micsoda liberalizmus s ugyan micsoda nemzeti szempont lehet az, mely Szekfűt, amennyiben igazán a nép szószólója volna, ilyen rosszaló kritikával illethetné? Bizonyára csak az álliberalizmus, mely akkor is ál marad, ha a népképviselői felelős kormányzat libériáját ölti magára, — s csakis az a nemzet, melynek fogalmát a kiváltságosak a maguk érdekköréhez kötötték. De viszont igaz-e, hogy Szekfű, mint az egész nemzet hisztorikusa hívta ki azoknak a társadalmi rétegeknek kritikáját, akik magukat a nemzettel jogtalanul

azonosítják? Bizonyára: nem. S ha az uralkodó osztályok mégis időnként megütköztek a maguk hisztórikusán, hát mert az álorcás liberalizmus a maga merev rutinjában nem vette időben észre, hogy Szekfű csak a szociális veszedelem levezetésére dolgozza ki a reformot csupán emlegető, de voltaképpen a reakciót szolgáló, önmagát önellentmondásaiban megsemmisítő programját.

A faji szellem tudománya

A nemzet történetírója azonban korántsem elégszik meg a nemzet rogalmának a *rendiségre* való megszorításával, mert a feudális önkénynek kiszolgáltatott szellemet arra is fölhasználja, hogy a rosszul értelmezett s evvel a mindannyiunk édes hazájától megkülönböztetett nemzetnek fogalma köré vetett hurkon, még egyet szorítson. Szekfűnek nem elég, hogy az ő szavaival élve, a nemzetet: „a kultura, gazdaság, biztonság” által összetartott hatalmi csoport számára rezerválja, hanem még hozzáteszi azt is, hogy ezekbe „az egyént nemzeti keretekben más egyekkel összefoglaló csoportokba”, csakis az „átörökitett gondolkodás és vérbeli leszármazás kiváltságoltjai” kerülhetnek bele.

Misem természetesebb, mint hogy a határaikon kívül egymásnak induló, határaikon belül feudális és kapitalista, rendi és faji privilegizáltak részére lefoglalt nemzeti közösségek, melyeknek oly kevés közül van az egyenjogu polgárok igazi nemzetéhez, a hazához, éppen nem arra rendezkedtek be, hogy a humanisztikum hordozójának a homo-nak életét ki-méljék, hanem ellenkezőleg, hogy az emberrel együtt kiirtsák a humanizmust is. Mégis a gazdaság-on-társadalmon-logikán-tuli szellemnek tudora azt az állítást is megkockáztatja az embereket származásuk szerint megkülönböztető, de azért minden fajtájú és felekezetű embert egyformán „hősi” halálra szánó közösségekre vonatkozólag, hogy azokból kiszakítva „lehetetlenség emberi életet élni”. Mintha ugyan — mint egynémely szomszédos szerencsétlen országnak riasztó példája mutatja, — azokon belül lehetne?

Szekfűt azonban vigan karikázó logikátlanságában, még ezek a döbbenetes példák sem akasztják meg. Mert nemcsak a pusztán emberi, hanem a művészi életről is azt állítja, hogy „sem alkotás, sem hatás nem adatik” a szellemtudománynak tükéletlen meghatározása szerinti nemzeteknek kereteiben való együttműködés nélkül, lévén „a nemzet az éltető levegő, mely nélkül nem lélegezhetünk, sem a képzőművész, sem a zenész, sem a szellemi tudományok emberei”. Már most mit tegyen az, aki ugyan a nemzet polgára, de annak kulturális, gazdasági és biztonsági kereteiből s éppenséggel annak átörökitett gondolkodásából és vérbeli leszármazásából, születése szerint úgy ki van zárva... mint például a jöttment szláv mészáros fia, Petőfi Sándor? Mit tegyen az, ha szippantani akar az éltető nemzeti levegőből? Mi jögon tagadja meg tőle Szekfű a lélekzés jogát? Még jószerencse, hogy a zseni és talentum nem akadnak fenn semminemű szofizmán s megkaparintanak minden jogot, melyet számukra a magát túlélő rendiségnek, az elaggott kapitalizmusnak s az újszülött rasszizmusnak abszurd elmélkedői megtagadnak. Az emberiség érzi ezt. Ezért nem tisztelik világsszerte a földi humanisztikum magaslatát a szellemtudomány apostolaiban, hanem igenis Thomas Mann-ban pl., ki-nek az alkotás legfrissebb lehetőségeivel, a hatásnak százszorosán felfo-

kozott lehetőségei épp ezért adattak, mert mint hazájának legigazibb fia, volt ereje magát kiszakítani a német nemzetből, melynek nem csupán fogalmi, földrajzi, de még légkörét is megrontotta a nemzetiszocializmus — s amelynek a Szekfű-féle szellemtudomány legalább is Magyarország értelmiségi rétegeiben akarva-nemakarva, bizonyára egyik legkártékonyabb szálláscsinálója volt.

FORGÁCS ANTAL: VERSEK

ÉJSZAKAI STRÓFÁK

1.

*A lélek egy halványkék villanás,
lomha szavak mozdulnak a sötétben,
vallani mind az édes bűnöket,
ezt kellett volna megtanulni régen.*

*De most már késő! Hasítsd fel idő
zárt sorsomat. Pihend a multat lélek!
Panaszkodnak a fák, a csillagok,
de én azt hiszem hiába beszélek.*

2.

*Nem tudhatom honnan e büntetés,
és jaj miért ez a szaggató szégyen?
Hiszen rossz lenni nem tudtam soha,
köszönöm néked kancsal gyengeségem.*

*A tömör léten nincs egy csöppnyi rés,
meg ne csufolj te tehetetlen jószág,
ne vond meg számtól gyenge melledet,
örök éltetöm, egyetlen valóság.*

3.

*Hüs hang suhan a barna csenden át.
Hová sietsz? A rombadölt pokolba?
Önerejét méri az indulat,
a levelek zörögnek kunkorodva.*

*Mint vénasszony, a lottyánó gyümölcs
simogatja bőrén a sárga ráncot,
az aggastyán, a kényes elmulás
lágymosolyával őrzi a világot.*

4.

*Te kemény éjszaka, maradj velem!
A tárt kékségben csüngnek a világok,
cél nélkül élni te taníts meg éj,
s céllal szeretni, akár csak a lányok.*

*Csörömpölnek a könnyű csillagok,
a hold akár egy kósza, sárga felhő.
Szoríts magadhoz élet, ne eressz!
Had szántsak rajtad végig drága lejtő!*

5.

*Ott kint az illat könnyű husa száll,
a függönyön piros kígyók gyűrűznek,
ó hogy vágyalak vibráló könnyűség,
kacsintgató, fodros lelke a tűznek.*

*Legalább árnyad lenne az enyém,
hisz úgy szeretlek könnyű-testű semmi,
vad oldatodban fürdöss meg botor,
ne tudjak véled sohase betelni.*

VERS A SZÓHOZ

*Az oldó szót, hogy tudom megtalálni,
a szót, amelynek fénye van csupán,
de az értelme szétomlik puhán
a láztalan csend könnyű hajlatán.*

*Ó szép a villanás, a tiszta játék,
de szebb a munka és a változás,
a becsült kin, a száraz tartozás,
a vállalt világ, mint a látomás.*

*A valóság csak része az emléknek,
multat jövőhöz te köss, tiszta szó,
lebegtető, csitító, biztató,
a sérthetetlen rendről hirt-adó.*

A NÉPIESEK KÜLPOLITIKÁJA

Irta: SZEKERES GYÖRGY

A magyar társadalomismeret nagyot fejlődött az utóbbi években. A falukutatók írásai számos új, eddig észrevétlen maradt vagy mellőzött vonást rajzoltak ki a parasztság arculatán. Helyzetjelentéseik nyomán a *Márciusi Front* programján tulmenő demokratikus irányzatok is valóbb, rugalmasabb álláspontra helyezkedtek az agrár kérdésben. A népiesek érdeme az is, hogy a magyar mult döntő eseményeit s számos vezéralakját segítették megtisztítani az uri történelemmásítás iszapjától. Történelmünk átértékelése csak ujabban került törekvéseik homlokterébe. Amióta a külső veszély a nemzet nyakára nőtt s a magyarság besorozása a Mitteleuropába elkerülhetetlennek látszik a pesszimisták s a fizetett németbarátbarátok szemében, íróink a multba fordulnak nagy példákért a tespedés ellen s az ellenállás buzdítására. Főja Géza, Szabó Zoltán és Erdei Ferenc Dózsáról, Zrinyiről, illetve Kossuthról most megjelent köny-

veikben e téren is szép munkát végeztek.

Ha másért nem, úgy azért is örömmel kell fogadnunk ezeket az írásokat, mert részben megcáfolnak bizonyos kósza híreket: a népiesek legjelentősebb publicistáinak „jobboldali kilengései“ nem oly méretűek, mint egyes szerencsétlenül megfogalmazott polemikus cikkeik alapján sokan hitték. Veres Péter esete nem mérvadó a többiek elbírálásánál. Féja, Szabó, Erdei változatlanul hűségesek azokhoz az alapelvekhez, melyeknek jegyében fejlődésük elindult. Véleményünk szerint éppen azt lehetne szemükre vetni, hogy tulságosan hűségesek. A népiesek világnézetében kezdettől fogva igen ellentmondó elemek keveredtek. Féja és társai nem lettek jobboldaliak, csak ma sem jutnak túl a régi ellentmondásokon. Ragaszkodnak indulásuk tehertételeihez is, a magyar politikai helyzet jelentős rosszabbodása közepette sem mondanak le bizonyos elképzelésekről, melyeknek tévességét a helyzet kritikus fordulatai számunkra eléggé kidomborították. Ezek a csökevények, nem semlegesítik a népiesek érdemeit a magyar szabadság multjának felkutatásában sem, de véleményünk szerint lényegesen tompítják szellemi s politikai átütőerejüket s növelik elszigetelődésük veszélyét. Mindez terjedelmesebb tanulmányt is megérdemelne. Az itt következő futó megjegyzések keretében — újabban megjelent könyvekkel kapcsolatban — csak nemzetvédelmi koncepcióik egyoldalúságára és hibáira kívánunk rámutatni.

•

Az első megjegyzés a népiesek külpolitikai gondolkodásának kezdetlegességéről szól. Azt hiszem ingadozásaiknak egyik oka az, hogy nem tudnak európai viszonylatokban látni. Nem kis mértékben magyar „lokalpatriotizmusuk“ eredményezi, hogy viszonyuk bizonyos külföldről irányított „népmozgalmakhoz“ nem eléggé tisztázott.

Visszas ez a hiány, hiszen Féja és társai jól látják, hogy a nemzeti függetlenség ügye mindenekfelett áll és minden más kérdést ma a nemzetvédelem feladatának kell alárendelni. Mostanában megjelent írásaik mind a magyarság szabadság-tradícióit kutatják s elemzik azokat a körülményeket, amelyek a multban a függetlenség megsemmisülését okozták, illetőleg lehetővé tették az ország eredményes védelmét. Féja meggyőzően bizonyítja, hogy az urak Temesvárnál Dózsa György pórhadainak megsemmisítésével veszítették el a mohácsi csatát. Szabó Zoltán arról az emberfeletti küzdelemről ír, amelyet Zrinyi Miklós, a költő vivott Magyarország véderejének növeléséért s a török elleni harcok függetlenítéséért a Habsburgok birodalmi érdekeitől. Erdei Kossuth Lajos üzenetét közvetíti: szociális igazságtétel nélkül nincsen nemzeti egység, nemzeti egység nélkül nem lehet eredményes ellenállás. Mélységesen s fájón igazuk van, midőn a magyarság belső bajaiban a nép visszamaradottságában s a vezető osztályok vakságában látják a régi vereségek legfőbb okát. Helyes a történelmi elemzések középpontjában álló gondolat, hogy a magyar függetlenség megmentésének ma is belülről, a magyarságból kell kiindulni; a nemzet nem bízhatja jövőjét nagyhatalmi játékokra s a nemzetközi diplomácia pillanatnyi konstellációira. A közelmultban Csehszlovákia példája szomorúan bizonyítja, hogy minden nemzet elsősorban önmagára számítsa — csak így nyerheti el mások támogatását. Közép-európa utolsó demokráciája nem Münchenben, a zöld asztalnál bukott el, hanem abban a pillanatban, amidőn alávetette magát a nagyhatalmi al-

kunak s nem kísérelte meg a végső elkeseredett ellenállást saját erőivel. A magyar nemzet szabadsághagyományai parancsolják, hogy belsőleg felkészüljön erre a végső ellenállásra. Még ha *egy ideig* egyedül is állna szemben a tizszeres germán tulerővel.

De ezen az első alapigazságon túl a népiesek között talán Erdei az egyetlen, akinek soraiból érezni, hogy szembe mer nézni a második alapigazsággal: a magyar kismemzet, erői, legfeljebb csak egy hősi elbukásra telnek, ha összecsap mai főellenségével. Szabadságharcának győzelmét csak az ellenfél tulerejét kiegyensúlyozó szövetségesek biztosíthatják, tehát oly külpolitika, amely a jelenlegi helyzetben le tudja kötni, meg tudja nyerni a számbajövő hatalmakat. Tehát a mai hivatalos iránnyal homlokegyenest ellentétes külpolitika. Ma nemcsak minden belső kérdést kell a nemzetvédelem feladatai alá rendeni; a belső ellenállást előkészítő demokratikus munkával összhangba kell hozni Magyarország magatartását az európai politikával s főként a szomszéd államokkal s a határ-nemzetekkel szemben. A legujabbkori történelemben elszenvedett sérelmeknek nem szabad elfeledtetni, hogy a régi Magyarország (más szempontokból is maradi) vágyálmának kergetése a mai Magyarországot süllyeszti gyarmati rangra. A népiesek az ellenállás belső feltételeit jól látják. De eddig még kísérletet sem tettek arra, hogy megtörjék a reakció külpolitikai monopóliumát, amely a szentistváni birodalom visszaállításának jelszavával husz év óta elszigetelte Magyarországot a nemzetközi demokráciától s az újabb területi nyereségek ellenére, hónapról-hónapra újabb darabot áldoz föl a magyar szabadságból. Az elmúlt ősztől izgalmas eseményei alatt a sovinszta láz őket is magával ragadta. Senki sem akadt közöttük, aki vállalta volna az „ünnepontó“ nehéz szerepét, hogy figyelmeztesse a nemzetet a Felvidék és Kárpátalja árára. Arra, hogy a területi megnagyobbodással egyidejűleg az ellenállás lehetőségei kisebbedtek.

A népiesek külpolitikai látásának alacsony színvonalára persze mentseget is találhatunk. Hiszen nemcsak ők, de a nagy legális munkáspárt vezetősége is alávetette magát a döntő pillanatokban az uralkodó osztály külpolitikai „vezetésének“, noha a szociáldemokrácia feladata lett volna szembehelyezkedni a felkorbácsolt lelkesedéssel. A magyar közéletben — Cs. Szabó László új naplójegyzetei érzékeltetik — nem volt egyetlen szilárd pont sem, amelyhez az ingadozók igazodhattak volna. Nem akadt senki, aki arra intette volna a népieseket, hogy itt nem az utódállamok magyarjainak önrendelkezési jogáról van szó az utódállamok többségi népeivel szemben, hanem az anyaországi magyarság s a Dunamedence más népeinek önrendelkezési jogáról a német imperializmussal szemben. Az is a népiesek mentségére szól, hogy helyes magyar külpolitikai irány kidolgozása, tehát a maradiság monopóliumának megtörése a magyar történelem bizonyos hiányosságai miatt egyáltalán nehéz feladat. Íróink vajmi kevés utmutató példát találhatnak a múltban. Magyarország évszázadokon keresztül a Habsburg birodalom tartozéka volt; külpolitikai hagyományaink igen soványak. Csak a szabadságmozgalmak alatt történtek kísérletek önálló magyar külpolitikai tájékozódásra — sajnos nem mindig nagy sikerrel. 1848 nagy hibákat követett el ezen a téren. (Másodlagos jelentőségű és hamar visszaszívott engedmények fejében hagyta, hogy Bécs magyar csapatokkal verje le szövetségesünket, az olasz sza-

badságharcot. Nagy Sándor tábornok Bécsujhely közelében táborozó csapatai tétlenül nézték a bécsi felkelés vérbefojtását...) A világháborút követő forradalmak sem tündököltek nagy diplomáciai rátermettséggel. Arról a külpolitikai stílusról pedig, amit a békekötés utáni Magyarország kormányai teremtettek, jobb nem beszélni.

De mindezek a mentő körülmények addig érvényesek, ameddig a népiesek tevékenységének csak bizonyos korlátozott irodalmi jelentőséget tulajdonítunk. Féljük ennél nyilvánvalóan nagyobbra törnek. Már pedig egy nemzet kifejezését s ellenállásának szellemi irányítását vállaló törekvés számára nincsenek mentségek — ilyen nagy szándéknak csak eredmény lehet a mértéke. Ha a népiesek nem akarnak elmaradni a nagy feladatok mögött, tul kell jutniuk nemzetvédelmi elképzeléseik egyoldalúságán. Legalább az első lépéseket kellene megtenniük azon az uton, amely a reakció külpolitikai monopóliumának megtörésén keresztül kivethetné Magyarországot mai európai elszigeteltségéből. A magyarság belső megújulásának követelése mellett vállalni kell azokat a feltételeket is, amelyek szövetségeseket szereznek a magyar függetlenség ügyének. Erdi is leszögezi, hogy Kossuth Lajos a dunai népek összefogásában látta a német előretörés feltartóztatásának biztosítékát. Mondani sem kell, hogy ez a kossuthi megállapítás ma is érvényes, ha hozzáfűzzük, hogy a dunai népek szövetkezése sem állhatna elszigetelten a haladás és visszahatás világerőit között. De miként képzelik el egyes népiesek a közép-európai népek egységét, ha ragaszkodnak a magyar „birodalmi” gondolathoz, tehát akarva, nem akarva támogatják az uralkodó osztályoknak a régi nemzetiségek visszahódítására irányuló törekvéseit? Hogyan tudják összeegyeztetni a feudális maradványok s a német imperializmus elleni harcukkal a szentistváni birodalom feudális eredetű s ma ugyancsak imperialista érdekeket takaró eszméjét?

Ezekkel a kérdésekkel elértünk cikkünk másik, főbb megjegyzéséhez. Arra kívánunk utalni, hogy a külpolitikai problémákkal ma oly szorosan összefüggő nemzetiségi kérdés is egyik legsebezhetőbb pontja a népiesek elképzeléseinek. A régi magyar bűnök s a reakciós-sovinizista fertőzés veszedelme itt is kísértene.

A népiesek ragaszkodnak a „birodalmi” gondolathoz. Bármily demokratikusnak álmodják meg az új birodalmat, abban a magyarságnak az államnemzet szerepét szánják; a kisebbségek, melyeket évezredek szálak fűznek sorsunkhoz, ismét élvezhetik majd a magyarság nagylelkűségét, igazságosságát. Ennek az elképzelésnek — bármily jóhiszemű is legyen — ma csakis ez lehet az értelme: akarjuk a magyarság felbuzdulását a III. Birodalom ellen; követeljük a magyar nemzet önrendelkezési jogának biztosítását a germán hódítás ellen — de nem ismerjük el a magyar szent korona volt nemzetiségeinek ugyanezt a jogát a magyar imperialisták terjeszkedési étvágájával szemben. Sőt, ezen is túlmenünk: kívánjuk, hogy azok a nemzetiségek, melyek a világháború következtében önállósultak vagy máshová csatlakoztak, térjenek vissza a magyar államba s nyugodjanak bele másodlagos szerepükbe a Dunavölgyén. Ha most minden egyéb szemponttól el is tekintünk (könnyű volna bizonyítani a szóbanforgó kisépek nemzeti törekvéseinek történelmi jogosultságát), elképzelhető-e, hogy ezen az alapon bármiféle szövetségi viszony is létrejöhessen magyarok, szlávok és románok között Németország megfékezésé-

sére? Nem bizonyos-e, hogy ezt a magyar magatartást a volt nemzetiségek s anyanemzeteik kerekén visszautasítják s táborukban olyan irányzatok is támadnak, amelyek inkább Hitlerhez fordulnak „segítségért”? A szlovák nacionalisták így cselekedtek...

Kárpátalja példája sem nagyon alkalmas arra, hogy megszilárdítsa a bizalmat irányunkban azoknál a nemzeteknél, amelyek természetes szövetségeseink lehetnek függetlenségi küzdelmeinkben. Ortutay Gyula a ruszinokról szóló (ethnográfiai szempontból igen érdekes) könyvében sajnos nem jó szolgálatot tesz a magyar ügynek, midőn a kárpátaljai ukránság problémáját a „birodalmi” gondolat kaptafájára huzza s még a rosszszívű „magyar-orosz” kifejezést is átveszi a hivatalos közlemények nyelvezetéből. A népiesek nem tudnák alárendelni ezt a kérdést a nemzetvédelem központi feladatának? Ha már egyszer a baj megtörtént s a magyar haza gondjai újabb félmilliók kisebbséggel szaporodtak, az igazi demokratáknak s a függetlenség következetes harcosainak feladata az lenne, hogy szembeszálljanak a „magyar-oroszosítási” kísérlettel s programjukba besorozzák Kárpátalja népének teljes nemzeti egyenjoguságát. Ezzel nemcsak az utódállamok felé mutatnának jó példát, hanem 500.000 fővel, a Csehszlovák köztársaság husz éve alatt javarészből harcos demokrata pártokban iskolázott harcossal gyarapítanák a szabadság és függetlenség magyarországi táborát.

URAK, ÉRTELMISÉGIK...

(Naplómból)

Irta: NAGY ISTVÁN

Tárgyaltam, vitáztam, tusakodtam fiatalabbjaival sokszor az utóbbi évek folyamán. Nem tagadom, magamfajta, asztalosból vedlett író: érdekelték szokásaik, képességeik s főleg értékük, a közösség mérlegére téve. Majdnem mindig késnek, — szól az első megfigyelésem róluk. Akaratlanul is eszembe jutott anyám szoptatós dada emlékeiből egy alaposan megkésített, kilenc és félhónapra született tanár ivadék... S ha ebből nem is nőtt *jelkép* előttem, az emlék anyám és más egykori cselédnépek beszéd-töredékeit kavarta elém. Ezekből a beszéd-töredékekből értesülhettem, hogy bizony a legtöbbjét dada szoptatta, akinek állandóan rimánkodnia kellett előtte, hogy legyen olyan kegyes pontos időben szájba venni a „didit” és méltóztasson megszabadítani a dadát a sok tejtől. Ez a körülmény lélektanilag bizonyára ugyanolyan döntő volt náluk, mint nálunk, munkáscsecsemőknél, hogy egész nap vacak violagyökéren rágódtunk s este munkából jövő anyánk mellének olyan kéretlen mohósággal estünk neki, hogy nem egyszer a csukottblúz gombjait faltuk be siettünkben. Nem lehetett kevésbé elhatározó, jellemformáló adottság az sem, hogy míg uri, értelmiségi kortársunk felett — ha mindjárt paraszt szülők gyermeke is volt, — legalább egy kis „pengős” cselédke őrangyalkodott, addig minket a felfordított konyhaszék lábai közé állítottak be vagy odakötözték az ágy lábához, hogy ne mászkáljunk szét a nagyok lába alá.

Szivósságuk, ellenállóképességük hiánya s önállótlanáguk magyarázatát keresve már személyes élményeim figyelmeztettek, hogy őket nem engedték iskolába, ha nagy volt a hideg vagy erősebben fújt a szél vagy mit tudom én, belékotoráztak apjuk dohányos skatulyájába s az orrukba szált tubák portól tüsszentettek egyet, mert akkor már ágyba dugták és hőmérőzték őket. Hiányozhattak ilyesmi miatt az iskolából, amennyit akartak, a mulasztást a házitanítók, tanárok munkája behozta. A magamfajta hiába prüszkolt, köhögött, hiába szakadt a hó és szaggatta le fülét a fagy, nem volt szabad „kényeskedni“, nehogy megbukjon. Nekünk csak az evésnél nézték el a mulasztásokat. Ha délben esett a zápor, „urfi“ társunkat az iskola előtt esernyővel várta a cseléd, minket pedig bottal fogadtak otthon, mert az éhség pontosan haza kergetett ebédre és nem álltunk be az eső elől kapuk alá. Az urfiak nyitott esernyővel is kapuk alatt huzódtak meg. Ők nem siettek. Nélkülük nem ebédelt a család. Késheettek: a „papa“ csak háromra vagy négyre ment „hivatalba“. A mi édesapánk sokszor haza sem jött, mert „egykor“ már „fujtak“. Ő a világháború kitörésekor gimnáziumba iratkozott és idegen nyelveket tanult. Mi a negyedik elemiből berukkolunk a gyárba vagy az ekeszarva mellé, apánk helyére, csakhamar elfelejtettük a nagybetűket s az alany és állítmány törvényeit. Bizony már a háború elején vereséget szenvedett magyarságunk. Ő ha rosszul tanult, azal fenyegették, hogy inasnak adják. Nekünk hadiözvegyszer édesanyánk megígérte, hogyha egész évben tulorázunk a gyárban, jövő tavaszra inasnak mehetünk, hogy becsületes iparossegéd váljon belőlünk. Ő a család személfénye volt, akire vigyázott a cseléd, a nagybácsi, a mama és a „puccer“, meg a nagyapa és végül a Jóisten. Mi a család keze-lába-cselédje voltunk s dajkája, kenyérkeresője a kisebbeknek. Mindig felelősek voltunk valamiért. Ő még magáért sem felelt. Legfeljebb mindig parancsolt valakinek. Mi viszont mindig azok közt álltunk, szenvedtünk és lázadoztunk, akiknek állandóan parancsoltak. A mi apánk bizony nem éljenezte a háborút s mégis mi lakoltunk később, mert nem tudtunk románul. S mikor mi elesettek, agyonhajszoltak, elbutultak, kisebbségi és többségi munkások egymás gyámolítására önkéntes nyájba, szakszervezetekbe tömörültünk és újra megtanultunk olvasni magyarul és vezetőinket, oktatóinkat a legokosabbakból, a legbátrabbakból és legodaadóbbakból választottuk meg, a mi uri, értelmiségi kortársunk együtt dohogott az öregeivel, hogy rossz magyarok vagyunk, zsidó vezetők martalékaul dobtuk oda magunkat. Igen, fájt neki, hogy nem őt választjuk bálványul. Mert ő, ha mindjárt szegény falusi családból került is a középiskolák közösségébe, az ösztöndíjakkal az anyatejtől máig egyetlen hatalmas vágyat szítt magába: úgy ahogy levizsgázni valami főiskolán, hogy azután parancsoló ur, liberálisabb megfogalmazásban, vezető, a mi vezetőnk lehessen, akinek nemcsak joga megvárakoztatni minket, a népet, hanem a tekintély növelése érdekében ajánlatos is késnie. Talán mosolygott is rajtunk, ha ugyan tudomásul vette, hogy mi bizony a mi összefüggéseinken már egy jó félórával korábban megjelentünk, mint hívtak. El sem képzelheti, hogy mi olyan sóvár türelmetlenséggel vártuk az ilyen napokat, hogy valami „jót“ lássunk és halljunk, hogy már egy héttel a gyűlés előtt arról álmodtunk éjszakánként. Utána hetekig is arról beszélünk s rombolni tudtunk volna dühünkben, amikor valami okból elhalasztották ezeket a gyűléseket. Nekünk ünnep volt, életbevágóan fontos minden gyűlés. Mindeniken tanultunk valamit, közben szabadon kibeszélhet-

tük magunkat, esetleg tetszést arattunk társaink előtt s odáig voltunk el-addig senki emberkéék a boldogságtól, ha kiírták nevünket és idézték egy-egy mondatunkat szaklapjainkban. S mindezek tetejébe ezek a gyűlések mindig eredményeztek pár bani fizetésjavítást, jutányos gőzfürdő vagy mozijegyet. S ki tudná leírni büszkeségünket, mikor könyvtárainkból tudományos könyveket vehettünk ki olvasni s azzal büszkélkedhattünk, hogy ilyeneket csak egyetemen tanítanak.

Sokszor szombat estétől vasárnap este tizig, tizenkettőig egyfolytában olvastunk. Télidőben szinte többezt költöttünk petróleumra, mint kenyérre. Nekünk ezek a könyvek egy szebb és igazabb világ képét mutatták. Azt vallottuk, hogy a tudás hatalom; uri, értelmiségi kortársunkkal ellentétben azonban mi nem az egyéneket, hanem az emberi közösséget akartuk hatalmasnak látni. Mi ezt a szebb és igazabb világot szabad és független munkásszervezeteink mintájára próbáltuk felépíteni s az önfegyelmén nyugvó összetartást emeltük a szabadság törvényévé. Közülünk nem egy vállalt mártírságot is ezért a hitért, amikor értelmiségi kortársunk még csak ahhoz a gondolathoz jutott el, hogy tenni kellene valamit a középosztálynak az arisztokráciával szemben vezető osztállyá való emelése érdekében. Ezért kezdett el azután aggódni a nép szervezetlensége fölött s azóta habozva falut kutat, statisztikát jegyez, kesereg az egyke miatt, feljajdul a szociális nyomor láttára, könyvet ír róla, versbe szedi, felolvasásokat tart, óvatosan kritizálja a vagyonos magyarság önzését, áldozatosságát sürget s végül kinnal-bajjal megszervezi a Vásárhelyi Találkozót, majd a fiatal írók találkozóját, de munkájának alig marad valami látható nyoma, mert mindez csupa szóbeszéd, írás alakjában történik. Ugy jár vele, mint-ha a rátótiak ügyefogyottságával, tarisnyával hordaná be a világosságot az ablak nélküli házba. S mégis mindig attól fél, hogy túl merész. Álmatlanul hánykolódik ágyában és lelkiismeretfurdalások kinozzák, vajjon nem igért-e többezt a népnek, mint amennyit adhat, ha tényleg vezető lesz...

Ó, akinek mindig háta mögött álltak a szülők, keze ügyében a cseléd, fölötte a Jóisten, vagyis az ösztöndíj, riadtan néz szét a családon kívüli közösség vadidegen tájain. Mihez kezdjen, hogy ne vétsen önmaga ellen? Elsírja, hogy nincs végrehajtó államhatalom mögötte s erősítgeti, hogy enélkül nem lehet tetteket parancsolni. Mivel pedig cselekvőn kezdeményezni csak igen ritkán mer, ezért gyanakodva néz minden más irányból jövő kezdeményezést. Ha kényelemszeretete nem gátolná, márcsak ezért is lekésné vagy elmulasztaná a „fontos“ megbeszéléseken való megjelenést. Különösen azokat, ahol munkás értelmiségiekkel kell találkoznia. Emlékezete egyszerűen kihagy, bár még noteszébe is fejegyezte a találka időpontját, helyét. De felháborodik, ha az ember ráolvassa, hogy azért késik, mert fél a munkás értelmiségi szótól is. Pedig ez a szó arra emlékezteteti szüntelen, hogy a nép saját erejéből, esetleg még a középosztály nélkül is meg tudná állni a helyét, ha alkalmat adnának neki, hogy társadalmi szervezeteket építsen ki és kiváltságok nélküli vezetőket neveljen. Általában a velük való érintkezés roppant kínos számára. Mindig attól fél, hogy ha tárgyaló félként asztalhoz ül vele, már e pusztá ténnyel megtagadja önönmaga létjogosultságát. Ezért ezek a találkozások inkább surlódások, mert egyetlen egy sem mulik el dörgésekkel kísért villamos kisülések nélkül. Egy anyanyelven beszél amazokkal s ha nagyon nagy benne az egyetértésre való buzgóság akkor elismeri, hogy mindnyájan magyarok vagyunk, de ha rö-

tön meg nem fut valami sürgős dologra való hivatkozással, akkor látszólag csak úgy véletlenül mindjárt közéjük csap a villám egy igénytelen kis „de” szócskával. A szervezett munkásság szerinte egyenként lehet jó munkás, de rossz magyar és uniformis lelkiületű. Hogy ne kelljen elismernie, hogy hogyan lehetne az összmagyarságot úgy is vezetni, ahogy a munkásság vezeteti önmagát, kijelenti, hogy a munkásságnak nincs lelki közössége a magyar néppel. Hajlandó östehetségnek elismerni a magyar munkásirókat, csak hogy ne kelljen belátnia, hogy azok egy egyetemesebb gondolkodás letéményesei. Ezért azután tiltakozik, hogy azok munkás íróknak nevezzék magukat, mondván: „egyszerűen író és nem lobogó” s el akarja hitetni, hogy a munkás jelző kicsinyít, elszigetel, pedig titokban kétség gyötri, hátha a munkásértelmiségi alkat tényleg egyetemesebb szellemet és a jövőt hordja magában. De ő irtózik ettől az egyetemességtől. Állandóan a múltban keresség emlékei közt, homályosan ott motoz a maga és az ősei dadája, akit úgy hívtak, hogy „Magyar Állam”. És a nyelv összefut a szájában. Azt csak szivni kellett s ha ez a „dada” most is meg volna, lám hivatalos órák alatt törné fejét az egykén, — mert ez a probléma a legkedvencebb témája. De ez a munkásértelmiségi, brr... — rázkódik össze, — roppant fárasztó mód oldogatja a problémák csomóját. Mindenekelőtt ellensége a kiváltságoknak. Az értelmiségieket a népparancsok végrehajtóinak és nem vezetőinek állítaná be! Szerinte az ember fel kellene áldozza hivatalos óráin kívül a szünidejét, vasárnapját. Nap, mint nap képes lenne őt kihurcolni a kaszinók, klubok langymelegéből sivár külvárosokba, nyakig sáros falvakba, hogy ott tudja Isten, munkáskönyvtárakat szervezzen, felolvasson... Elkívánná, hogy ő (Ő!) lecsipjen valamit közcélokra költséges szórakozásaiból. Elvárná például, hogy nyáron magánszorgalomból fülledt szobákban felhívásokat szerkesszen, mit tudom én, napközi otthonok teremtése érdekében vagy a népek közötti megbékélés előmozdítására.

Egyszóval tagadja meg eddigi életét? Nyíltan, fennszóval leplezze le az irodalmi körök klikkpolitikáját, bankok uzsorakamatait? Sürgessen reformokat a felekezeti iskolai nevelés terén? Legyen haragban mindenki vel? Már pedig ő nem szeret haragban lenni a hatalmasokkal, hiszen együtt ültek az iskolapadokban, egyetemeken. Most is tegező viszonyban cimborálnak, ha csak nem hivatalbeli alárendeltje vagy jószágigazgatója. Grófi kastélyokba hivatalos ő, szereti a „történelmi levegőt”, az antik csecsebecsüket. Széplélek és vadászni jár. Lényét igazán nem tagadhatja meg. Szentségtörés tőle eféléket kívánni. Ő hajlandó megmenteni a népet valami csodával, de hagyjanak békét a feketéjének. Meghatottan összetegeződik a munkásiróval, mi több, mély rokonszenvet érez iránta, ha ráadásul egy hónapban születtek és vele egy vallásnak keresztelte a pap. Kész még komaságot is vállalni vele, ha cserében tiszteletben tartja az ő „érzelmeit” és nem foglalja írásba külpolitikai véleményét. Bár meg kell adni, egyébként hiva a szólásszabadságnak. S ha ebben ellentmondás látszik, azért senki se tegyen szemrehányást neki, mert nem tehet róla, ha azt a sok tudást ifjui hanyagsággal egyre-másra préselte koponyájába, de logikai sorrendbe rakni, az összefüggéseket tisztázni már nem volt ideje. Végül még az sem hagyható figyelmen kívül nála, hogy neve a telekkönyvben is szerepel, ha csak egy kis falusi ház vagy öt-tíz-husz hold föld vagy városi parcella erejéig. Igaz, nyugdíjra nem számíthat, de sohase „lehessen” tudni, mikor huzzák ki a sorsjegyét vagy nyeri el a Baumgarten-díjat. Idővel — reméli

— félrekuporgat valamit a fizetéséből is. Szerény és keskeny, kurta, kicsi polgári gyékény ez, vigyáznia kell tehát, nehogy kirántsák a lába alól. Utóvégre őt se prófétának, se apostolnak nem nevelték. Az ő lábai, izmai nincsenek felkészülve a sziklás, göröngyös Golgota-járásra, csak az egyenletes sima arany-középuton való csoszogásra. Ne feledjük: egykor gyermek-kocsiban taszigálták s azután ma még az arany-középuton járni se könnyű, minduntalan bonyolult keresztutak ágazatához ér. Bor mellett olykor kikotyogja; tudja ő, ha balra tér, az egy másik új arany-középutba torkol s ott talán boldogságot és igazságot lel, de jobbra nyersserőt és hatalmat lát. Mit tegyen? Ő már kicsi korában megszerette nézni a különböző meccseket s ha a legyőzött nem volt magyar, igen szívesen tapsolt a győzőnek. A futbalmeccsekért még ma is él-hal, ha egyébert nem, már csak ezért rádiót tart, hogy hallgassa a nemzetközi futbalmérkőzéseket s úgy mellékesen hátha, hátha új müncheni egyezmény, azaz „vérnélküli“ újabb hódítás eredményeit mondják be, persze a magyarok javára. Bizony az utóbbi esztendőben már többnyire csak a rádió előtt ül, felfüggesztette a falukutatást, keveset ír és igen megfontoltan. Mintha nem tudná már pontosan, hogy merre igazodjék. A zsidókkal szemben már az első magyar zsidótörvény óta rezerváltan viselkedik. Világnézetileg pedig ide-oda csapong. Ha a véletlen a klubban a Korunk munkatársainak asztalához sodorja, a Népközösség vezetőit bírálja, hogy nemsokára átüljön azok valamelyikéhez, szapulva az előbbieket. A Helikon törzsasztalánál a „dőglődőben“ levő Enciklopediáról beszél, az Enciklopedisták körében viszont a Helikon klikk-szellemét csipkedi. Ám, ha haza megy, önönmaga vagy a meghittjei előtt, bevallja, hogy csömöre van az egésztől. Álmában aztán megjelenik a munkásíró gunyos arca és egy, a valóságban is lefolyt vita ismétlődik meg kettőjük közt s ő újból a munkásíró szemére veti, hogy „mindent tagadó érvein ríkit a materialista máz“, vegye tudomásul, ő semmi pénzért sem veszi kézbe az ilyen műveket, mert az azokban foglalt gondolatok nem egyeztethetők össze a sajátos magyar gondolkodással, idegen szellemi termék, zsidó koholmány.

A munkásíró újra neki szegezi válaszáat, hogy a fizika törvényeinek felfedése sem a magyar gondolkodás eredménye s mégis kitűnően hasznosítható a magyarság javára, sőt nélküle elképzelhetetlen tudományos élet, bár egykor máglyán égették meg azokat a vakmerőket, akik efélét mertek emlegetni. Mire ő álmában is megismétli asztal mellől való felpattanását és zavart válaszáat:

— Veled nem vitázom tovább, nem akarom, hogy kételyeim támadjanak.

DARVAS SZILÁRD: HIR A DZSUNGELBŐL

(*Martialis új strófáiból*)

*Kokó, a főmajom s az esnapuri tigris,
akik Hamburgban bámulták a rácsot,
az őserdőbe tegnap visszaszöktek
s egybehívták az ormányfőtanácsot.*

*Kezdeté reggel, a vége végtelen,
a gyűlés tárgya: embervédelem.*

MAGYAR SZOCIOGRÁFIA

(Elmélet és gyakorlat)

Irta: ROBOTOS IMRE

A nagy történelmi háborgások elfojtották a magyar szociográfia lángolását, leszorították füstjét és vitássá tették eredményei értékállását. A szociográfus élgárda, mely jeles komolysággal fürkészte a társadalom körtüneteit, megrekedt és még azokat a tapasztalatokat sem hasznosította, melyekre nemes pátozzsal ő hívta fel a magyar társadalom figyelmét.

Nem kell tulságosan messzi hatolnunk, ha elakarunk jutni mindezek okáig. Talán csak azt idézzük emlékezetünkbe, hogy e lázadó hevülettel kutató mozgalom milyen eszmei tájékozódással indul a népi erők megújítása és oltalmazása felé, — s az emlékezés megmutatja, hogy távolról sem szociális lobogás vagy lelkiismereti kényszer vitte e fiatal társadalomkutató nemzedéket a falvak népei közé, hanem fordítva: a nép- és valóságismeret formálta ki bennük a felelősséget s tette őket „rebellisekké“. E nemzedék első szociálpolitikai ösztönzését a Gömbös-féle körvonalazatlan „reformkorszaktól“ kapta. A „Márciusi Front“, bár utóda volt ennek az irodalmi-szellemi csoportosulásnak, már szabadabb, tisztább és gyökeresebb politikai tervadással jelentkezett: a 48-as március valóranemiváltott programjának megvalósítását követelte.

Darvas József, a magyar szociográfiai irodalom legkiegyensúlyozottabb művelője, már a falukutatás kezdetén helyesen értékeli a szociográfiai-felvételezéseket végző jobboldali fiatalság szerepét. „—A parasztkérdést, — írja — tulajdonképpen az ellenforradalmi kurzus tette divatossá politikai okokból, ugyanis a parasztság, nemes konzervatizmusában látta azt az erőt, melyre bizton támaszkodhatik egy esetleges újabb forradalom esetén. Az ő számára azonban csak a jobbmódu földesparasztok: a „kisgazdák“ jelentették a parasztságot s ...szociális alkotásokkal alá nem támasztott „népies“ politikájukat kritika nélkül parasztimádattá misztifikálták... A fiatalság érdeklődése azonban nem állt meg a kurzuspolitika megszabta határoknál, hanem egyre mélyebbre ásott és fölfedezte a „hárommillió magyar koldust“: az agrárproletárság széles rétegét.“ (Gondolat, 1936. 6-7. sz.)

Kétségtelenül: a fiatal kutatók nem voltak eléggé „óvatosak“ s miatta a valósággal kötöttek ismeretséget, az igazság is szívükig hatolt... E magatartás feltétlenül erkölcsi bátorságra és jellemzilárdságra vall, mégis némi fenntartásra int. A szándék és a tett, a hitvallás és a politikai gyakorlat között u. i. olykor akaratlan ellenmondások mutatkoznak.

Tagadhatatlan, hogy az elmúlt esztendő magyar közéletére, irodalmi és szellemi világára a magyar nép döbbenetes sorsának feltárulkozása sütötte bélyegét. A szociográfiai irodalom nyomán támadt vihar részint a méltatlankodás érzületéből fakadt, részint pedig háborgó ellenérzés volt a falukutatók felderítő munkájával szemben. Nincs tudomásunk róla, hogy e nyugtalanság szele eljutott volna az érdekelt népi rétegek sorai közé s hogy milyen mértékben érintette őket? Maguk a szociográfusok váltig bizonygatták, hogy ők nem a néphez s nem a lázadásért szóltak, sőt a társadalmi feszítőerők engesztelésére intették a politikai és gazdasági hatalom birtokosait. Még Féja Géza is, aki pedig a legkegyetlenebb

őszinteséggel derítette fel az „uri Magyarország” mulasztásait s aki a „legméltóbb emberi élnivalónak: a cselekedetet” tartja még ő sem a néphez szólt s a néptől várta a cselekedetet, hanem felülről „a szellem független és hősi csapatától”. Ám még ezeknek a negatív megoldásoknak is — minden társadalmi-történeti eredménytelenségük ellenére — kiváló és elhatározó a jelentőségük, mert tisztáztak és időszerűsítettek, kikutattak és lelepleztek tényeket, melyek a népi társadalom fejlődésének örök megkövetői voltak. A szociológiai értelemben vett társadalomkutatás kikerülhetetlenül érintkezik a politikai hatalom gyökereivel s nem menekülhet az értelmezés elől. A magyar szociográfus fiataliságnak is értelmeznie kellett a feltárt valóságot; a szunnyadó lázadást, szektázást, egykézést, kivándorlást, ellátatlanságot, elnyomást: a teljes és végzetes romlást, amikért mind felül viselték a felelősséget. S bár ez az értelmezés arról tanuskodott, hogy a „történelmi osztály” vetélte el a nemzet multját és tartja megkötve jövődjét, mégis a falukutatók vérmérsékletük szerint szenvedélyesen, vagy kimértséggel, keserűen vagy fájdalmas lemondással, reformra sürgetve vagy vészjóslóan csak szózatokat intéztek, jobb belátásra intettek, cselekedetre serkentettek, de ennél tovább nem jutottak.

Felemás élet, felemás népmentés volt ez: megmaradni azon az eszmén sikon, amit a latifundiumok birtokosai is magukénak vallanak, — és szolgálni egyidőben a népet, — ez nem volt lehetséges még a falukutatók számára sem. Erre is, arra is túllépték a határokat, de egyfelé sem elégitették ki a várakozásokat és semerre sem oldották meg a megoldásra váró problémák seregét. Kovács Imre nyílt levele (Korunk 1939. 2. sz.), melyet gróf Teleki Pál (akkor még) közoktatásügyi miniszterhez intézett, ki „komisz tanítványoknak” bélyegezte a falukutatókat, jellemző fényt vet arra a kettősségre, mely a szociográfus fiataliság lebegését a történelmi osztály és a nép szolgálata között meghatározta. „A cserkész feltétlenül és minden körülmények között igazat mond, — írja K. I. nyílt levelében. — ... A cserkésznek igazat kell mondania a politikai, gazdasági, szociális és társadalmi kérdésekben is.” Mily megható az a politikai romlatlanság és társadalmi tájékozatlanság, mely ime a cserkész igazmondás igényét állítja szembe az osztályérdekek rideg tényeivel!

Kétségtelenül voltak pillanatok, mikor úgy tűnhetett, hogy az „el szabadult szellemeket” nem lehet többé felülről fogságba parancsolni, hisz’ hatalmas erő felett rendelkeztek már: a valóság ismerete volt birtokukban. E feltevést azonban már kezdetben kétségekkel fogadta az a szellemi tábor, amely a paraszti sors kietlen utjait és a nagybirtokok „halálgyűrűjét” még a falukutatás előtti „hisztorikus” időkből ismerte és sűrű idézésével nyugtalanította a társadalom egyensúlyát.

A borulátásnak volt igaza. A falukutató mozgalom nem mutatja jelét, hogy önerejéből újra képes lesz megerősödni és tovább járni — most már csak a nép oldalán, — a megismerés és feltárás utjait.

S bár a falukutatás irodalma még nem nyújt lezáró összegezésre lehetőséget, mert hihetőleg maga a folyamat sem zárult el egészen, mégis lehetséges bizonyos hullámvonal felvázolása, mely némileg tájékoztat a szociográfiai mozgalom utjáról és természetéről.

Az első szembetűnő vonás, hogy a falukutatók bizonyos tájakat előnyben részesítettek, míg más vidékekkel mostohán bántak. A Dunna-Tiszaköze tájrajzát pl. egészében (Erdei Ferenc: *Futóhomok*) és részleteiben (Szabó Zoltán: *Tádrdi helyzet, Cifrányomoruság*; Remenyik: *Bűntudat*) is feldolgozták. Hasonlóan az Alsó-Tiszavidék is több munkában jelentkezik (Féja Géza: *Viharsarok*; Darvas József: *Orosháza, Egy parasztsalád története*.) A Nagyalföld már csak általánosító vázlatokat kap, (Veres Péter: *Az Alföld parasztsága*; Kiss Lajos: *A szegény ember élete*) míg a Dunántul egésze teljességgel felderítetlen. Igaz, Illyés Gyula: *Puszták népe* c. munkája, amely a magyar ifjúság önismeretre való törekvésének első ösztönzését adta, a dunántuli uradalmak cselédjeinek életét eleveníti, de a táj történeti és természeti világa még közvetve is alig jelenik meg. A munka nem is lép fel ezzel az igénnyel. (Illyés Gyula legujabb kötetének, a *Magyarok*-nak lapjain is felbukkan a magyar élet- és sorsproblémák egyetemes veszélyérzete mellett a dunántuli magyarság pusztulása fölött való külön aggódás, anélkül azonban, hogy a szerző a magyar-német viszony kendőzetlen feltárását megközelítene vagy erre vállalkozna.) A Pro Christo Diákok Háza munkaközössége a Dunántul egy „elsüllyedt falujáról” (Kemse) irt figyelemreméltó munkát. De ez csak egyetlen falu elszigetelt ábrázolása s szükségszerűen nem idézi a táj egész arculatát. Kovács Imre munkáiban (*A néma forradalom, A kivándorlás*) találkozunk legsűrűbben szociológiai és politikai utalásokkal a Dunántul birtok- és társadalomviszonyaira. Kimagasló a jelentősége ennek, mert egyedül ő mutatott rá arra a drámai élethalálharcra, mely Dunántult a magyar és német nép között folyik.

„Itt gyűrűként szerepel a németiség... és komor lélekkel, lábhoz tett fegyverrel állnak a magyar falvak előtt... hogy a kellő pillanatot kihasználva, megadják a kegyelemdöfést a vonagló dunántuli... magyarságnak... A Magyarország területén élő németek... (mint) határmenti németek az Anschluss fogalomkörébe beletartoznak... A német tudósok a magyarokat alacsonyabb kultúrájú népként kezelik és a németek legnagyobb ellenségének tartják... A hitleri Németország világosan és nyíltan megfogalmazott tervei között a dunavölgyi imperialista politika is szerepel... A nagy német birodalom gondolata... már bent ég a lelkekben. Határait, amelyet eleinte a Balatonnál, azután a Dunánál (!) vonták meg, már térképekre rajzolják. A történelem tanúsága szerint ezt a gyakorlati megvalósulás szokta követni”. (*A néma forradalom*.)

Ezek az elhatározó jelentőségű felismerések azonban csak a Dunántulról, mint a nagybirtok és egykésés „hírhedt hazájáról” szólnak. Súlyos hiánya ez a magyar szociográfiának. A társadalomkutatók bejárták a fél országot, mindenütt felidéztek a megrázó szociális nyomoruságot, de közben a legnagyobb veszélyről, az ország másik feléről, a Dunántulról, alig beszéltek. A dunavölgyi német imperialista politikát már 1936-ban világosan ismeri fel K. I. De szélesen és alaposan a magyar társadalmat nem ismertették meg a Dunántul végbemenő német eszmetérjesztés hódító céljaival és nem világosították fel méreteiről. Nem született meg máig sem a Dunántul „Viharsarka” (s ki tudja, megszülethet-e ezután), mely felébresztette volna a magyar lelkeket. 1938 szeptembere, a német imperialista politika döntő lépése a Dunavölgye felé. Magyarországot Németország oldalán találta. S az elégtelen valóságismeret ekkor még a magyar szellemnek jobbjai közül is számossal felejtette a Dunántult és azt, hogy a német istápolás a fojtogató öleléssel mily közel rokon... Tulzás lenne mindezt a szociográfiai irodalom mulasztásainak terhére ír-

ni. Annyi azonban bizonyos, hogy a nemzetmentő felelősségvállalással jelentkezett szociográfiai mozgalom nem járult hozzá az időszerű történelmi összefüggések láttatásával a magyar politikai sorstudat tisztázásához. Azóta a tények változott légkört teremtettek, de ez is inkább a tömegek önerejű felismeréseiből, mintsem a tudatos, megvilágosító propagandaiból táplálkozik.

*

Kovács Imre érdemeit idéztük az imént, — hozzá kell még tennünk, hogy már a Márciusi Front tervadásában is ő hirdette a magyar ifjúság nevében: „A ...pángermán imperialista törekvésekkel szemben a dunavölgyi öncéluság és konföderáció gondolatának megvalósítását.” Ám ez a lendület — hogyan és miért? — elakadt, sőt éppenséggel elmerült a nemzetföltés sodrában. Ami *A néma forradalom* soraiban még félreérthetetlen és elferdíthetetlen utjelzés, az egy esztendővel később, *A kivándorlás* oldalain már átértelmezett és megmásított hang. A dunavölgyi konföderáció eszméje alámerült, hogy helyet adjon a dunavölgyi elrendezés olyan értelmezésének, mely csak „ellenséges érzületű nép”-et és „ellenséges érzületű szomszéd”-ot tud megközelíteni. Az „ellenséges”-nek itélt népek sorából azonban hiányzik a német. A népességszaporulat felvázolásának egyik táblázatánál jegyzi meg, hogy „szomszédaink alatt csak a cseheket, szerbeket és románokat értjük; a németeket nem, mert ha azokat is odaszámitanánk, akkor még félelmetesebb volna a helyzet...” (*A kivándorlás* 135. o.) Lidércet pedig nem akar Kovács Imre felidézni. E könyvében különben sűrűn bukkannak fel ellentmondó képletek, alapjaikban elhibázott társadalmi és történelmi értelmezések. A magyarság jövődjének alakulásában pl. a magyar anyáknak tulajdonítja a „legnagyobb” szerepet. „Ezen a földön a magyarság sorsa mindig a bölcsőkben dőlt el és ott is fog eldőlni!” (117 o.) — írja, noha mi sem teszi indokolttá e szöveget, még könyvének tanúsága szerint sem. „Az ország hatalmi berendezkedése... a tőkének és nem a munkának kedvez...” Magyarország egy millió ember él feleslegesen és bármely pillanatban kivándorlásra készen.” (116 o.) Ime, ő maga szögezi le, hogy a „bölcsők” teljesítménye nem elegendő, mert a bajok gyökere, „a termelő eszközök igazságtalan birtoklásából folyó politikai, gazdasági és társadalmi berendezkedés”. (15. o.) A század elején még bőséggel ontották a bölcsők a nemzet életerejét s mi lett belőlük? „1899-től 1913-ig 1.390.525 egyén vándorolt ki Magyarországról.” K. I. mégsem ok nélkül szól a magyar anyák lelkiismeretéhez, az egymillió „felesleg” és a „hatmillió” magyar proletár tengődése ellenére sem. Önmagát is arról szeretné meggyőzni, hogy a mennyiségi tulsúly lehet csak egyetlen biztosítéka a nemzet fejlődésének és a dunavölgyi szomszédnépekkel való sikeres „szembenézés” feltételének. (Hogy önmagát mily mértékben sikerül meggyőzni erről, az tisztázatlan, de az olvasónak és a magyar „bölcsőknek” nem kell egyebet tenniük, mint Kovács Imre érveivel szembeállítani Kovács Imre érveit.) K. I. tudatában így villámfényes meglátások ölelkeznek homályos és elmosódott látomásokkal s így elhajlik a Márciusi Front tiszta eszmevilágától. Merre hajlik? Hová érkezik? Ismerősen csengő fogalmazások szabadulnak fel tolla alól, amelyek a zsidóellenes mozgalmak „szélmalomharc-jellegéről” és tehetetlenségéről panaszkodnak. (191 o.) De ama kétarcú, diabolikus erő itt sem hagyja nyugton lelkiismeretét: „Azt nem

lehet elvitatni a zsidóktól, hogyha ők nem teremtik meg a magyar ipart és kereskedelmet, akkor nem csinálja meg senki". Ha elemez, látása pontos és elfogulatlan. Olykor azonban elemzés helyett megokolatlan kijelentéseket tesz, melyek vészesen idézik a regressziós eszmék sugalmazásait.

"A gazdasági vonatkozásoknál sok tekintetben talán még fontosabb a kulturális része a zsidókérdésnek. Egy vékony zsidóréteg magas intellektusától és komoly kulturájától eltekintve, a többség a háború utáni dekadencia hinárjába akadt. Gyökértelen, szürke, erőszakosan szexuális-izű, eredetiséget nélkülöző és olcsó hatásokra vadászó szellemiséggel fertőzték meg a magyar életet... Velük szemben az igazi magyar kulturát kell kiművelni. Bartók Béla és Kodály Zoltán már példát mutatott erre. Sajnos azonban a Bartók-Kodály-kultusz nehezen terjed s ebben is inkább a zsidóság asszimilálódó, intelligensebb rétegeinek van nagy érdeme, akik nagyobb lelkesedéssel fogadták Bartók Bélát és Kodály Zoltánt, mint a magyar középosztály". (193. o.)

Könnyű volna részekre boncolni e sorok értelmének benső ellenmondásait, de fölösleges. K. I. maga szolgáltat meggyőző érveket ahhoz, hogy voltaképp' nincsen kulturális zsidókérdés sem. A zsidó értelmiségek értékmegoszlása éppen olyan sokrétű, mint a keresztény magyar értelmiségieké. Az elemzést mégis ez a „kijelentés" követi: „...véget (kell) vessünk az idegen szellemiség elhatalmasodó uralmának". (Vajjon annak-e, amely felkarolja a Bartók-Kodály-kultuszt?)

A néma forradalomtól A kivándorlásig vezető ut így semmiképp' sem biztató, sem a szociográfiai mozgalom, sem Kovács Imre szempontjából.

*

A fejlődési görbe kedvezőbb Erdei Ferenc munkáinak vizsgálatánál, noha könyvei mellett meglehetősen részvétlenséggel haladt el a közvélemény. Talán azért, mert sem a *Futóhomok*, sem a *Parasztok* nem kínált „nyomorszenzációt", nem elevenítette aprólékos részletességgel a paraszti lét gyötrelmeit, nem gyűjtötte a leszorított népi élet adatszerű töredékeit. E vonatkozásban a *Futóhomok*, mely a Duna-Tisza köz életéről való számadást igéri, nem is tölti be a várakozásokat s meg kell elégednünk annnyival, hogy E. F. néhol sulyos bíráló szavakat ejt a nép alacsony élet-színvonala felől, a méltatlan helyzet megjelenítése nélkül. A szerző tulajdonképpen örökösen tolla hüvösen tárgyilagos vezetésére, nehogy kilendüljön a részrehajlatlan ábrázolás sinpárjai közül. A lefojtott lendület azonban utat követelt s a *Parasztok* oldalain drámai hangú kiteljesedést nyert.

A szemlélettel, amely a *Parasztok* eszmei gerincét adja, már a *Futóhomok*ban is találkozunk, elszórt utalásokban ugyan, de érezhetően innen indult ki a második könyv vezérelve. A *Futóhomok*ban a tudós szociográfus beszél, elemez és jegyzi az összehasonlító számadatokat; a *Parasztok*-ban: „paraszt beszél parasztról", nem részvétlenül és elfogulatlanul, hanem az egykori sorsközösség keserűségével és lázadásával. E. F. u. i. paraszti sorból szakadt ki és ifjusága „lesujtó élményei" ott tartják ma is a parasztlátás között. Nem felülről néz: hangja a parasztlátásból szól s belülről álcázza le a paraszti létformát eszményesítő elméleteket és innen bizonyítja félreérthetetlen szavakkal: „parasztként élni nem érdekes".

A *Parasztok* voltaképp' már nem is szociográfia s csak közeli rokonságot tart e műfajjal. A szerző történeti-társadalmi kérdéseket vet fel, ugyszólván bölcséleti problémákat feszeget: örök időkre megalkotott em-

ber-e a paraszt, vagy csak történelmi kategória? A válasza:

„A parasztság maga nem örök. Emberi társadalom szülte s a természet törvényeinek csak ártatlan szerepe van, hogy megszületett... Éppen most változik a parasztság... Akit öröknek ítél elhamarkodott ítélet és természetnek gondolt nem is nagyon ártatlan társadalom, a szemünk előtt változik és harcot folytat; fegyvere a sztrájk, a menekülés, az elszánt könyöklés és a lazadás. Ennek a harcnak kimenetele nem kétséges, az öröknek hitt parasztság el fog tűnni a történelem porondjáról... A harc olyan okokból és olyan célokért folyik, amik nem kendőzhetők és többé hatalommal sem szoríthatók vissza”. (58. o.)... „Szinte érthetetlen... miért parasztok még mindig az emberek, amikor semmi okuk sincsen már rá?” (84. o.)

A kérdés ilyen fogalmazása elűt a szociológia tárgyilagos módszereitől, bár nem ellenkezik az egész művön végigvonuló, hol fojtott, hol pedig kitérő szenvedély hangjával. Elégé nem hangsúlyozható érdeme azonban a szerzőnek, hogy, nem fonja át a paraszti létformát erkölcsi igazolásokkal, az ősi kultúra elhivatottságának hamis mázával. Marasztalóak a parasztkultúra legbensőbb értékeiről való megfigyelései is. — A parasztkultúra csak arra képes — írja, — hogy kiterjedjen, de sem arra, hogy magas kulturára fejlődjék, sem arra, hogy ilyenné átalakuljon, nem való.

Egy egész korszak hamis eszmeiségét szaggatja szét E. F. Azét a korszakét, melyben az uralkodó osztály a társadalmi igaztalanságok bünetét kívánta a szolgaság és primitívség felmagasztosításával kiegyenlíteni. De: „Nem szabad parasztnak maradni. Kevés és méltatlan ez a sors akkor, mikor ut nyílik rá, hogy más legyen belőle és minden ok megvan arra, hogy kövesse is az ember ezt az utat.” Jóllehet, a könyv végső következtetéseivel arra utal, hogy a parasztság csak úgy emelkedhet fel kötött és alacsony állapotából, ha hisz erejében és ezt az erőt fel is használja, mégis vét amikor a polgárosodás lehetőségeinek ábrándképeit rajzolja fel mindkét művében. (Féja Viharsarka hasonló eszmeiséggel telített) s nem ismeri fel, hogy nemcsak a megmerevedett paraszti létforma, de a polgári lét alapjai is bomlásnak indultak s így a parasztság aligha keresheti a polgárosodás útjain a felszabadulása felé vezető megoldásokat. Különben a paraszti létforma merev és általánosító tagadása szükségképpen tulzásokba hajítja a szerzőt és felejteti vele a parasztságon belül fennálló elválasztó tagodódásokat, sőt egyenesen azonosnak hirdeti azokat. E. F. úgy véli, mintha a birtokos és birtoktalan paraszt életszínvonala között *semmi* különbség sem volna s csupán erkölcsi állapotuk növelése és méltóságuk biztosítása felé törekednek osztályviszonyaik kedvezőbb kiharcolása által.

Erdei Ferenc könyve, eszmei elhajlásai és tulzásai ellenére is, a szociográfiai irodalom jelentős munkája, mert a felmagasztosított paraszti lét legendáitól terhes időben járult hozzá, legalább a parasztság történeti helyzete tisztázásának feltételeihez.

*

A tisztázás feltételeinek sikeresen tesznek eleget Szabó Zoltán munkái is. (*A tardi helyzet, Cifrányomoruság.*) Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy a szociográfiai irodalom bevallott célja a tisztázó feltárást csak a megoldást sürgető szándékok segédeszközének tekintette. A megoldások mégis elvesznek a társadalomrajzi segédeszközök szertárában és a „tisztázott” valóságot továbbra is tisztátalan társadalmi állapotok burkolják. Jóllehet Szabó Zoltán már „A tardi helyzet” olda-

dalain leszögezi, hogy: Nem cselekedni a megismerés után, végzetes következményekkel járhat, —e megállapítást nem követi gyakorlati utjelzés. Illyés Gyula Puszták népének befejező mondataira emlékezünk, ahol a cselekedet-elhárítás szellemes formájával találkozunk: „Látom a baj nagyságát, előre látom következményeit is. Egy nép élete forog kockán. Mi az orvosság? Az az olvasóra is tartozik annyira, mint az íróra, hisz ő is tudja már, amit az író tud. Akik a „megoldás” nélkül a könyvet csonkának érzik és folytatását várnák, — folytatást várok azoktól én is.” Sz. Z. és a többi szociográfus nyilván ezzel az illyési kitéréssel értettek egyet, mikor olvasóik tettigényeinek néma sürgetését viszontigényekkel parirozták ki. Ebben az elhárításban azonban több az álszerénység, mint a példamutatás.

E hasábokon *Galál* Gábor fejtette ki (Korunk 1938. 9. sz.) Sz. Z. munkáinak bírálata kapcsán, hogy a reformokért támadt szociográfia, mint akadt el és mint torkolt íróasztalszociológiába, elvont, általános társadalomrajzba, amit pedig a szociográfus szükségszerűen tagad. S noha a *Cifrányomorúság* „irodalmi” kifejezésben és írói „teljesítmény” dolgában magasan *A tardi helyzet* fölött áll, nem haladta semmivel sem meg ennek szociális szintjét, sőt megkerülő fogalmazásaiban alatta marad. A salgótarjáni és rimamurányi bánya- és iparvidék munka- és munkásviszonyairól való megfigyelései éppen csak madártávlatból idézik fel a munkásosztály életformáit, sokkal kevesebb elmélyüléssel, mint arra mód lehetett. A munkásság életét Sz. Z. egészen kívülről közelítette meg s szellemvilágáról alig tájékozott, inkább látható megnyilvánulásai azok, miket feljegyez. Kiválóan élesek viszont megfigyelései az értelmiségiek jellem-, élet- és képzeletvilágáról.

A zsidókérdéssel foglalkozva, tiszta logikával elemzi ki az antiszemitizmus alapjául hangoztatott elvi, faji és felekezeti ködképekből „az osztályindulat jellegű ellenszenvet.” A lábrakapott zsidóellenes eszmerőáramlattal — noha ez szerinte kívül esik könyvének feladatkörén — vitába száll, mert a német mintára meghonosított zsidóellenesség a „magyar társadalmat egy eddig példátlan történelmi lefekvésre ingerli.” A Németországból meghonosított árja-antiszemitizmus — írja —

„Veszélyesebb a magyarság számára, mint nép számára, mint a zsidóság számára, mint nép számára. Mert; a zsidókat csak elkülöníti, de a magyarságba egy árja-germán tudatot plántál... A német öntudat ez eszköze nek Magyarország terjedése nem a magyar öntudatraébredést, hanem az új német hatalmi szellem magyarországi gyarmatosítását szolgálja...” (211. o.)

Szabó Zoltán írói fejlődése és magatartása biztat a legtöbb ígérettel a jobbról elindult fiatal magyar értelmiségiek közül, ha egyelőre (a saját szavai ezek!) a cselekedetnélküli „végzetes” utat is járja.

*

A szociográfiai irodalom szeszélyes hullámvonala, amely eddig egyetlen munka keretében is hol lefelé, hol felfelé görbült, *Kiss Lajos A szegény ember élete* c. könyvében ingadozás nélkül lefelé halad. Bármerről is közelítjük meg e könyvet, zavar és mértéktelenség fogad. Már a bevezető oldalak után az a benyomásunk, mintha a tudós sehogyan sem tudott volna összeemelegedni az irodalmárral, rendszerező aprólékossága (sőt: kicsinyessége) nem fért meg a társadalomkutató erkölcsi lángolásával.

A szerző a kiadó könyvszéli jegyzete szerint, „uttörő munkát végzett a magyar tudományban, megalkotta az első magyar tipológiai művet”. A műfaj valóban figyelemreméltó s épp ezért joggal igényelhet jobb szépírói tolmácsolást, mert a legdicséretesebb tudományos részletezés is csak a típus „anyagi” elemeit vázolhatja, legbensőbb lényegét viszont az adalékokon túl már csak írói lélekalkítás közvetítheti. K. L. ehelyett inkább a szegény ember életének külső formáit és megnyilatkozásait idézi, igen sűrűn olyan tulzó részletességgel, ami már inkább bagatellizálás, mintsem pontosság. Kinosan iskolás módszeréből, a szemléltetés kedvéért idézzünk talán:

A béres; „Két kézre fogja az ostor nyelet. Balkézével a csapósíj kezdeténél fogja alul a nyelet, a jobbát annyival feljebb, amennyivel kinyújtott karal eléri, ahogy az öle engedi”.

S ha az olvasó most már szakszerűen veheti alkalomadtán kezébe az ostort, megismerheti a kubikus talicska pontos méreteit is:

„A talicska oldala és szarva egy darabból készül, hossza 105-110 cm. kerékfelületi szélessége 32 cm. Az eleje 60 cm. magas, hátulja 36-37 cm. egymással szemben, vályogalakú düléssel, melyek szöge a rendelő kívánsága szerint változik... Kerékátmérő 16 bécsi zoll (42 cm.), a lábak magassága csakis fele”.

Ez azonban csak formai s egyben a kisebbik hiba. A szegény ember életének értelmezése körül viszont az író magatartása legjobb esetben is zavaros vagy vulgáris, ha nem akarjuk feltételezni, hogy K. L. szemléletét tudatosan a „gazdag ember” erkölcsi mértékei irányítják. Óvakodik attól, hogy típusainak életét társadalmi létük körülményeiből vezesse le, inkább azzal a „közvetlen” módszerrel él, hogy a szegény ember erkölcsét a szegény ember erkölcséből magyarázza. Már a bevezető sorokban ezzel a sajátosan egyedülálló kategórizálással találkozunk:

„A szegény ember legáltalánosabb típusa az, amely tisztességes emberhez illően, komoly oldaláról veszi az életet... a szegény ember másik típusa... csak a törvény szigorától fél, igyekszik azt kijátszani, de legtöbbször rajta-veszt”.

E sommás elemzés után bőséges izelítőt kapunk a tisztességes és tisztességtelen szegényember-típusok magaviseletéről. A „jó” és a „rossz” urálja tudományos elemzéseit, gazdákat és dolgozókat egyaránt jó és rossz emberekre osztályoz, a társadalmi és gazdasági indítékokat erkölcsi síkra vetíti. A szegényember ellenállását a sorvasztó munka iránt pl. „lustaságnak” vagy „rossz gondolkodásnak” itéli. A „jó” béres vállvetve, szorgalommal, elégedetlenség nélkül látja el a dolgát, a „rossz” kanász még el is szokik az elviselhetetlen bánásmód elől. „Rossz belátású” az a szülő, aki serdülő gyermekét e lázító szavakkal bocsátja szolgálatba, „Ha nem jól bánnak veled, majd elgyüössz.” „Jó” gazda gondját viseli a szegény embernek, a „rossz” kihasználja őket. „Jó helyen, jó koszt, jó bánásmód... rossz helyen gyenge táplálék mellett szigorú bánásmód”. „Jó cselédnek” „jó gazda” vásárfiát is vesz. „Rossz helyen ütök, verik, szidják...” Voltaképpen tehát nem társadalmi, hanem erkölcsi reformokra van szükség; a gazdákat és dolgozókat egyaránt meg kell nemesíteni. Sajnos K. L. nem ajánl semmiféle erkölcsnemesítő módszert...

*

Ha *Féja Géza Viharsarok* c. legnagyobb hatású szociográfiájára csak utalásokat tettünk, noha érdem és jelentőség szerint a legrészletesebb elemzést megérdemelné, az éppen kiterjedt és bő irodalma miatt történt.

Nem tartozik e vázlat keretébe mérlegelni, hogy miként értelmezte Féja a „cselekedetet“, s hogy milyen ellentétes a Viharsarok mélyen szociális szellemével az a politikai és szerkesztői szereplés, amelyet könyve megjelenése óta betöltött. Csak annyit állapítunk meg, hogy Féja is, mint szociográfus társai, nem követte könyvének szociális ígéhirdetését és azoknak az erőknak tett engedményeket, amelyek ellen a Viharsarokban hősi elszántsággal harcot hirdetett.

Illyés Gyula *Puszták népe* c. szociográfiával átszőtt önéletrajzának e keretbe való illesztése sem mutatkozott célszerűnek. Mert ha Illyés munkája jelentős ösztönzője volt is a szociográfiai kutatásnak, maga soha nem kapcsolódott e mozgalomba és főként eszmei tájékozódás tekintetében sem tartozott e falukutató ifju nemzedékhez.

Ezért nem térünk ki *Remenyik Zsigmond: Büntudat*-ára sem, mely egyszerre több is és kevesebb is, mint szociográfia: önéletrajz és társadalmi feltárás, szociális vád és raszkolnyikovi önmarcangolás. Sem Remenyiket, mint a magyar haladás egyik legtisztultabb s legcéltudatosabb szellemét, sem könyvét, mint e szellemnek megalkuvásnélküli példamutatását, nem iktathatjuk a szociográfia idézett képviselői és munkáiik sorába, melyeknek még értékálló szociális felismerései is csak tájékozódások olyan régiók felé, ahol Remenyik Zsigmond jár.

Dávid József csiszolt történelmi látásával, érett módszereivel ugyan csak távol állott mindig a szociográfus „reformnemzedéktől“, sőt olykor szembe is szállt velük. Nem együtt haladt velük, hanem bírálójuk volt.

S ha végül összefoglaló képet akarnának nyerni a szociográfiai irodalom szerepéről, hatásáról és utjáról, íróinak magatartásáról, kézenfekvő egy analógia a Cifrányomoruság lapjairól. Sz. Z. a vidéki értelmiségiek népszemléletét vizsgálva, megállapítja, hogy még azok a rétegek is, kiknek szívében őszinte népszerűtet szunnyad „a dolgok végső következtetésének levonásától a szakadék partjára érő paripa riadalmával hőkölnek vissza.“

„Valahányszor beszéltem velük erről hallgató magyar tájak közt, elnyúló éjszakákon, mindig előtört ez a visszahőkölés és megriadás. Olyanfélék voltak, mint egy hallgató, aki bólogat a premisszáknál és elismeri az azokban lévő igazságot. De hallgat, magába húzódik és hitetlen lesz, ha az ember a szükségszerűen és logikusan eredő konkluziót levonja előttük. „Szegény a nép, gyengül a magyarság“ — mondja nekik az ember és bólogatnak piros arccal és szomorúan a haza sorsán. „Önállóvá kell tenni őket és megadni nekik a részt, ami az országból jár nekik“ — folytatja tovább az ember s ők elsápadnak, dermedten és megmerevedve s a pernyi dőbbenet után ömlik belőlük a szó. Arról, hogy a nép nem érett a politikai jogokra, csak a magáét nézi, hogy a hazáról való fogalma primitív, nem hagyja magát vezetni... és így tovább... Ha aztán megint bizonykodik az ember, hogy mind e bizalmatlanságnak sommás okai vannak „haj-haj“ — mondják magukba esve és megint bólogatnak, de ha újra levonod a konkluziót és azt mondod, hogy „tehát nem vezetni kell a népet, hanem utat engedni neki, hogy fejlődjék a maga erejéből“... újra megdermednek, mint némely bogarak, ha veszélyt sejtene... E téren fokozottan érvényes rájuk a tétel; hajlandók látni a jót, de nem hajlandók e szerint cselekedni...“

Hajlandók látni a jót, de nem hajlandók e szerint cselekedni. Ennél találébban mi sem fogalmazhatjuk meg a szociográfus fiatalság társadalmopolitikai szerepét. A „népszerűtő“ magyar értelmiségiek magatartásának bírálata olyan élesen és olyan sikerülten rajzolódott ki a szociográfiai fotocella lemezén, hogy önfelvételnek, önbírálatnak is helytálló.

E M L É K

Irta: GEREPLYÉS LÁSZLÓ

*Némán siettél. Lépteid nyomán
megremegett az esteli homály,
mosoly perdült az örvény peremén,
és ördögpille szállt felém: remény.*

*A puszta parton szellő futkosott,
fejem öledbevonatan nyugodott,
akár a lenn elszunnyadt csónakok,
miket a Szajna híven ringatott.*

*Te messze néztél... túl a városon,
oly tájra, mely merő üszök, korom,
amerre csak iszony, ragály terem,
hol holt szíven hevert: a tetemem.*

ERDÉLYI FALUKUTATÁS

Irta: KOVÁCS KATONA JENŐ

Ha általánosságban helytelen valamely társadalmi vonatkozású mozgalmat elszigetelten és csak elsőrendű megnyilvánulási síkján szemlélni, fokozottan érvényes ez az erdélyi falukutatásra, melyet rövid élete alatt és után, kívülről és belülről oly sokféleképpen ítéltek meg. Nem kielégítő tehát sem tárgy, sem idő tekintetében előzmények nélkül, önmagában vizsgálni ezt az érthető sorsu mozgalmat, ha célját és hatását illetőleg nem akarunk kétségbevonható következtetésekre jutni.

Az államfordulat utáni első magyar szervezkedési kísérlet eszmei alapját jelentő röpiratból (Kós Károly, Zágoni István, Paál Árpád: *Kiáltó szó, Magyarság útja, A politikai aktivitás rendszere, 1921.*), a pontosan meg nem határozott munkára való felhíváson túl, csak a még alig ocsudó s a kisebbségi élet különleges követelményeivel természetesen nem számoló magyar szellemiség csökönyös törekvése olvasható ki, valami olyan ideál megteremtésére, mely a változott viszonyok között a lehanyaglott magyar állameszme hatékony pótszerűül szolgálhatna. A Felvidék esetével ellentétben, az erdélyi mult erre valóban kínált is lehetőséget s formailag határozottan támogatta a röpirat kijelentéseit: „...mi nem az egységes magyarságból elszakasztott egyszerű lélekszám vagyunk, de külön történelmi egység ezer esztendő óta, saját, külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérzettel“. A valóságban azonban a „történelmi egység“ mindent átfogó egyetemességéből csak egy politikai szervezet felületi, látszat-egységére telt, aminek rendeltetése pillanatnyilag kizárólag a létezés, az erdélyi magyar létezés bizonyítása volt s ami a vezetők számára annál kevésbé jelentett erejüket meghaladó kötelezettségeket, mert a gyulafehérvári határozatok tekintetében még érhető volt

a várakozási álláspont. Minthogy pedig az ilymódon létrejött szervezet figyelmét és erejét, kisebbségi gyakorlati híjján, elsősorban a politikai s kisebb mértékben a kulturális célkitűzések teljesen lekötötték s nem igyekezett munkájába segítőleg bekapcsolni a rendelkezésre álló erdélyi magyar tőkét is, melyet a tömegek sorsa nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül, alig érintett saját érdekein túl — a kisebbségi magyarságot szükségszerűen csak addig eléghette ki, míg az teremtetett és vállalt szervezetével szemben kizárólag politikai igényeket támasztott s elégtelensége nyomban nyilvánvalóvá lett, amint gazdasági téren kellett cselekednie.

A világgazdasági válság első szelére, az államalkotó elem gazdasági térfoglalásának államilag szerveződő megvalósítása következtében, a kisebbségi magyarság egzisztenciális megrendülése valójában gyorsabban következett be, mint általánosságban. A válságnak a román gazdaságra és közéletre gyakorolt nyomását ugyanis az államgépezet a rendelkezésére álló, részben meglevő, részben megteremtett eszközök segítségével, kisebbségeire igyekezett áthárítani. A kisebbségi magyar gazdaság gyengülése pedig az addig jórészt tagdíjakból fenntartott politikai szervezet erejét és tekintélyét is megtöri, amelyről mostmár az is kiderül, hogy gyakorlati értéke egy az övéénél sokkal kisebb költséggel fenntartható gazdasági szervezet hasznosságával is aligha lenne összemérhető. A helyzet nem volt bonyolult s a felismerés sem volt nehéz. A végső következtetések levonását azonban a vezetők részéről lehetetlenné tette az a közelség és azonosság, ami a kisebbségi magyarság politikai vezetői s az erdélyi magyar törke birtokosai között kimutathatóan fennállott. „Örök erdélyiségről” s a „vallásszabadság klasszikus földjéről” regélő szövegek simogatják és csitítják az adósságaiban fuldokló vagy állásából kitett jámbor magyar borzongó lelkiismeretét s vezetői, tehetetlenségükkel mentegetőzve, makacsul védett őrhelyeikről szinte úzik a tettbenítő honfű és nosztalgia felé.

Az ilyen előzmények után megindult és a tanulságokat helyesen levonó falukutatás feladata így nem lehetett más, mint elvekben és tettekben szakítani az erdélyi magyarság addigi vezetőinek gyakorlatával. Kiemelni a közírás eszmei kelléktárából a népek, esetünkben az erdélyi nemzetiségek egymásrautaltságának szükségszerűségét, felszínre hozni az ennek megvalósítását sürgető valódi indokokat s egy szűkebb gazdasági kibontakozás szellemi alapjává tenni. Hogy a „transzilvanizmus” sikertelenül kísérelte meg egy feltételezett közös szellemiség fikciójával élet-szemlélet- és érdek-azonosságot teremteni az erdélyi népek között, annak oka elsősorban azokban a fenntartásokban keresendő, melyeket magyar hirdetői soha ki nem mondtak ugyan, de sosem is tévesztettek szem elől. Másrészt: az „erdélyi szellemről” idegen, ókiráltságbeli hivatalnokok és előljárók jelenlétén kívül, abban a tényben, hogy az igazság és méltányosság hangoztatását, mint társadalmi viszonyaink mellett előnytelen terhet az „erdélyi szellemű” románság is szívesen dobta ki kosarából. Ilyenformán az erdélyi falukutatásnak, melynek elvben gyors gyakorlati eredményeket kellett volna felmutatni, szakítania kellett a transzilvanizmus ködös misztifikációjával és keresni a koordinációt és együttműködési lehetőségeket az itt élő népek hasonló szellemiségeivel. Ebben a törekvésében azonban nemcsak a viszonyosság elmaradása gátolta s az, hogy

a többségivé lett románság szívesen feledkezett meg az egymásra utaltság elvéről és Bărnău balázsfalvi beszédéről, hanem az is, hogy a gazdaságilag ugyancsak erősen érintett Magyarország felől a zsidóság gazdasági háttérbeszorításával egyidejűleg olyan magasra lobogott a fajiság mítosza, hogy a határon inneni magyar falukutatók nem tudták kivonni magukat hatása alól.

Kétségtelen, hogy ennek a Szabó Dezső-féle ideológiának átplántálása, szeparatizmusa folytán itt Erdélyben visszaesést jelent az előző, állandóan többségi pártokkal paktáló, liberálisabb felfogással szemben. Gyakorlatban azonban mégis haladás, mert míg ez a liberalizmus s az ezt aláfestő „erdélyi szellemiség“ mindig csak a felsőbb vezető magyar rétegek alibije volt, a kezdeti falukutatás, ha elszigetelten és az itt együttélő népek egymás közötti viszonyának tekintetében csak negativumokban nyilatkozva is — kifejezetten az alsóbb magyar rétegek ügyét kívánta szolgálni, ha nem is önzetlenül s ha épp ezért a faji eszmények letéteményesének tekintettel is magát.

Ime, a nép nevelésére és szervezésére indított falumunka pragmatizmusát és lendületét már kezdetben így törli meg a fajistenítés mágiája, melyről egyébként ebben az időben nemcsak a falumunkások, de a kívülállók közül is igen kevesen tudják, hogy kiteljesedésében tökéletes tagadása annak a nevelésnek és szervezésnek, amire vállalkoztak. Ennek következtében természetesen teljesen háttérbe szorul az a meggondolás, hogy az erdélyi népek legjobb szellemiségeinek össze és egymás mellé rendelt munkája nélkül lehetetlen eredményt elérni, lehetetlen a magyar falut, a magyar parasztságot elszigetelten képessé tenni arra, hogy kóvadozó középosztályát eltartsa. A valóságban a magyar falu oly módon való megszervezése, hogy, ha eredménytelenül is, de gazdasági egységként álljon szembe az Erdélyben élő románsággal és szászszággal, szétszórtságát következtében lehetetlennek látszott. Az egy tömegben élő székelységet ugyan gyakran állították be magként, mely körül az erdélyi magyarság gazdaságilag és kulturálisan is felfejlődhet, de ez a székelység előnyére sosem nélkülözött valami mithikus, megkülönböztető vonást, ami minden tiltakozás ellenére, bizonyos mértékben támogatta az erdélyi magyarság megosztását célzó törekvéseket. A fajiság vizein vitorlázó falukutatók azonban sem ezt nem vették észre, sem azt, hogy kitűzött céljuktól egyre távolodnak. Mert, hogy a cél minden idealizmuson, vetítőgépes előadásokon és csüрдőngölőkön túl a középosztálybeli falukutató nemzedék exisztenciájának megteremtése és biztosítása volt, azt a mozgalom szigorúan a tételt tekintő tagjai (pl. Balázs Ferenc) kifejezetten elismerték. Hogy ezen túl mellékes, vagy egyenrangú szempont volt-e, ha ebből a nép is hasznót lát, az elmélet és gyakorlat között soha be nem következett egyensúlyi állapot hiányában, nem lehet megítélni.

Ilyen körülmények között csoportosult az *Erdélyi Fiatalok* körül az újabb erdélyi nemzedék minden olyan eleme, akinek csak valódi, vagy vélt köze volt az alsóbb magyar néprétegek, elsősorban természetesen a parasztsághoz, mint a faj értékeinek legfőbb letéteményeséhez. Részben azonban a más körülmények között egy felszabadultabb szellem felé haladó felvidéki *Sarló* hatása alatt, részben a Magyarországon is megindult szociográfiai mozgalom modorán felbuzdulva, a fiatal falukutatók álcázottan, bizonytalankodva és határozatlanul ugyan, de egyre radikálisabb

hangokat ütnek meg: „Célunk a jövő demokratikus társadalmának kialakítása az osztályöntudatok megszerzésén keresztül“. „A falusegítésnek... rá kell irányítani az erdélyi magyar ifjúság figyelmét arra, hogy a magyar jövőt a dolgozó osztályok feltörekvésében lássa“. „...arról a nagyképű, felülről való feltétlen társadalomvezetési hajlamról kell már egyszer végképpen leszokni, hogy a nép s általában az ugynevezett „alsóbb társadalmi réteg“ vezetése feltétlenül a középosztályra tartozik.“

Jóllehet az erdélyi falukutatás feladatai még a nagyjából azonos helyzetben létrejött és dolgozó Sarlóétól is, de különösen a magyarországi szociográfiai irány célkitűzéseitől igen elütöttek, nem tudott soha teljesen felszabadulni befolyásuk alól s tevékenységét kizárólag a konkrét erdélyi tennivalókra szorítani. Nem vette észre, hogy míg a magyarországi szociográfia egy ország vélt vagy való megmentése érdekében a feudalizmus ellen vagy mellett tulajdonképpen az ország egész lakosságát mozgósítja, addig nálunk, idegen keretek között, a gyakorlatilag korántsem tökéletes földreform után egy kisebbségi néptest egyre csökkenő élet-nívójának felemelésén kell munkálkodni s egy, a nép szempontjából elégtelennek bizonyult kisebbségi szervezet kereteit kell kitágítani az államszervezet részvétlensége, vagy a megmerevedett szervezet iránt inkább megnyilvánuló rokonszenve mellett. S ha az előző erdélyi nemzedék képviselői nem láttak túl a falu pedagógiai módszerekkel történő megmentésén s a „falu és a végtelen“ kódos és könyvszagú párhuzamán (Imre Lajos), a falukutatók közelebb kerültek a valósághoz, mert saját bőrükön vélték érezni a nép gazdasági elcsenevészésének súlyát. De haboztak, nem merték, nem tudták vagy végül, soraik megbomlása után, a kisé már éledező intézményekbe való felszivódásuk idején, nem is akarták végiggondolni a tulajdonképpeni feladatot.

Hogy ez így kezdeti állapotában nem jelentett és szükségszerűen nem is jelenthetett egyebet folklornál és általánosságoknál, melyek a falukutató fiatal nemzedék révén egy — nyugodtan állíthatjuk — szűkkörű városi érdeklődő réteg elé kerültek s a nép igen keveset látott belőle, annak oka nemcsak az volt, hogy a mozgalom nagyot botlott mielőtt a diagnózis megállapításán túl juthatott volna, hanem az is, hogy mikor egyházi és hivatalos magyar oldalról nyilvánvalóvá vált a gyakorlati parasztfelsegítés iránti ellenszenv, a falumunkások, minthogy eszközeik nem voltak gazdaságilag szükségesnek látott reformjaik keresztülvitelére, egyre szívesebben elégedtek meg a helyzet pusztá megmutatásával. Bár egyelőre nem fogadták el a népfelsegítés egyetlen módjának az Imre Lajos-féle elvet, mely a pedagógia egyetemes érvényű törvényeinek legmesszebbmenő szemmeltartásával kívánta rendezni a nép ügyét és nem falaztak eléggé a neobarokk szellemnek, melyet Szekfű szerint az első magyar földreform sikertelenségéért okolni lehet s főleg észrevettek olyan tényeket, mint a rugonfalvi tejszövetkezet esete, mely kénytelen volt százsz bankkölcsönt igénybevenni, mert a magyar kölcsön drágább volt, — lendületük határozottan megtört. Az Erdélyi Fiatalok szerkesztői jegyzeteiben elszórt, jobb és bal felé azonos mértékkel mért csapások, kétségtelenül a törés mellett bizonyítanak. Az erdélyi magyarság hivatalos vezetői s az erdélyi tőke, mely faji együvértartozásra való tekintet nélkül negyvenszázalékot megközelítő kamatot és illetményt szedett fel az egyre gyakrabban bankkölcsönre szoruló magyar paraszttól és kis-

embertől, kezdettől fogva nem nézték jó szemmel a faji együvértartozás tulzott kihangsúlyozását. Hisz ez még ebben a közvetett formában is engedményekre akarta birni őket, ha nem is olyan nyíltan, ahogy egy elvétel felemlített osztálynélküli kisebbségi magyar társadalom érdekében követelnie kellett volna. S ha egyelőre nem akarták a mozgalmat elfojtani, azzal, hogy semmit sem tettek munkája megkönnyítésére, hatékonyan terelték a tárgytalan megismerés útjára. Ennek a szemérmesen és illedelmesen palástolt ellenérzésnek komikuma az volt, hogy a magyarság vezetői a falukutatásnak ebben a periódusában már rég nem azt a mozgalmat támadták, melynek kedvezőtlen és gyanús elemeire a kezdeti stádium „alulról fölfelé” való szervezést sürgető hadakozásaiban döbbenettel ismertek rá, hanem egyszerűen egy kialakuló konkurenciát. Egy csoportot, mely hozzájuk hasonlóan szintén jogot formált arra, hogy a parasztság eltartsa, következkéskép ki akarta szélesíteni az alsóbb magyar néprétegekből való megélés monopóliumát. Helyesen látták át, hogy politikai befolyásuk szükségszerű csökkenésén túl a mozgalom térhódítása a gazdaságilag egyre lejjebb csuszó magyar parasztság teherbirását csak rovasukra tenné próbára.

Közben azonban a konverzió a parasztság gazdasági helyzetének helyrebillentésével egyidejűleg a magyar tőkét is meggyöngítette s veszténivaló híjján keresni kezdte a kapcsolatokat a „fiatal közéleti nemzedék” felé. Nyílt egyezkedésre annál kevésbé kerülhetett sor, mert az egyházak, eltekintve a mozgalom belső ellentéteitől, már előzőleg sikerrel disszimiláltak. S ha végül a falukutató csoport teljes felbomlása mégsem belső, ideológiai okok miatt, hanem külpolitikai események hatása alatt történt, nem sokat változtat. A felekezeti megbolgyatott falukutatóknak csak egy része marad tultengő fajszeretetével a régi vonalon s akarja *szolgálni fáját*, a másik része, amelyet sikerrel asszimilál a kisebbségi magyarság hivatalossága, részt ígér neki munkából és haszonból egyaránt, rátalál a *nemzet* magasabb egységére és *vezetésére* törekszik. A kettészakadást az ebben az időben erőre kapó harmadik irányzat csatlakozása egészíti ki, melynek célja a *nép* közügyek iránti érdeklődését felébreszteni és *saját sorsának irányítására birni*. Így polarizálódik végül százegynéhány falusi előadással, kulturesttel, táncmulatsággal, néhány nyilvános kolozsvári beszámolóval, különböző erdélyi városokban rendezett irodalmi felolvasásokkal, vándormozielőadással, egy csomó őszinte lelkesedéssel és segíteni akarással, de kevés számításal is háta mögött az erdélyi falukutatás, anélkül, hogy nagy szorgalommal gyűjtött adataiból a végső következtetéseket levonhatta volna.

Ami ez után következik, jóllehet egyrészt a kezdetben oly veszélyesnek hitt, fiatal nemzedék csinálja, már nem tartozik szorosan a falukutatóshoz, melynek módszerei egyébként is differenciálódnak és vagy szigorú szociográfiai munkák, vagy irodalom formájában jelentkeznek. A jószándéku hibriditás hitelét veszti. Az erdélyi falukutatást megindító csoport fajszeretetével, bizonytalankodásával, gyanakvásával és az arany közepüthoz való makacs ragaszkodásával természetsszerűleg felmorzsolódik a belőle kivált disszidensek s az időközben fellépett „baloldal” „világnézeti” torzsalkodásai között. Irtózik minden együttműködéstől s a mindenütt „trójai falovat” sejtő magatartásával megmereviti, klasszikussá teszi gyanakvását. Ez az oka, hogy a későbbi, együttműködési lehetőségeket kere-

ső Vásárhelyi Találkozón már részt sem vesz. Tárgytalan menteni akarásában nem vette észre, hogy az időközben határozottan kirajzolódott ellenpólusok között Mohamed koporsójaként lebeg s bár magatartása lehet tiszteletre méltó emberi teljesítmény, a sorsának javulását váró nép szempontjából nem célravezető és teljesen terméketlen.

A Vásárhelyi Találkozó gyakorlati célkitűzéseinek megvalósíthatatlanságához és elsüllyedéséhez az egybegyűlteknél egyrészének szigorúan kötött marsrutája döntően járult hozzá. Míg ugyanis a résztvevők többségét valóban csak a jószándék és menteni akarás hozta össze s minthogy fel fogásbeli különbségeiket kizárólag elvi indokok határozták meg, az ügy érdekében őszinte megegyezésre hajlamosak is voltak, addig a másik oldalon a Találkozón valójában részt nem vett s azt eleve ellenérzéssel kísérő magyar erők képviselői álltak s valóságos szervezeteik valóságos érdekeinek védelmében nyíltan vagy hátsó gondolatokkal a Találkozó szellemétől idegen eszmeiséget szolgáltak. Ez a csoport volt az, mely később a nép felemelésének sürgető szükségességét passzivitásával és inszinuációival alárendelte szervezetei érdekeinek s minden tevékenysége kimerült abban, hogy a Találkozó szándékosan tehetetlenné tett állandó bizottságát feloszlassa. Kimondta ugyan a Találkozó határozataiban, hogy tűnjenek el az osztályok közötti válaszfalak, de ezt nem programnak, hanem varázsigének tekintette s mindenki fájárló, bérenc s a magyarságétól idegen célok eszközévé lett szemében, aki nem követte ezen az uton.

Talán mégis súlyos lenne az a vád, hogy a falukutatóból „fiatal közéleti nemzedékké” lett erdélyi magyar ifjúság olcsón adta el és ildomtalan haszonlesésből tagadta meg hivatását, hogy elszigetelten és kisebbségi sorban egy olyan magyar társadalom megteremtésén munkáljon, amely példaadó lehet. A magyarországi szociográfia külső okokra visszavezethető fordulásán kívül Makkai kisebbségi non possumusa is bizonyára nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az ábrándok kisebb ellenállása felé terelje őket a kemény és tántoríthatatlan közelharc területéről. Bizonyos azonban, hogy a nép így már semmiképpen sem kaphatja meg tőlük azt, amit kezdetben ígérgettek s aminek teljesítését joggal követelheti.

R É M Ű L E T

Irta: SÁNDOR JÓZSEF

Nem, a spanyol inkvizíció semelyik más ország inkvizíciójához nem volt hasonlatos. Mindenki láthatta ezt, aki még tudott gondolkodni, ha beszélni, ellentmondani nem is mert. Ezt kellett csak megnézni, a cordobai nagy auto da fé, hogy láthassák, de tudtuk mindnyájan, mi mórok, tudták a conversok és az egész zsidók végig a spanyol birodalomban, Toledóban, Valladolidban, Madridban, Ciudad-Realban és nagyon tudtuk itt Cordobában. Már régen ott tartottunk gyalázatban, hogy a halottak sem halhattak meg eléggé az eretnokség, a hitetlenség, a zsidósághoz való szítás vádjá elől. Már minden tartomány, minden inkvizitora ráeszmélt az első főinkvizitor, a „nagy” Torquemada bölcsességének hasznára, hogy: „...az élők mellett a halottakról se feledkeztek meg!”

Nem feledkeztek meg senkiről. Ó, az inkvizíció mindent be tudott bizonyítani, ha akarta, ha vagyonekobjásról lehetett szó. Különösen a faj-

tiszta mórok és conversok, azaz félzsidók, mint leginkább eretnekséggel vádolhatók vagyonáról. Ötven éve porladó, javakban megerősödött ivadékokat hátrahagyott, becsületben megholtakról bizonyult be eretnekségük. Tanu mindig, mindenre, mindenütt volt. Mi sem bizonyítja jobban az Isten végtelen irgalmát, rémületes türelmét, mérhetetlen elnézését, mint az, hogy élő tanu akadt mindenre.

Ott voltunk mind mi barátok az auto da fén, mind, akik még biztunk egymásban, jaj lett volna nem ott lenni végig. Ott voltam én, Alonso, Pedro, Vinzenzio, Francesco, Diego. Mind ott voltunk, akiknek élete bizonyosság volt, hogy van még barátság, becsület, emberség a keresztény mórok közt Cordobában. Csak Juan hiányzott, Juan Ribera barátunk, a költő, nem láttuk még aznap. Sajnáltuk, hogy nem láthatta a braseron előbb megfojtott harminc bűnbánó, a negyvenhét elevenen elégetett negativo és a tizenöt régenholt cordobai polgár kiásott csontjainak elégetését a szurkos máglyákon és szétszórását a vak szél által a béna, tehetetlen földeken. Sajnáltuk, hogy nem látta, hogy nem volt ott, csaknem szántuk őt a gyanu árnyékába jutottan. Igaz, az utóbbi időben már nem voltunk vele együtt szívesen. Már úgy beszélt, úgy viselkedett, hogy mindnyájunkat bajba vihetett volna. Már úgy beszélt és úgy viselkedett, mint akinek tisztára elment az esze. Olyanokat mondott: bolond, aki hiszi, hogy az inkvizíció a vallás tisztaságáért dolgozik, könnyvben fogja majd bebizonyítani, hogy miért fujják fel nagy, szent dolognak a „limpiezát“, a vér tisztaságát, éppen azért mért vádolhatók a megkeresztelkedettek, a conversok és a mórok eretnekséggel és a zsidósághoz való szítással. Bebizonyítja majd, hogy a legelőkelőbb spanyol családok is conversokkal és zsidókkal házasodtak régtől fogva. Hogy Juan de Torquemada, san Sisto kardinalisa zsidó származású volt és így természetesen unokaöccse is, az első főinkvizitor, szintugy Diego Deza, a második főinkvizitor, éppugy, mint Hernando de Talavera, Granada hercegérseke. — Másról van itt szó, nem a vallás tisztaságáról! — mondotta indulatosan. — Tudjuk, tudjuk... — csillapítottuk ilyenkor hunyorgatva, — hallgass már, szerencsétlen!

Róla elmélkedtem éppen szorongással telve és nem volt még vége mindennek, mikor ott, a tömeg közt egy kéz nyult a köpenyem alá és egy kicsire hajtott levelet éreztem a kezemben. Hiába nézegettem körül óvatosan, már senkit sem láttam.

Barátaim, kedveseim! — írta Juan. — Ne várjatok többé otthonaitokban, a templomban, vagy Zofery korcsmájában, sehol se várjatok már rám. Nem tekinthetünk már egymás tiszta szemébe, nem lehetünk többé egymás meleg közelében. Elmegyek még ma, holnap talán már késő, elmegyek, mert még élni akarok. Érzem és tudom is, hogy a sötét kezek már kinyultak utánam, figyelnek, már csak egy szó kell, annyi se és a börtönök legundokabb férge is irigylésreméltóbb lesz nálam. Ti őrizzétek magatokat, ha érdemesnek tartjátok az örökösödést az élet számára, amit élhettek. Éppen azért ne emlékezzetek rám semmiben, sem szavatokban, sem dolgaitokban. Egessétek el mindgyárt e levelem is. Emlékszem, még több levelem és írásom van nálatok, mindent égessetek el, nehogy elérjen a gyanu és vád benneteket. Az istenre kérek titeket, mindent égessetek el, amiből kiolvasható, hogy szerettelek benneteket! És nehogy megmaradjanak nálatok költeményeim, a kedves szerelméről, fényben ázó mezők-

ről és hegycsúcsokról, a mélységes, igaz áhitatban zúgó erdőkről, a tisztavízű, vidám forrásokról, az ódák a könyvekhez és a szabadsághoz. Ő, különösen kérlek benneteket, életetek és vagyonotok miatt, hogy a szabadságról való írást elégezzétek! Tépjetelek, pusztítsatok, égessetek el mindent magatok körül, ami jó és érdemes, hogy nyugalmatok legyen, én pedig elbujdosom oltalomért talán a medvék barlangjába, talán a tevehajcsárok közé, talán a mezitlábás koldusok közé, talán az utonállók közé, mert én élni, élni akarok! Béke veletek Barátaim, Manuel, Alonso, Pedro, Vincenzo, Francesco, Diego...

Estére Zofery kocsmájában találkoztunk mi, barátok, akik ott voltunk a tömegben elvegyülve az auto de fén. Amint jöttünk egyenként és egymásra néztünk, hamuszínű arcainkon még ott vonaglottak a halott jajok, szemünkben még égtek a máglyák. Hogy rendes, megbízható, gyanúra se érdemes embereknek lássunk, mingyárt kockát kezdtünk vetni szorgalmasan. És hogy még rendesebb, még megbízhatóbb, gyanútól még mentesebbnek lássunk, hát közben ittunk veszettül és csuf szidalmakat kiáltottunk, csalónak, rühes kutyának, utolsók legaljának neveztük egymást. Ám későn, mikor már csaknem magunkban voltunk és a bor és a fájdalom már nagyon megszállt, elővettem Juan levelét, hogy elolvassam nekik és elégezzem. De ekkor a többiek is elővettek egy-egy levelet, ugyanazt olvasták róla, ugyanugy mondták, hogy egy kéz nyult a köpenyük alá. — Igen, Juan keze volt.

Ujjunk kijózanultan reszketett a kis levélke sulyától, egy pillanat alatt számbavettük, mind itt vagyunk-e.

— Alonso nincs itt! — Alonso hol van?... — néztünk össze rémülten. Pedig mindnyájan láttuk, hogy ő is ott volt a máglyáknál.

— Talán ő nem kapott levelet...

— Ugylehet, hogy ő már megfogadta, megtette Juan intelmét és nyugodtan alszik... Nem gondolod, Manuel — kérdezte Vincenzo. — Hiszen tudjátok, hogy Alonso mindenben milyen elővigyázatos.

— Igen, igazad van, tegyük mi is úgy, — mondtam, de gyilkos gyanakvással néztem barátaimra. Megfogadtattam velük Juanhoz való szent barátságunkra, Krisztus keresztjére, az élő Istenre, hogy most rögtön hazamegyünk és mindent, mindent megsemmisítünk.

Otthon előkerestem Juan dolgait, minden írását és a tüzhelyhez készítettem. Éjjél volt és iszonyatosan egyedül éreztem magam, így ültem ott, minden nesztől riadozva. Így ültem magamban, riadozva és elmélkedve, hogy beleizzadtam. Elmélkedve az életről, barátságról, becsületről és mindennek mulandóságáról, elmélkedve Juanról, aki már biztonságban van az utonállók vagy a medvék közt. Sulyos léptek dobbantak el ablakom alatt, halálos veríték lepett el, mig ráeszméltem, hogy Cordoba fegyveresei járják a várost, az uccákat. Aztán megint csak csend, irtózatoss, örjítő csend.

Egyszerre felugrottam, mint a szimatot kapott vadállat, gyorsan ruhámba rejtettem a tűznek szánt dolgokat. Hamar kint voltam házamból és futni kezdtem az Alcazar felé, ahol az inkvizíció székel. Még lihegtem, mikor az alcalde beengedett.

— Tehát ön, Manuel Garcia, feljelentést tesz Juan Ribera ellen eretnkség és a Szent Hivatal elleni gyűlölség miatt?... — nézett rám Valdes

főinkvizitor dicsérőleg. — És ezekkel a dolgokkal bizonyítja... Lám! — Megvizsgáljuk a bizonyítékait, addig menjen a tanuk szobájába!

Az alcalde vezetett és kinyitotta az ajtót. Nem emlékszem már, hogy csodálkoztam-e mikor ott láttam benn ülni mély suttogásban egymással Alonsot, Pedrot, Vincenziót, Francescot, Diegot. Hogy beléptem, mind rámnéztek. — Manuel...

De arra emlékszem, semmi restelkedés nem volt szemünkben, csak a borzalom kuporgott benne: mi lett volna, ha én, én! nem teszek feljelentést.

Hajnalig ültünk együtt a tanuk szobájában, igen hamar kimagyaráztuk magunkat, igen hamar megértettük egymást, örültünk, hogy barátságunk tuljutott ezen a próbán. — Juan már ugyis biztonságban van! — mondogattuk. Aztán még szóbahoztuk, hogy igaz, egymáshoz való barátok szó nélkül is megértik egymást és hajnalig dicsérgettük egymás eszejárását és éleselméjűségét. Hajnalig, amikor is elbocsátottak és az alcalde megmondotta, hogy Juan Riberát már el is fogták.

Azon a napon, mikor bűneit számbavették, és felelnie kellett az inkvizitorok kérdéseire, nekünk is meg kellett jelenni, a kémlelő lyukon át figyelni és bizonyítani, hogy ő az. Rettenetes égi és földi kárhozatokra intettek előtte, de nem rendült meg, vallomása semmilyen ítéletre nem volt elég. Ekkor kivallatást rendeltek el és elvezették. Ekkor és a következő órákban hittük azt, hogy meg fogunk örülni. Szinte láttuk a pribékeket dolgozni a garottessel, a trampával, a garruchával, láttuk a kinyújtóztatást a potrón és csaknem hallottuk, hogy Juan mindent bevall. Bevallja, hogy kik a barátai, akik ugyanugy gondolkoznak a Szent Hivatalról, az igaz kereszténységről, Istenről, a világról, a becsületről, mint ő. De minden tortura sem tudta ezt kideríteni. Nem, mert Juan örült meg, ami igen gyakran előfordult a kinzókamrában. Az orvos, aki mindvégig jelen volt, utána feljött hozzánk és elmondta, hogy mindössze a zsidósághoz való szítást lehetett rábizonyítani. Bevallotta, hogy étkezés előtt kezét szokott mosni és szombatonként fehérműt szokott váltani. Megörült, mert letagadta, hogy barátai lennének, akik ugyanugy gondolkoznak, mint ő és gyilkosoknak, rablóknak nevezte a Szent Hivatal szolgáit. Mikor pedig, mint konok tagadót, minden vagyonának elkobzására és elevenen elégetésre ítélték, veszettül nevetni kezdett és azt kiáltozta, hogy mióta az inkvizíció intézménye, eszméi, zsarnoksága uralkodnak az országban, azóta az emberek élete, születéstől a halálig elevenen való égés. — Kórházba vitetem... — mondta még az orvos, izzadó homlokát törülgetve, — valami megszakadt benne a potrón.

Jött a főinkvizitor az alcaldeval és nem tudtuk miért néz úgy ránk? Olyan gunyosan, olyan sandán. És nem tudtuk mit akart elérni azzal, hogy intett az alcaldenak és az Juanhoz vezetett minket, a kamrába.

Ahogy ott vergődött egy pokrócon, amennyi erő volt öklei csapkodásában, hogy bármelyikünket leüthetett volna, abból láttuk, hogy mingyárt meg fog halni. Legbizonyosabban abból tudtuk, hogy mondta is: nem akarok meghalni!... Nemsokára nyugodtabb lett esztelen csapkodása, ellankadt, ijesztő kinja derűs, békés komolyság lett az arcán. Ekkor lett vége. Mi pedig ekkor ott mellette nagy nyugalmat éreztünk szívünkben, mintha lelkifurdalásunk szűnt volna meg. Örültünk. Örültünk,

mást nem tehattunk, örültünk, hogy vége, nem kell a szemébe nézni. Most már nem kell rettegni, igaz, becsült, tisztességes emberek lehetünk, hibátlan keresztények az inkvizíció és mindenki előtt. Elhetünk, élhetünk!... Busra faragott képpel néztünk még rá egy ideig, aztán jólesett, hogy jöttek és elkergettek bennünket mellőle.

P O R T A H U N G A R I C A

Irta: FÁBRY ZOLTÁN

I. Kell még Tegnapról hív tanu...

A magyar békeévek zsiros pátoszát a század elején vihartjelző éles sirályhang bodrozta. Amikor a felszín-Magyarország meglegedetten „a Kárpátoktól az Adriáig” élvezte és énekelte önmagát, magányos, dacos hang csattant: „Szabad-e sirni a Kárpátok alatt?” Különvélemény volt ez a szó szoros értelmében. Nem csoda, ha megkiáltóját elnevezték bolondnak, betegnek, perverznek és megtették hazaárulónak, magyargyalázonak és nemzetveszedelemnek. Mára a kérdés krisztusi kort ért el. A különbség mindössze annyi, hogy nem különvélemény többé, de nem is dacos, harsány kiáltás. Ma némuló csüggedt ajakkal mondjuk: szabad-e szólni, szabad-e sirni? Van-e még értelme könnynek, dalnak, szónak? Van-e még hitele tollnak, miértnek? Ma népek és nemzetek, államférfiak és alattvalók, felelősek és felelőtlenek flottákban gondolkodnak, hadosztályokkal érvelnek és ólomban, aszbesztben számolnak. Lassan nem lesz hivatás és munka — reglama, és ember — uniformis nélkül. Amikor hadosztályok százai, bombavetőik ezrei és a háború nyersanyagforrásai határozzák meg a történelmet és formaruhák az embert, micsoda bátorság és micsoda bátorság költőt idézni, vállalni és továbbadni: szabad szót, emberségben fogant gondolatot?!

Légy botor és légy bátor: költők is vannak a világon! Hallgatásra íteltettél? Beszélj azokkal, kiket nem lehet elhallgattatni, halottaiddal. Nem jutsz új költőkhöz, el vagy vágva könyvektől? Lapozd fel a régieket és üdítő forrásokra bukkansz: a kezdet tanulságához és makulátlanságához.

Flottákban gondolkodnak! Mi nem ezt akartuk! A mát érleltük, de nem a mi vetésünk virul. Embert faragtunk magunkból, másokból és állat-hős igék győztek felettünk. A magyarságot európai humanizmussá dajkáltuk, de az éljen barbár törzsfőnököknek szól és a hang mikrofónból keve öblösödik parancssá, hurrává!

Vissza! Vissza az igéhez, az emberi szóhoz, a költőhöz, a kezdethez! Költőkben gondolkodunk! Halott, tegnapi költőkben. 1938 őszén *Kölceyt* idéztük Szlovenszkon, 1939 pünkösdje már *Adyt* orozza. Halott, tegnapi költőkben gondolkodunk: ez a válaszuk, kincsünk és üzenetünk. Nem könnyű dolog ez. De nem is menekülés. A helyzet látszatra paradox és reménytelen: akik a holnap szálláscsinálónak tudtuk magunkat, e kritikus órán szinte halálos tehetetlenséggel zuhanunk Ady mellé:

*Mert nem tehetnék ugyse jobbat,
Mint a Tegnapba élni belé
S átkozni silány emberségünk*

Kit ítetünk és mégse jobbad

S ki ha lobbad: rosszabbra készül.

Költőkben gondolkodunk, halott tegnapi költőkben és ime máris eljutottunk a mához, mert ez és ennyi a ma rettenete: a lobbadva rosszabbra készülő emberiség! A költő egyetlen szava ítéletet mond. Tegnapi a szó, de máig érő. 1914-ben fogant, de 1914-nek még csak most van szüretje. A halott Ady friss szituációt rögzíthet, mert a tegnap változatlan szimpotomái most futnak csak a maximumra. Itt kalauz, cáfolhatatlan és megvesztegethetetlen csak a Tegnap próbáját kiálló költő lehet. Ahol fegyver beszél, a szó értelmét kell megkeresni, ahol flottákban gondolkodnak, az ember helyét kell megállapítani. Aki embertelenség idején máig tündöklőn ember maradt, annak fontos mondanivalója lehet az antihumánus megszervezett kiteljesedése idején. Légy botor és légy bátor: költő is lehet mérték!

A költő a mérték! 1914-ben a politikus felszabadultan ugrott fejést a bizonytalanba. „Végre” — kiáltotta Apponyi és „Ferencz Ferdinánd jár a hadak élén”: énekelte Gyóni. Csak a magabiztos, mértékbiztos költő látott tisztán fájdalmasan: „Sohse volt még kisebb az ember”. Az „éljen a háború” részeg mámor volt, legjobb esetben kétségbeesett lelkesedés; miértjét és mikéntjét a véres-toll, a szolga-toll igazolta és szabályozta. Költőnek, igaznak itt nem lehetett mondanivalója, csak ítélete. Ady ítélve különítette el magát és céhét mértéknek és értéknek. Háborús mottója a rezignáció szomorú elégtétele:

S ha késlekedik az okosság

Nem poéta-fájták okozták.

Csoda-e, ha költőkben gondolkodunk? Amikor *Ligetfalu* München zsákmánya lett, nem a régi magyar szálláshely — Ungarau — elherdált sorsa döbrent belénk. Mi Kölceyt idéztük, aki ott a pozsonyi liget fái között eszmélt a magyar demokrácia víziójára: a megváltó és megtartó jövőre. Száz év múlva visszájára fordult minden: Kölcey ma elérhetetlen utópiának látszik, a haladás és szabadság magyar emberségét elföldelte a hatalom csizmaritmusa. Kölcey Ligetfalun nincs többé, az emlékek ott többé nincs talaja. Ahol halott emigrál, ott az élőkön fordul meg sorsa. Mi a ligetfalusi száműzöttet a pozsonyi hidon átmentettük, magunkba loptuk és azóta mondjuk, védjük, éltetjük a be nem váltott Tegnap nagyobb igazát. Aztán jött *Dévény*: Ady Endre megcsufoltatása és számonkérő feltámadása. Ki tud róla?

A kérdéssel messzebb kell kikötnünk, hogy a mához érhessünk. Adyról csak az tudhat, az összekuszált magyar mához csak az érhet, aki Adyval és Adyn át tört be Dévénynél új idők új dalaival. Aki ezt kikérülte, elmulasztotta, az mértéket téveszt. *A magyar sorsvállalás útja: Ady vállalása.* Adyt azonban csak az vállalhatja, aki Dévényt, mint nyugati kaput és a költőt, mint magyar jakobinust vállalja. A nyugati kapu elesett, a magyar jakobinus ígéit elemésztette az ellenforradalom. Ime dióhéjban a XX. század magyar történelme. Tudjuk: az egyszerűsítés problémakönnyítés és lehet felelőtlen léhaság. Ady és Dévény esetében a leegyszerűsítés: *felfokozás*, villámfényes összegezés, mert a magyarság sorsa nem kis mértékben itt dőlt el: Dévénynél és Adyval. Ki tud itt cáfolni? A kérdésre — „szabad-e Dévénynél betörnöm új időknek új dalai-va!” — a szorongásra — szabad-e sirni a Kárpátok alatt? — máig sem

hangzott el döntő magyar felelet. Ady Dévénynél hiába döngetett kaput, falat, Pusztaszer válasza harsogó „nem” volt, kacaj, átok és rágalom. És az eredmény? 1939 pünkösdjé: az dunamedencei élettér német jogigényének betörése — dalban elbeszélve. Dévényi új idők új dalai! Akik nem engedték be Adyt Dévénynél, azok most — amikor a mindent a maga képére terrorizáló német expanzió eredményesen döngetett kaput és falat — kénytelenek a játékhoz jó képet vágni. Pusztaszer újra néma, nincs kacaj és nincs átok. Az ellenség több és nagyobb, mint Ady Endre. *Tényleg országveszedelem* és nem lelkiismeretnyugtató rágalom. A szó a magyar pátosz torkán akad, Dévény így lesz történelem: bűn és bűnhődés!

Dévény jelzője — *porta hungarica* — magyar történelmet igazol. A kapu a valóságban 1918-ban esett el. Azóta: kirándulóhely. A pozsonyiakat kitűnő ribizlibora vonzotta, a szerelemben csalódottakat a magas várorom. Kvaterkaélet és ostoba halál! Ezt a Dévényt csak közvetlen környéke ismerte. De a magyar tájakon három évtizeden át, kikapcsolva és zavarva nagy körökben más Dévény hullámozott. És ez a Dévény szimbólum és valóság volt egyszerre. Az emberséges magyarság megéléséhez szükséges nyugati kulturkapu, mely Ady szövegezésében kategorikus forradalmi értelmet kapott. A visszajára fordult valóság most magával rántotta a szimbólumot is. Nincs többé. Más Dévény van, Ady nélküli, Nyugat nélküli, emberség nélküli, mi több: magyar nélküli! Ma Dévény az ellenforradalmi németiség által barbárizált Nyugat betörő kapuja.

Ebben az új viszonylatban Dévény nemcsak portyakapu, de egyben elrekesztő, lezáró gát Nyugat felé, az európai tudat felé. Minden azon fordul meg, mennyi Európa rekedt itt meg a lezárás pillanatában, micso-da szellemkészség és erkölcstöbblet halmozódott fel Ady Nyugat-betörésével?! Növeltük-e a tőkét vagy feléltük? Alap-e még: lényeg, vagy elapróztuk és játék csupán, vagy ennél is csunyább: kisajátítás, alibiigazolás?! Az új dévényi portyakapu: a Nyugat kirekesztése, Ady kisemmi-zése. A színjáték szivdobogtatón idézi a magyar halál képét. De a halál, a megcsufoltatás pillanatában a feltámadás példáját és a feltámasztás kötelességét is: Ady Endrét. A némává és szolgámondanivalóvá dermesztett életben büntetlen és makulátlan feleletet csak a halottak adhatnak. Halottak, kiket minden portyán poroszlók vetnek sirba és hiába, mert bennük a szent sir biztonsága:

*Hős emberségem, vára kozz,
Szép álmokat áludj, lefénylett
Jós és jó magyarságom,
Hívni fog az élet
S feltámadások örök Rendje.*

Ady a magyar feltámadás, mert Ady a magyar halál kuvikja, jósa, megkiáltója, magyarázója és — *elriasztója*. Minden azon fordul meg: mit kezdünk vele? Soha költő pontosabb diagnózissal nem szolgált, soha magyar biztosabb gyógyszer nem hozott. A diagnózis bevált, de a gyógyszer megváltó nehézsége elzárult. Felcserek és kuruzslók, percmemberkék és hatalmasságok rontották hitelét, átkozták erejét és hamisították igazságát. Dévény a halál képét idézi, de magyar tájakon sohse énekeltek és szónokoltak annyit „magyar feltámadásról”, mint e pillanatban. Ezen a ponton Ady újra bolond és perverz, magyargyalázó és hazaáruló lesz, mert a Dévénnel reflektározott Ady nem dalolhat boldog idők elé. Ő a maga

gyászát vállalta „s azt a vétket, hogy, eljövendő bánásokat előre élek s jajgatok, hogy ti biztok“. Ez az Ady nem lehet mai halleluja és angyali üdvözet, de lehet — számonkérés. Harmincegynéhány elvesztegetett, meghamisított, eltékozlott, megbicsaklott év számadása. A magyar élet süketen fordult el Dévénytől, Adytól. Akiknek nem kellett a magyar jakobinus, azok elérték a „fegyverbarátság“ frázisán át a Landsknecht-valósághoz. Nincs ennél logikusabb, nincs ennél tragikusabb következmény. Ady elvesztette a magyar csatát. Ember volt az embertelenségben, magyar az úzótt magyarságban, itt csak idegenek arathattak, itt csak szolgák tapsolhatnak. Hosszu ütközet volt; csuf és rut, konok és dacos, sebes, halálos. Évekig tartott, krisztusi időt ért meg. Most Dévény pontot tett, Adyt befalazták. És a magyar tájakon feltámadást ünnepelnek, Ady nélkül, Dévény nélkül, Golgotha és Nyugat nélkül.

2. Magyar jakobinus dala

Mi történt Dévényben? Semmi különös és semmi szokatlan. Egy népiünnepély keretében a német dinamika újra kinyilatkoztatta közép-európai jogigényét: „ahol németek élnek, ott Németország van“. Ha ez nem Dévényben történik, eleresztjük a fülünk mellett. De Dévény nekünk: Ady és Ady a magyar sorskomplexum. Ahol visszájára fordul minden, ott a szem és fül kísérteties élességgel lát és hall. Mi történt Dévényben? A dunamedencei német népcsoportok természetes élettérre manifestáltak településeiket és nagynémet küldetésé önmagukat. Ehhez a gombhoz aztán odavarrták a kabátot, az ebben az élettérben élő többi népeket: a szlovákokat, magyarokat, cseheket, románokat és szerbeket. A települések „német sejtek és így a német élet támpontjai. De épp ez a szétszórádás ad nekünk lehetőséget arra, hogy az egész életteret elárasszuk német étellel.“ Világosabban nem lehet beszélni. A szín az új és modern „közép-európai rendnek“ és az „új európaiasságnak“ megfelelően változott. A Dunamedence, ez a „fél-németek, fél-nemzetcskék részére készült szegyen-kaloda“ új fogalmazást kapott és Dévény másult, most már egyértelmű német üzenet: „*Entflamme uns — deutsches Blut!*“ A bujtogatásra a visszhangot marciális öntudatossággal verik vissza az új és kiváltáságos kulturhordozók: a pozsonyi és szepesi németek, az erdélyi szászok, a bánáti és egyéb svábok: „Wir stehen in deutschem Land... Wir warten schon lange auf die grosse Tat... Nehmt uns mit! Lasst uns nicht liegen, wir helfen Euch siegen, mit unserm Schritt!“

Lángolj fel bennünk német vér: ime a dévényi pünkösdi üzenet. Lélek szent ünnepén vér üzent: „új idők új zászlót üdvözlnek“. Ki emlékszik még Góg és Magóg fiára, a halott magyar költőre?! Róla nem tudnak, nevét nem említik, Ady nem lehet botlató kavics. Itt fegyver és vér beszél, hatalmi tudat és hódítás, természetes tehát, hogy az ünnepi szónok így kezdi beszédét: „Ott, azokon a sziklákon, még néhány év előtt Árpád szobra állott, jelölve annak, hogy ez a föld örök időkre magyar maradjon. A szobor már nem áll ott“. Tény: a szobor már nem áll ott. Árpád szobrát a csehek döntötték le. Egy friss, mohó imperializmus pubertás tette volt ez. Amikor ezt a tényt Karmasin gunyos elégtétellel nyugtázza, akkor kivilágosodik előttünk az értelem: a dunai népek egymást szaggatják, egymás szobrait döntik, egymást ócsárolják és gyengítik és a végén jön a német és nyugtázva tisztáz a maga javára. De ez a nyugtá-

zás nem tép szemeket, ez az önelégült tertius gaudens a legjobban érdekeltknél süket fülekre talál, sőt tapsot arat. Mert Dévény nemcsak portyakapu és lezáró gát, de ennél veszélyesebb: a dunamedencei szervilizmus dicsérete! Pünkösdi ünnepén Dévény a Dunamedencét német élettérre manifestálta, rá egy hónapra pedig e servilis-népek egyikével dicsértette e tisztázó kizárólagosságát. Mesteri rendezés, melyre csak hatalmi cinizmus képes. A vendégjogon Dévénybe invitált külföldi szlávság, szláv nyelven már a német új idők új dalait hallhatta: „Amikor itt állunk Dévényben, két nemzet egymáshoz való viszonyának *kitűnő* példájára akarunk rámutatni... A nagy német nemzet magatartása velünk szemben szép és igazságos... Hisszük, hogy az igazság és valóság, amelyik már rendet *kezdett* teremteni Középeurópában, egyszer egész Középeurópában is uralkodni fog.”

Mi a szervilizmus kritériuma? Hölderlin világosan megmondta: „Und es ehret der Knecht nur den Gewaltsamen“. Ime a dolgok új rendje! Ady újra csatát vesztett: dunamedencei mértékben először és végzetesen ott, ahol arra nem is gondoltunk. A modern észak-szláv lira legnagyobb ihletője Ady volt és hiába volt. A kérdésre: „Vajon fölébred valahára a szolga népek Bábae“, a sürgetésre: „Miért nem találkozunk sülvölve az eszme-barrikádokon“, a parancsra: „Mikor fogunk már összefogni? Mikor mondunk már egy nagyot mi, elnyomottak, összetörtek, magyarok és nem magyarok?“ — másult Dévény felett: hatalom és szervilizmus dicsérete!

Ne törjünk pálcát valami olyan felett, ami itt a Dunamedencében oly végzetesen természetes. Schöpflin Ady „Duna vallomását“ Bismarck mondásához kapcsolja: „Nem tudok elképzelni nagyobb szerencsétlenséget, mint kis nemzet fiának lenni“. Ady ezt a nyomasztó érzést etikai maximummal paralizálta hatalmi tudatot kiküszöbölő erkölcsi küldetésse. Ezzel a nehezítő, de egymást etikai síkon humánummá, szolidarissá gazdagító módszerrel szemben áll a könnyítő, kapituláló módszer, melyet csak konjunkturatudat realizál. Ha nem vagyok nagy nemzet, leszek egy nagy nemzet vazallusa és kész a hatalmi illúzió. Egy nagy közösség, nagy hatalom részese, függvénye lenni: eloszlatja az alacsonyrendűségi tudatot és hasonulási, sőt azonosulási érzetet teremt. A tengely dinamikáját érezni, sikereitől „szövetségesi“ önértetre gyulni: kell ennél ma nagyobb boldogság? A dévényi vendégszlávok külügyminisztere a legnagyobb természetességgel és a magától értetődés hangján jelenti ki: „Minden a német állam ellen intézett támadás, államunk elleni támadás“. Nincs ennél természetesebb és végzetesebb szituáció. „Ezer zsibbadt vágyból, mért nem lesz végül egy erős akarat?“ ime a felelet. Mintha csak *Bölogh* Edgár irratlan történelme rögzitené a dunai népsorsot: „idült nemzeti surlódásokat, közös népérdekek bárgyu nemlátását“. Micsoda szegényes és mégis nagyszerű, micsoda naiv és mégis felemelő epizód ebben a mostani „kifejtés“-ben a Sárló Dunanépek szalagjával díszített pesti Petőfi koszorúja! „Ne maradjon az eszme ifjúkori kalandos emlék, mulandó pusztá tüntetés“: könyörög történelmet a volt Sárlós vezér. De hallják-e ezt a hangot az ifjúkori kalandos emlék cimborái, megértik-e még az önmagukat mulóepizóddá bélyegző volt Sárlósok, hogy ez és ennyi a göröcsöt feloldó történelmi hang: „Magunkért szólunk majd és elrendeltetésünk ezt a hangot a béke s emberi összetartás egyetemes szózatává eme-

li." Ime: Adynak a Sarlóban kiért hangja! Árva összecsendülés ez, a be nem váltott örökség számonkérő hangja. Magyar hang az egyformán elnyomottakért és összetörtekért, magyar bánat, mely a Dunamedence bánata, magyar hang, melyet nem hatalmi tudat determinál, de emberi szolidaritás. Ady Endre: az emberjogok dunamedencei megkiáltója. A cím: történelem. Kiradirozhatatlan, cáfolhatatlan: „Magyar jakobinus dala”. 1789-hez értünk, de 1914-re döbbenünk.

43. Utolsó staféta

1789 és 1914 nem játékosan kiragadott évszámok, Dévény és Ady nem kapásból leírt nevek: a mai kalandorvilágtörténelem keretében pontos magyar történelmet rögzítenek. 1789-nek ma nemcsak jubileuma van, de sikkasztó ítélete is. Az emberi jogok magna chartáját a teutoburgi erdő állatbőrös tradíciójának modern „forradalma” akarja és tudja multtá avatni. Az ellentétek összehozhatatlanok. Ime egy szerény példa: Franciaországban a zsidó hősi halottak tavaly szobrot kaptak, az ünnepi szónok a tengerészeti miniszter volt: „A francia forradalom ki nyilatkoztatta, hogy embereket nem szabad vérségük szerint megítélni, de szellemi és erkölcsi értékeik szerint. Mi nem hiszünk abban, hogy egész népeket le kell igázni, sőt eltüntetni. Mi hisszük, hogy az embernek joga van az életre, akármilyen is az arca és a bőre. Mi a szabad ember méltóságát valljuk. Mi nem kételkedünk, mert tudjuk, hogy a történelem türelmes és eljön a nap, amikor látni fogjuk, hogy eszménk az egész világ ideálja”. Erre a beszédre a feleletet Rust német kultuszminiszter adta meg: „Franciaország görcsösen ragaszkodik régi szelleméhez, hitet tesz mellette és egyre jobban vonakodik, hogy a faj mindent felülmúló jelentőségét elismerje. Az egyenlőség és szabadság eszméje, mely a csalhatatlan autoritás helyébe az észet helyezi, végeredményében a pusztá semmihez vezet.”

De e „semmi” ellen még ma is, 150 év múlva is világot kell mozgósítani. A francia 1789-es eszmének a német tizennégyes eszme az ellenlábas. Az emberi nem egyetemes érdekét felváltotta a német faj világalpolmi igénye. 1789 a főbűnös: „minden baj eredete a francia forradalom”, ítél a faji mítosz pápája *Rosenberg*. Az indokolást e fikciónak megfelelően Gernard *Utikal* „Der jüdische Ritualmord” c. könyvében olvassuk: „A francia forradalom a zsidók forradalma, mert ezer és ezer árját végeredményében csak azért kellett legyilkolni, hogy a zsidók egyenjogúságot és szabadságot nyerjenek Európa országaiban”. Egy *Hegel*, de még egy *Fichte* is párhuzamot látnak a francia politikai forradalom és a német szellemi forradalom között, úgyhogy a francia *Cousin* e német szellemi forradalom hatása alatt definiálja a történelem fogalmát: „A történelem mindvégig a szabadság színjátéka, az egész emberi nem tiltakozása minden és mindenki ellen, aki azt béklyóba akarja verni. A történelem: a szellem felszabadítása, a lélek uralma. Ha a szabadság eltűnik e földről, véget ér a történelem”. Ma a francia forradalom felett a német tudomány *Streicher*jei ítélkeznek. És ez így van rendjén. A hatalmi principium: a történelemkivüliség állapota. És ha *Croce* Bismarckról írva megállapíthatta: „B. műve nem akart mást, mint a hatalom bizonyítékát”, akkor ma ez a hatalmi tudat — a tizennégyes sikertelenség revánsvágyától hajtva — a tekintetnélküliség maximumá-

ra futott: a háborús világnézeti proklamálására, a német viláгурalmi igény megvalósítására.

A német nemzetiszocializmus minden megnyilvánulása 1914-ből indult ki. A nemzetiszocializmus az első sikertelen tizennégyes alldéutsch-roham. második, végleges javított kiadása: népi, faji imperializmus, kasszárnyaszocializmus, „feldgrauer Socialismus“. Közösségi forma, melyet csak a fegyver, csak a háború realizálhat. Szellem, mely csak paroxizmust engedélyez. Ime a fiatal írónemzedék szava: „A totális állam végcélja: a totális háború előkészítése. Utálom a demokráciát, mint a pestist... Nekem és fiatal társaimnak az, ami ma van, még mindig nem eléggé diktatórikus és abszolút. Kell, hogy háború legyen, mert a háború: Németország!“ (E. Jünger) Németország: háború, de régi értelelemnél, katonanemzetnél, imperializmusnál több. A háború ma világnézet, alfa és omega, lényeg, forma és tartalom: végre elért nemzeti egység! Ami tegnap még csak állampolgári kötelesség volt, „hadkötelezettség“, kivételes állapot, az ma bölcsőtől sirig tartó elkötelezettség. A német háborús világnézet: a fajelmélet fegyveres világigényessége, a német imperializmus messzianizmussá futtatása. *Rosenberg* tisztán formuláz: „A cél: életteret biztosítani jövőendő németek millióinak“. Az emberi nem egyetemes érdekét“, 1789 eszméjét felváltotta a német faj viláгурalmi kizárólagossága, a tizennégyes szellem. A haladás kétségtelen! 1789-től, az európai kultúra bombavető értelmezőinek jóvoltából, messzebb vagyunk, mint valaha! 1789-nek a szabadság egyenlőség, testvériség eszméjének a 19. században voltak nagyszerű fellobbanásai, emberiséget rázó fejezetei, a 20 században már csak „srápnelés igazságok“ tűndöklölnek: 1914 egyedül üdvözítő világmisszióvá emelt permanenciája.

Meg akarod tudni, hogy hová jutottunk? Lapozz vissza *Horváth Mihály*hoz, aki 75 évvel 1789 után és 75 évvel mai jubileuma előtt így rögzítette az eredményt: „Századunk mivelttségének egyik legszebb eredménye, hogy a népek már nem egyedül önmagunkkal foglalkoznak; hanem figyelmük az emberi faj legtávolabbi családjaira is kiterjed: a régi közöny helyébe érdekeltség, a hajdani elkülönöttség, szertehuzás helyébe szolidaritás lépett a népek között... Közös értelemmel karolják fel a szabadság, mivelttség, emberiség érdekeit“. Ezzel a hajszálpontos mérlegnyéllel a haladás útját *csak a múlt felé* mérhetjük le. Ezen a magyar mérlegen csak 1789-nek van igazolása, de a mai Magyarországon csak 1914-nek van érdeme! E két évszám ellentétéből adódik az újabb magyar történelem minden eredménye. Ahogy a magyarság kulturális és politikai felemelkedése, lelki és szellemi nagysága, európai értelemmel telítődött szabadságtudata, negyvenkilences bukottságában is példaképpé magasodó jakobinizmusa 1789-hez fűződik, úgy minden lelki és szellemi eltörpülése, részvételen tizennyolcas bukása, minden mai félelme borongása és szolgamuszája a tizennégyben kicsucsosodott német csizmaszellemmel fűződik. Bizonyíték kell, példa? Ha meg akarom határozni 1789 és 1914 helyét a magyar sikon, akkor *Ady Endrét* idézem.

Ady tudatában volt küldetésének páratlan jelentőségével. A szerénynek látszó célkitűzésben („egy poéta-Széchenyi vágytam lenni“) már csirájában fellelhető a legmagasabb célkitűzés, a tragédiáig exponáltság tudata, mely az egyedülvalóság gőgfokán harsányan manifesztálja ön-

magát: „Magyarországnak, a magyarságnak ennyire exponens valakije még nem volt, mint én“. Ady tudatában volt eredő-voltának, elrendeltetésének — jövőhatásában. „Ifju szivekben élek“, „Nekem tilalom a vénülés“, „Mag hó alatt“: egész külön tanulmányt igényelne e tudat teljes kimutatása. Senki magyar költő feltámadását nem azonosította anynyira a magyar dies irae kikerülhetetlenségével:

Sokan sirnak majd még miattam

S elsíratják, amit sirattam.

Alkonyulnak, mire virradtam

S igazaimat majd riadtan

Érzik majd egy véres piacban,

Hová befutottak inatlan:

Sokan sirnak majd még miattam.

S akkor szabad csak nekem menni.

A dévényi kapubontás magyar kudarca csak a dies irae-ben teljesedhet ki — bűnhődéssé. A kérdésre: „szabad-e sírni a Kárpátok alatt“ nem jött felelet. A sorsdöntő különvéleményre csak a költő árva visszhangja felelt önmagának: „sokan sirnak majd még miattam, s elsíratják, amit sirattam“. És ennyi a magyar ítélet, ez a magyar helyzet. Ady megváltatlan, Dévény megvívatlan. Ady ittrekedt rab: bíró, aki ítéletének foglya, a megváltatlan magyarság tragikus továbbélője, példa, mementó, muszájherkules, aki nem élhet, de nem is halhat, aki nem mehet, mert, ha sok minden el is végeztetett, bizonyos, hogy semmi sem tisztázódott. Ady el nem mulhat, el nem mehet, amíg feltámadása csak számonkérés és nem beteljesedés és — így megváltás.

Ady a magyar probléma megváltatlan exponense. Félremagyarázása, kikerülése, hamis értékelése csak a probléma mellékvágányra tolatását eredményezheti, a nehéz és kötelező örökség kisemmizését. A magyar élet torzók egymásutánjából, felhígításából élősködik. Befejezetlen tettek és megemésztetlen problémák ez idült állapot konzerválására csábítanak és így a kezdeti csirák, szándékok és eredmények meghamisítására. Csak ami torzó, csak ami befejezetlen, lehet lelkiismeretnyugtató örökösök kezében önigazolás és multherdálás. A múlt század világfelfigyeltető magyar fellobbanásai elválaszthatatlanok 1789-től. A szabadságkőműves kezdet, Bacsányi párizsi iránymutatója, a vérmezei nyakazás, Kazinczy, a reformkor, az irodalmi aranykor, Petőfi és negyvennyolc: csupa beteljesedés, megváltás nélküli torzók — visszájára fordult értelemmel a méltatlan utódok kezében! Petőfi 1848 júniusában a pesti Egyenlőségi Klub programját így kezdi: „A szabadság, egyenlőség, testvériség eszméi valósággá nem lettek“. Ma 1789: kezdete minden rossznak. Már pedig ami *Rosenberg* szerint igaz, az kell, hogy magyar vonatkozásban is helytálló legyen. 1914 német programja, a német-magyar fegyverbarátság csak így lehet megváltó magyar probléma! 1789-nek ma van ítélete és próbája. El akarják temetni, hamis ítélettel likvidálni és eifelejtik, hogy vele temetődik minden, ami szép, nagy és szabad volt, minden, ami vádol, ami megváltatlan és megemésztetlen. Nagy temetés készül itt: a páholyok már rég becsuktak, a vérmezei mártírok árokszéltre kerülnek, Bacsányi figyelő szemeit kitolják, a vakság a lovasberényi rádióra van beállítva, Petőfi destruktív komédiás, az új reformkor „vig munkást“ prezentál Ley-módra és negyvennyolc befut a

Jaross-Milotay akolba. 1914 világterrorizáló szelleme ma statáriumot tart 1789 felett. Temetik, földelik a magyar jakobinusokat Bacsányitól Adyig. És ezt a műveletet magyar feltámadásnak nevezik. Ki mai magyar tud elképzelni feltámadást Ady nélkül, 1789 háború előtti utolsó magyar stafétája nélkül?! Ady volt a nagy hitető: „*végre befűthet a mi kis stációnkra is az eddig csak stafétákat küldő szent francia forradalom*“. A dévényi új idők dalai, 1789 dalai voltak, a soha végig nem énekelt, ki nem daloit dalok. Ady addig dalolta, míg fel nem engedett a közöny és harc indult körötte, miatta, mellette és kísértett Dózsa, álmódott a proletár, fészket, célt lelt az értelem, szláv, román, magyar bánat eggyé készült, de az utolsó staféta egy szép nap különös nyáréjszákára dőbrent. 1789 utját végzetesen elrekesztette 1914 és Ady fejezetzárón, történelmet összegezõn hagyta ránk utolsó üzenetét, végzetes igazát:

*Baljóslatu bús nép a magyar.
Forradalomban élt s ránk hozták
Gyógyítónak a Háborút, a Rémet
Sirjukban is megátkozott gazok.*

Add tovább... Oh add tovább az igazságot a mának, amikor ez a gyógy mód már vallás és forradalom, erkölcs és szellem, törvény és világnézet, hurrá és megváltás!

BERT BRECHT: AMA NAPON SZEPTEMBER KÉK HAVÁBAN...

Fordította: FALUDY GYÖRGY

*Ama napon szeptember kék havában
csendesesen egy kis szilvafa alatt
úgy tartottam kezemben őt, a sápadt
szerelmet, mint legszebbik álmomat,
bámulva azt a messze-messze felhőt,
melyet felettünk úsztatott a menybölt:
fehéren szállt és végtelen magasan,
s mikor megint az égre néztem, nem volt.*

*Ama nap óta hónapok és holdak
eveztek el fakón és mereven,
a szilvafákat rég a tűzre dobták,
s ha megkérdeznél: hol a szerelõm?
azt válaszolnám: nem emlékszem rája,
csak azt sejtem: rég volt, sok év előtt,
de arcát, lám, azt már csak elfeledtem,
s csak azt tudom, hogy megcsókoltam õt.*

*És azt a csókot is feledtem volna,
ha az a felhõ nem lett volna ott:
de azt nem tudtam s nem tudom feledni,
olyan fehér volt, olyan fenn uszott.
A szilva már talán megint virágzik
és az a lány már hitveságyból kél fel:
de a felhõ csak egy percig virágzott,
s mikor felnéztem, továtúnt a széllal.*

KULTURKRÓNKA

1789 ESZMÉJE

A forradalom soká készült, nagy kerülőutakon és sok közbülső tag bekapcsolásával alakult ki, s hogy ez így van, az elmúlt 150 esztendő elméleti és gyakorlati világa igazolja. Descartes racionalizmusa pl. sokkal pontosabb kifejezése az új világnak, mint Voltaire gunyos kritikája, Rousseau szentimentális lelkendezése vagy Montesquieu államszerkezeti elgondolásai. Ezek valamennyien csak a felületet látták, az élet számukra az állam funkciója és az emberi tartalom az egyesnek az államhoz való viszonya volt. Ezzel szemben a descartesi elvi kételkedés és az elvont-logikai észtan az új, polgári világ egyetemes összefogását, kifejezését jelenti. A feudalizmusnak a történelmileg kialakult észszerűtlenségei, a vadászterületek ápolása a mezőgazdálkodás elhanyagolásával, a kezdetleges földműveléssel, sőt ugartartással szemben, a jobbágyság által termelt javak mind nagyobb hányadának elvétele a termelés intenzívebbé tételével szemben, a céhekbe szorított ipari termelés megakadályozása a produkció kiterjesztése helyett, az adómegosztás anarchiája, az államjövendelmek udvartartásra és sikertelen háborúkra való fordítása, stb. stb., — a polgári *common sense* számára felfoghatatlannak, értelmetlennek, ostobának kellett, hogy tűnjenek, melyek megszüntetése tehát „általános érdek”, az emberi ész követelménye. A polgári lét érdeke éles világot vetett ezekre az észszerűtlenségekre és egyetemessé hiposztazálta magát, hogy az észszerűség alapján váljék a siéyési *tiers état*, mely eddig semmi volt, mindenné.

Ugyancsak döntőbb, általánosabb és mégis konkrétabb megismerést nyújt a francia forradalom társadalmi-termelési alapját illetőleg a tudomány matematikai alapelveinek kiépülése, mint az udvari pazarlás legdörgedelmesebb ostromozása. A polgári termelés egyfelől elveszti személyi kötöttségét, a közvetlen szükségletekre való termelést felváltja a piaci árutermelés, mely a termelés folyamatát eldologiasítja, másfelől megszűnik a minőségi termelés is a mennyiségi termelés előnyomulásával. Az árunak, mint a Galilei-féle tárgyaknak, nincsen színe, szaga, milyensége, csak nagysága, formája és mozgása. Az áru mennyiségi határozmányai fejeződnek ki a polgári filozófiában, mely az érzéki tulajdonságok volóságát tagadja, illetve szubjektívvé deklarálja. A mozgás pedig, amelynek törvényeit megint csak Descartes teszi meg leghatározottabban a legmagasabb természettörvénnyé, a feudális statikus termelési állapottal szemben az áru és pénz forgásának, állandó dinamizmusának principiumát szolgáltatja.

E mozgás azonban nem véletlen, hanem szigorú, örök törvények szerint megy végbe: *kiszámítható*. E kalkulációképesség az ideálja a polgári társadalomnak, hiszen ezen mulik a termelt áruk elhelyezésének, azaz a haszon realizálásának a lehetősége, a termelés célja. S hogy léte kétértelmű, világa abszolút legyen, ez a világ: a *newtoni* világ-egyetem, mely „csoda és önkény nélkül, cél és szándék nélkül való, az ő köröző pályáin önmagában szilárdan nyugodva és önmaga által fenntartva: az ész és igazság világa, az örök és csendben működő törvényszerűség világa.”

Ez az időtlenség, történelmietlenség azonban nemcsak azt célozza, hogy a polgári társadalom öröklétűnek, véglegesnek deklarálja magát. Támadás is van benne a multtal szemben: a feudalizmus privilégiumai, állami és társadalmi berendezkedései, intézményei történelmi jogon, szokásjogon alapultak, fennmaradásuk szankciója nem az alkotmány vagy törvény, hanem a mindenkorai tényleges hatalom volt. Megokolásuk is a történelmi tényekkel történt — hogy pl. Bretagneban a só (a francia forradalom e szinte szimbólummá növekedett támadási tárgya) ára másfél livre, a szomszédos Normandiában pedig 51 livre volt, mivel az előbbi tartomány már korábban nagy összeggel váltotta meg a pénzzavarban levő koronától a sóadót s így nem kellően adót fizetni, az árát alacsonyra szabhatták, míg a másik tartományban nem — s így, hogy ezek a zavaró körülmények a polgári termelés útjából eltávolíttassanak, semmisenek kellett deklarálni minden történelmi jogot, illetve minden jogot, mely hagyományon, szokáson alapult. A véletlen történelmiséget fel kellett, hogy váltsa az egyetemes törvényszerűség, amely, mint a polgári filozófusok és tudósok kimutatták, a természetben örökérvénnyel uralkodik; s ugyanez az örökérvényű törvényszerűség uralkodik a társadalomban is: ez a természetjog igazi értelme.

A természeti jog nem tételez fel kialakulást, történelmi fejlődést, — egyszerűen van és nem kérdezi, hogy hogyan jött létre. „Hogyan jött létre e változás?” — kérdi Rousseau a *Contrat social*ban és nyugodt lelkiismerettel felel rá: „Nem tudom”. A természetjog a francia forradalom polgárságának történetfilozófiája. A feudalizmus történelmi-tradíciós-hatalmi, azaz singuláris elveivel szemben egyetemes elvet állított fel, axiomákat, melyeket nem lehet bizonyítani, de amelyek igazsága éppugy világos és tiszta, azaz evidens, mint Descartes axiomái.

Ezek az axiomák fel-feltűnedeznek a forradalom előtti irodalomban többé-kevésbé pontos formulában, hogy aztán egyre tökéletesbüljenek a forradalom nemzetgyűlési tagjai között szétosztott cahierkben, melyekből aztán kikristályosodott a végső forma: az 1789-es *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*. E nyilatkozat 17 pontjában hiába keressünk rendszert, logikai összefüggést, nem foghatjuk fel sem, mint egy ujonnan alakult állam alkotmányát, sem pedig, mint egy tudós társaság alapprincipiумainak összefogását. Kezdve Rousseau *Contract social*jának préludiumával: „Az ember szabadnak született”, — folytatva a négy kardinális emberi joggal (szabadság, tulajdon, biztonság és az elnyomás elleni ellenszegülés joga), befejezve a tulajdon csak kártérítés ellenében való kisajátításának kinyilvánításával, taxativ felsorolással található meg ezekben a pontokban mindaz, ami az 1789.-i forradalmi polgárságnak fáj és amire vágyakozik.

150 év történelmi távlatában azt kell mondanunk, hogy jogos volt e nyilatkozat első kritikusanak XVI. Lajosnak a bírálata, ha csak a nyilatkozat szövegét vesszük: „Nagyon jó elveket tartalmaz, amelyek alkalmasak arra, hogy az Önök munkáját irányítsa. Azonban vannak olyan elvei is, amelyek magyarázatra szorulnak, sőt egymástól eltérő értelmezéseket is megengednek, és ezeket csak abban a pillanatban lehet helyesen megítélni, amelyekben valódi értelmük meg van határozva azokban a törvényekben, amelyeknek a nyilatkozat alapjául szolgál.”

Sőt bizonyos tekintetben azt a kortársi gáncsoskodást is megokoltnak

kell látnunk, amely szerint a nemzetgyűlésnek ilyen nyilatkozatot tenni teljesen felesleges és értelmetlen, — a nemzetgyűlés ne filozófáljon, hanem adjon új alkotmányt és hozzon törvényeket.

Azonban képzeljék el azt a történelmi helyzetet, amelybe a harmadik rend került: évtizedek gazdasági, elméleti, politikai harca után elkövetkezik a pillanat, amikor úgy érzi, hogy győzött, hogy „minden lett“, hogy — mint későbbi forradalmakban azután ugyanez az érzés konkrétan kifejezésre jutott — „minden a miénk“. Ebben a makrokozmosz pillanatban tennie kell valamit, valami nagyot, amely évszázadokra szól és megremegetteti az egész világot. Csak ebben a hangulatban jöhet létre olyan elvi kijelentés is, amelyet a nemzetgyűlés határozatának első cikkelye tartalmaz: „A nemzetgyűlés az egész hűbéri rendszert eltörli“, — amikor ez a hűbéri rendszer még Franciaországban is nem egy adut tartogatott, Európa többi része pedig még, mint Kropotkin írja a Francia forradalom történetében, „alaposan benne volt a mindenható királyság és a hűbéri terhek éjszakájában.“

Viszont, ha rendszert nem is, de pontos osztályöntudatot mutat ez a deklaráció, — és ebben van a mi számunkra a döntő jelentősége és történelmi szerepe. Hogy nemcsak a gyakorlati alkalmazás, — amely az egyenlőség és testvériség jelszava alatt mindjárt aktív és passzív állampolgárokat csinált, csak az előbbieket, akik legalább 3 munkanapnyi egyenes adót fizetnek, engedvén be az alkotmány sáncaiba, — hanem már maga az elvi nyilatkozat is pontosan megjelölte azokat a határokat, amelyekben túl a győztes polgárság nem hajlandó menni, olyan magasfoku osztályöntudatra mutat, amelyből a későbbi korok új osztályának sokkal többet kellett volna tanulnia, mint amennyit a világ legtöbb helyén tanult.

Nem elég, hogy az emberi jogok másodika mindjárt a tulajdon, a nyilatkozat utolsó pontja e tulajdont még külön szentté és sérthetetlenné is avatja; s ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a girondisták a későbbi ünnepségeken a körülhordozott szobrok talapzatára nem a szabadság, egyenlőség, testvériség szentháromságát vésték, hanem a liberté, égalité, propriété szavakat. S amíg az amerikai függetlenségi nyilatkozat, amelyet példamutatónak szoktak beállítani 1789 számára, minden megkötöttség nélkül deklarálja a sajtó- és gondolat szabadságot, addig a francia nyilatkozat 11. pontja ahhoz, hogy minden polgár szabadon beszélhet, írhat és nyomtathat, — gyorsan hozzáfűzi: ha a törvény által meghatározott esetekben felel az ebből a szabadságból folyó visszaélésekért.

Hegel, mint csodálatos napfelkeltét üdvözölte ezt a napot (Phil. der Geschichte). „Ebben a korszakban — írja — minden gondolkodó lény ünnepe. Felséges meghatódottság uralkodott ezekben az időkben, a szellem nagyszerű lelkesedése remegett át a világon, mintha az istennek és a világnak a kibékülése érkezett volna el.“

De ez a nagyszerű lelkesedés sem törte át még az ünnepi pillanatokban sem az osztálykorlátokat. 1789 polgársága a maga társadalmában termelni akart, a termelt árut eladni akarta, s mivel mindez nem volt lehetséges a feudális állam megkötöttségei miatt, — szabadságot akart. A szabadság pedig ebben a viszonylatban csak negáció, akadályok eltüntetése, a pozitív tartalmat nem sikerült megtalálnia, illetve amikor a forradalom izzásában a gyors tempóban kialakuló alsóbb osztályok kezdték meg-

találni a tulajdonban, helyesebben a tulajdon megszüntetésében, — akkor egyszerre sietve kénytelen volt visszafordulni arról az utról, amelyen ő már nem járhatott.

Mert amikor ezek az alsóbb rétegek a tulajdon Szent Bertalan éjszakaijáról kezdtek beszélni, a nemzetgyűlés határozatainak sorában (augusztus 5, 6, 8, 10, 11-én) hatálytalanította előbbi intézkedéseit. Választójogi korlátozás, a gyülekezési szabadság megsemmisítése, a parasztok politikai jogoktól való megfosztása, stb. — minderről joggal írhatta a diadalmas forradalom teljében Marat az ő Ami du Peuplejében, hogy „a nép... ma béklyóba van verve a törvény nevében, zsarnokoskodnak felette az igazságosság nevében és szolgaságba van döntve az alkotmány nevében.”

S aztán lassankint az Ész Istennője is leszállt oltáráról, és a történelem „lovagló világsszellemé” beköltözött egy fiatal tábornokba, hogy azon keresztül likvidálja mindazt, ami a polgárság uralmának kiépítéséhez szükségtelen, biztosításához pedig káros volt. Így lett az ész birodalmából konventeken, direktóriumon, konzulátusokon, császárságokon keresztül végeredményben a polgárság demokratikus köztársasága, a szabadságból szabadversenyes kapitalizmus; az egyenlőségből a törvény előtti egyenlőség. A testvériségből pedig? Ebből tulajdonképpen semmi sem lett. Konkrét formáit egyelőre bírói ítéletek takarják és valószínűleg sok tinta és sok vér fog még elfolyni, amíg olyan relatív megvalósulás stádiumába is eljut, mint a másik két jelszó.

Egy fontos körülmény azonban máris nyilvánvaló: hogy a *fraternité* a szentháromságban a propriété helyét foglalta el és ebben az összefüggésben, mint alapelv a másik kettő is új megvilágításba kerül. Különösen akkor, amikor a társadalmi fejlődés olyan helyzeteket teremt, amelyekben a szabadság és egyenlőség is lassankint kikerül a polgári rész-megvalósulás béklyóiból és nem mint támadók, hanem mint megtámadottak visszakapják eredeti fényüket és új cselekvésekre ösztönöznek.

1789 tizenhét pontjának majd mindegyike ismét aktuálissá vált. Olyanná, amelynek megvalósításáért, helyreállításáért, érvényesítéséért megint küzdeni kell. Ennek a küzdelemnek azonban ma már mások a harcossai, ellenfelei, mások a feltételei és perspektívái. A történelmietlenség megbosszulta magát. A francia 150 év előtti polgárság azt hitte: az egész mult értéktelen, a világ becsapás és előítéletek áldozatává vált. Minden, ami volt, elvetendő, most valami egészen új következik, csak egy roppant erőfeszítés kell, aztán deklaráció kell, s leomlanak Jerichó falai: megvalósult az abszolút igazság, az ész birodalma, a tökéletesség és boldogság: hogy jelszó és valóság — egy. S hogy minden másképp történt — a csalódottságot, a hitvesztést, elernyedtséget, kilátástalanságot ügyesen le tudták számítani másfél századon keresztül mind a mai napig azok, akiknek érdekükben állott, hogy az elv és valóság között antagonizmus keletkezzék.

Viszont ez az antagonizmus mások számára is tanulságossá vált; akik rájöttek, hogy társadalmi feladatok megoldását nem lehet *kicszelní*. Hogy konkrét tények konkrét feladatokat hordoznak magukban és ezeket csak burkukból ki kell fejteni. Hogy nem feltalálni, hanem felfedezni kell a valóságot, annak mozgását figyelemmel kísérni. Hogy a jelenben benne a mult és elmúlt korok elméletei, jelszavai, elvei is segítő eszközök lehetnek a felfedezésben és megváltoztatásban.

1789 eszméje csak bizonyos szempontból avult el: ha bárhol is, bár-mikor is lezártunk tekintjük a történelmet és azt nézzük: mi valósult meg a célkitűzésekből és hogyan. De ha azt vesszük, hogy a szabadságnak ma több ellensége van, mint valaha, az egyenlőség pedig, nem a jogi, hanem a termelőeszközökhöz való viszony egyetemes egyenlősége még mindig a legfőbb eszköz arra, hogy az emberiség a testvériség állapotába eljusson, akkor meg kell állapítanunk, hogy sem 1789, sem előzői, sem utódai nem végeztek hiábavaló munkát és a történelem mai borús horizontja csak egyesek alkonyát jelenti. Igazában azonban a hegeli „csodálatos napfelkelte” még csak ezután következik. (Sándor Pál)

MAGYAR NÉPDALOK GRAMOFONLEMEZEKEN. Napjainkban is sokan vannak még olyanok, akik úgy gondolják, hogy a cigányok által játszott „magyar nóták” azonosak a magyar népzennel. Nagynevű népzene-kutatóink alapvető munkái rávilágítottak erre a kérdésre s ma már tudjuk, hogy a cigányok által játszott nóták nem azonosak a magyar népdalokkal. E nóták szerzőit gyakran ismerjük; vidéki magyar urak ezek a szerzők, akiket kezdetben a legnemesebb szándékok vezettek, amikor ezeket a dalokat írták. Ennek felismerése óta ezt a cigányok által játszott zenét népies magyar műzenének nevezzük, amely — zenei különbségeken kívül — főleg abban tér el a magyar népzentől, hogy mindössze százéves a múltja és egy társadalmi réteg: az uri osztály zenéje. Ezzel szemben a magyar népzene, annak főként régi stílusa legalább másfélezer esztendő, és ha ma nem is, de valamikor az osztatlan magyar közösség zenéje volt. Ezt a zenét a magyar néphagyomány tartotta meg napjainkig és most van az utolsó alkalom arra, hogy eredeti előadásmódját gramofonlemez útján megrögzítsük, mert falvaink elproletarizálódása elpusztítja vagy alaposan elváltoztatja a népművészetet és köztűnt a népzent is.

Az első tudományos értékű magyar népzenei gramofonlemez felvételeket Bartha Dénes kezdeményezése készítette elő. Ezeket az első felvételeket az Orsz. Magyar

Történelmi Múzeum Néprajzi Tára és a Magyar Tudományos Akadémia népzenei bizottsága együttesen végezte. A felvételeket egyes intézetek és magánosok áldozatkészsége tette lehetővé, amelyekhez csatlakozott a Magyar Rádiótársaság is azáltal, hogy a felvételekhez szükséges technikai berendezéseket és a helyiséget ingyen bocsájtotta a felvételek szolgálatába. Ez a sorozat négy lemezből áll, rajtuk többségben régi stílusú, gazdagon ékesített dunántúli dallamok és hosszú-furulyán előadott dallamok vannak. A felvételek zenei részét Bartók Béla, Kodály Zoltán és Lajtha László irányították, amennyiben ők válogatták ki a lemezeire került dallamokat a népi énekesek „repertoárjából”. E felvételesorozat után a munka egy időre anyagi nehézségek miatt megakadt. Ekkor lépett közbe Kozma Miklós, a magyar rádió elnöke-igazgatója, aki felismerte e munka felbecsülhetetlenül nagy kulturális jelentőségét, és intézkedéseivel megteremtette a további felvételek anyagi alapjait. Ettől a pillanattól kezdve a rádió vette kezébe a felvételek ügyét. A munka kereteit kiszélesítették, nagyarányú tervezet készült, amely több száz lemeze-re való felvételt tűzött ki feladatául. Ilyen megalapozás mellett lehetővé válik a magyar népzene összes műfajainak gramofonlemezre való felvétele. Énekeseken kívül dudások, hegedűsök és egyéb hangszeres népi előadók játékát is felveszik, és ezek mellett a magyar néphagyomány prózai része is lemeze-re kerül.

A felvételi tervezet általában magában foglalja a néphagyomány szóbeli részét; mindazokat a műfajokat, amelyek gramofonlemez útján való megrögzítésre alkalmasak, legyen az dal, dumasó, mese, játék vagy más egyéb. „E néprajzi felvételezések részletes munkatervének és végrehajtási tervének elkészítésével a Rádió dr. Ortutay Gyulát bízta meg. Azzal a kikötéssel természetesen, hogy munkájában a magyar néprajztudomány e területein dolgozó kutatóinak tanácsait és támogatását nyerje meg s ez a munka ne csak egyéni erőfeszítés, hanem a magyar folklórenak közös munkája legyen.“¹⁾ Különböző szak tudósok mellett a Néprajzi Múzeum is támogatja ezt a munkát élén Bartucz Lajos igazgatóval. Szükség is van többoldalú segítségre, mert a munka is többfelé ágazó, és egy-egy felvétel sokirányú és alapos előkészítést igényel. Például egy zenei felvételt a következő munkák előzik meg. Először fel kell kutatni a megfelelő népi előadót, akik értékes dallamokat tudnak és felvételre alkalmas a hangjuk vagy jó hangszerjátékosok. Ezek megbeszéltek időpontban felutaznak Budapestre, a rádió felvételi termébe. Itt megkezdődik a felvételre szánt dallamok kiválogatása. Ugyanekkor a munkát vezető szak tudósok különös gondot fordítanak arra is, hogy a dallam életét jellemző összes körülményeket a dallamok előadójától megtudják, mert ezeket az adatokat a dallamok lejegyzéseit és szövegeit tartalmazó ugynevezett kísérő-füzetekben mind közléstessik. A végleges lemezeire rögzítés előtt próbafelvételek folynak, amelyek az előadók „mikrofonláz“-át igyekeznek eltüntetni.

Már az eddigi felvételek is igen változatosak, mennyiségben is kedvező eredményt mutatnak. Dallamokat tartalmazó lemezeken 200-nál több dallam van, közöttük régi és újabb stílusú dallamok mellett

hosszabb balladák (Bodor Katalina, Fehér László), sirató énekek, egyházi népénekek stb. Számos furulya és hegedűfelvétel egészítette ki a zenei részt. Ide tartoznak még a gyermekjátékok, az egyes szokások dallamai; az u. n. alkalomhoz kötött dallamok. Rövidebb-hosszabb meséket tartalmazó lemezeken „daltetetés“ mese is van. Az eddig elkészült lemezek etnikai szempontból is változatosak. Dunántúlról régi stílusú dallamok, Zoborvidékről lakodalmas énekek, Szabolcsból mesék, Nógrádból hegedűszólók stb. képviselik a különböző etnikai egységeket. Az elkészült lemezek jórésze már üzleti forgalomban is megszerezhető.

A néprajzi lemezek tudományos és gyakorlati célt egyformán szolgálhatnak. A néphagyomány ily módon való megrögzítése igen nagy mértékben könnyíti meg a szak tudósok munkáját, noha a gramofonlemez felvétel sem pótolja a közvetlen helyszíni megfigyelést. Mégis a kiejtésbeli és zenei finomságok tanulmányozására igen alkalmas eszköz a gramofonlemez; általa érzékelhetővé válnak olyan sajátosságok, amelyek emberi fül számára egyébként hozzáférhetetlenek. „Ma már a hangról-hangra ügyelő fonetikus lejegyzésmód s a dallamoknak minden cífrázatát, csúszását feltűntető bartóki zenei írásmód a szakember számára majdnem elegendő eligazítást nyújt, de a laikusnak ez a lejegyzés érthetetlen“. Örömmel vettük híret annak, hogy Bartók legújabb tudományos értékű lejegyzései mellett a nem-szakember érdeklődők számára is könnyen érthető, egyszerű lejegyzésmódot is közöl.

A néphagyomány megismertetésének egyik kiváló eszköze a néprajzi gramofonlemez. Nemzeti öntudatnevelés szempontjából felbecsülhetetlenül értékes szolgálatokat tehet az iskolában, népművelő előadásokon és mindenhol, ahol még nem eléggé ismereteseek a magyar néphagyomány gazdag kincsei. Tudjuk

¹⁾ Magyar Szemle 1938.

azt, hogy a városi magyar beszéd kiejtésbeli sajátosságai elváltoztak és nyelvünket általában idegen hatások veszélyeztetik. A meséket tartalmazó lemezek jó szolgálatot tehetnek ezen a téren; tanulók, tanítók egyaránt bőven okulhatnak belőlük: hogyan kell szépen és helyesen magyarul beszélni.

A néphagyományban élő eredeti magyar zene és beszédmód megőrzése, továbbadása olyan erőnek ad utat, amelyeknek hatása és szerepe egyelőre beláthatatlan fontosságu lehet a magyarság fennmaradásában. (Bartók János)

A FELVIDÉK SZELLEMI VISSZACSATOLÁSA. A Felvidék szellemi visszacsatolása korántsem egyszerű feladat. Nem is azért, mert a felvidéki magyarság ideológiája és szélesebb látóköre merőben különbözik az anyaországbeli magyarokétól, hanem mert a szellemi visszacsatolók tanácstalanul állnak a Felvidék sajátos kulturproblémái-val szemben.

A kisebbségi helyzet vonása, hogy mindenütt, ahol meg tud küzdeni a ránehezedő idegen nyomással, sokkal intenzívebb kulturéletet él, mint élne anyaországában. A felvidéki magyarság még idejében rájött arra, hogy kulturájának ápolása, fejlesztése és terjesztése legerősebb fegyvere nemzetiségi harcának. Csehszlovákia majdnem minden magyarja, a szó legjobb értelmében, kulturéletet élt. Tagja volt valamilyen magyar kulturegyesületnek, melyet legtöbbször csak a maga áldozatkészségével tudott fenntartani, előadásokat látogatott, mert az azokon való megjelenést kötelességének érezte, magyar lapot olvasott, mely az ő lapja volt. Nem volt az országban magyarokta hely, ahol ne lett volna erőteljesen működő magyar kulturegyesület. Ezek az egyesületek Prágától Husztig hálóként fonták át az országot s ha a háló szövési módja gyakran pártpolitikai aspirációk célját szolgálta is, anyaga a ma-

gyar kultura volt, legtöbbször az igazi magyar hagyományokon alapuló. Mennyiségileg így a csehszlovákiai magyar vitathatatlanul több kulturát kapott és fogyasztott, mint a magyarországi. Ezt a hivataltos szellemi visszacsatolók is hajlandók ma elismerni és csupán azt hozzák fel, alig érthető ellenérvként, hogy a csehszlovákiai magyarok nem „felülről” kapták a kultúrélethez szükségeseket, hanem maguk termelték ki, miértis minőségi szempontból messze elmaradnak az anyaországbeli szellemi élet mögött.

A minőségi kérdés ilyen beállítást nem fogadhatjuk el. Tudjuk nagyon jól, milyen kicsiny az az intellektuális réteg, mely a magyar irodalom csúcsteljesítményeinek fogyasztója s mennyire nem irodalom az, ami a kispolgárság, munkásság és parasztság átlagos szellemi táplálékát teszi, máshol is, Magyarországon is. S ha a felvidéki irodalom nem is alkotott oly csúcserőket, mint a magyarországi, szoros kapcsolatban állt a néppel s az író mintegy alulról jövő megrendelésre, az ismert szükségleteknek megfelelően alkotott. Nem véletlen, hogy a felvidéki problémák, az ottani irodalom minden metszetében jelentkeztek. A szlovenszkoí magyar regény, szociográfia és líra nemzetpolitikai célzata kétségbevonhatatlan. Író és olvasó közt nem volt távolság. A csehszlovákiai demokrácia s a magyar kulturélet szükségszerűen demokratikus szervezettsége minduntalan összehozta az írókat és olvasókat. Ily körülmények közt a csehszlovákiai magyar mélyebb és értékesebb szellemi életet élt, mint a magyarországi. Ilyképpen kárpótlódott gazdasági és társadalmi háttérbeszoritottsága; különleges helyzete következtében pedig részben a cseh és a szlovák kulturában is részesült.

A csehszlovákiai magyar lapok hasábjain a szellemi élet aránytalanul bő helyet foglalt el. A művelődés elsőrangú ügy volt e lapok számára. Az öt jól prosperáló nagy

napilap (köztük a félfasiszta Prágai Magyar Hírlap, a kormánypárti Magyar Ujság és a szocialista Magyar Nap) egymást igyekeztek felülmúlni, nem a hírszolgálat pontosságában, hanem kulturóvátuk minőségében. A Magyar Napé az érdem, hogy ez a légkör létrejött. A Magyar Nap megjelenéséig pl. egyik lap sem foglalkozott a magyarországi szellemi élettel. A Magyar Nap mutatta be legelőször Magyarország demokratikusan gondolkodó íróit, akiket kötelessége ismerni és támogatni a kisebbségi magyarságnak. A Magyar Nap figyelemmel kísérte a magyar kultúra minden megnyilvánulását, napipolitika-mentes magyar kultúrát hirdetett és ezzel még az ellentáborban is sok hívet szerzett magának. A Magyar Nap érdeme még, hogy a „szlovenszkói szellemiség” mesterként fogalma helyett, a „közös magyar szellemiség” helyes eszméjét propagálta és elsőnek vette fel a közvetlen kapcsolatot a magyarországi és erdélyi magyarság szellemi képviselőivel.

A közvetlen kulturmunka természetesen az egyesületekben folyt. Persze minden politikai irányzatnak meg volt a maga kulturszervezete. Ezek annyira jellemzőek voltak a csehszlovákiai magyar szellemi életre s azt oly mértékben befolyásolták, hogy valódi szerepük kirajzolása még egy nagyobb cikk keretében is lehetetlen. Jellemző például, hogy ezek a szervezetek aránylag szabadon foglalkozhattak a kulturaterjesztés minden egyes módjával s bennük szinte, cselekvő munkatársként találkozott író és olvasó, ur és proletár, öreg és fiatal. A felvidéki magyarság kultúrélete ezekkel az egyesületekkel annyira összenőtt, hogy hiányuk ma erősen érezhető. Ezekben az egyesületekben vált minden egyes csehszlovákiai magyar kultúrája aktív részesévé. Itt lett az író egy kollektívum tagja s az olvasó kritikus. Itt kapcsolódott bele a magyar nép a szellemi életbe. Előadásokat lá-

togatott, színházat játszott, szervezett, tagdíjat fizetett, könyvet, lapot terjesztett és belépőjegyeket árult. Itt tanult szavalni, énekelni, írott betűt szeretni. Ide járt a paraszt és munkás szórakozni: korcsma helyett kóruspróbára és előadásra. De hagyjuk ezt! Fő, hogy a tárgyilagosság lírai vágyakozássá fajul mindaz után, amit egy kisebbségben élő nemzet elképzelhetetlen áldozatok árán megteremtett magának s ami ma nincs. Ne kutasuk, hogy kinek vagy kiknek a mulasztása ez, ám szögezzük le, hogy a felvidéki magyar kultúréletbe beálló hatalmas visszaesés nélkül elképzelhetetlen a szellemi visszacsatolás. Már pedig ez nem lehet cél...

A felvidéki és anyaországbeli magyarság szellemi életének harmonikus egybeolvadása lehetetlen a magyar nép szellemi életének a felvidéki magyarság művelődési színvonalára való emelése s azoknak a kulturintézményeknek a visszaállítása nélkül, amiket a felvidéki magyarság saját erejéből létesített és tartott fenn. (Fejér István)

A POLLO. A világháború rengei után eszmélkedő ifjú magyar szellemiség megnyilvánulásai közé kell sorozni az **Apollo** című évnegyedes folyóiratban jelentkező tudományos munkát. Az utóbbi években mindenfelé nagy port felvert társadalomrajzi kutató-munka mellett az **Apollo** szerepvállalása kétségtelenül jelentős és értékes. Az ellenforradalom után felburjánzott különféle idegen mintájú bajtársi egyesületekbe tömörült léha és tanulmányait elhanyagoló magyar ifjúságot a 30-as évek körül egy felölösebb, komolyabb és napjaink kérdéseivel foglalkozó nemzedék váltotta fel. Új szellemi csoport lépett a porondra, amelyet józan hang, tisztult látásmód és mély társadalmi érzék jellemzett. Egyrészt az ország felfedezését, társadalmi létformánk kielemezését (Márciusi Front, Válasz, Szolgálat és Írás Munkaközössége) s kallódó népmű-

vészeti kincseink feltárását (Szege-di Fiatalok Művészeti Kollégiuma stb.) tüzték ki célul maguk elé, másrészt a hosszú ideig tartó begubózódás után kezdtek széjjelnézni Középkelet-Európában, ki-kitekintettek a határokon túlra és keresték a szellemi kapcsolatokat a dunamenti kis népekkel.

Az Apollo ez utóbbi munkát vállalta. A lap köré felsorakozott fiatal tudós és esszéíró nemzedék vállalta a közép-európai sorsközösségi gondolatnak és a humanizmus kérdésének felvetését. Ezeket a problémákat a klasszikus antikvitás szolgálata, a magyar antikvitás kutatása és a közép-európai összehasonlító tudományok megindítása révén kívánja megvilágítani és felszínen tartani.

Ugy érezzük, hogy az Apollo eddig végzett munkájának felmérése kapcsán nincs semmi szükség arra, hogy a lap célkitűzéseinek és munkavállalásának szellemtörténeti gyökerei után kutassunk és így esetleg tetszetős, de hamis következtetéseket vonjunk le. Mégkevésbé érezzük szükségét annak, hogy az Apollo meglehetősen heterogén munkatársi köre és némely téves szemléletet tükröző cikke vagy tanulmánya kapcsán a lappal szemben kifogásokat sorakoztassunk fel.

A szellemtörténészek kimutathatják, hogy a humanizmus a romantikával majdnem azonos gyökerekből fakad. Kimutathatják azt is, hogy a humanizmus nem teremt szellemi átfogó közösségeket s szűk közösségekre, exkluzív csoportokra szorítkozik csupán. Am mi nem fogadhatjuk el ezt a sematikus szemléleti módot, mely abban éli ki magát, hogy vizsgálódásai kapcsán előszeretettel keres új jelenségekhez kész példákat a múltból. De nem fogadhatjuk el a bíráltnak azt a szörszálhasogató módszerét sem, mely képtelen bizonyos szellemi megnyilatkozásokat nagyobb távlatokban nézni s csak részleteiben tudja azokat érzékelni, a fejlődés dinamikus vonalából kiszakított

helyzetükben. Ha az Apollot különleges sorshelyzetünk és háborgó napjaink szemszögéből vizsgáljuk, elsősorban arra kell rámutatnunk, hogy a lap a közép-európai kérdés kutatása kapcsán nagyban hozzájárult az ébredező dunavölgyi tudat felszínén tartásához.

Másik érdeme, hogy fóruma tudott lenni napjaink egyik legnépszerűtlenebb szellempolitikai irányának a humanizmusnak.

Ha átlapozzuk az Apollo eddig megjelent kilenc vaskos kötetét, megállapíthatjuk a többi között azt is, hogy a lap hasábjain egyrészt egy jól felkészült fiatal magyar tudósgárda vonult fel, másrészt ifjú esszéíró nemzedékünk tehetséges tagjai tettek tanúságot képességeikről. A közölt tanulmányok zöme a forrásmunkák értékével bír. Külön értéke az Apollonak Bartók Béla: Népzene gyűjtés és Kodály Zoltán: Mi a magyar zenében? c. tanulmánya.

Az Apollo, mely fiatal tudományos kutatóink és esszéíróink tanulmányai mellett az idősebb író-nemzedék becses írásainak is teret ad, végeredményében meglehetősen exkluzív fórum. Az írók és szellemi munkások folyóirata ez, írástudók írják a lapot a szellem választott embereinek, akik a felvetett eszméket és kérdéseket saját hatóságukon belül kivetítik magukból, hogy ilyen formában is előmozdítsák a közép-európai összetartozandóság sokszor megkiáltott, de eddig elsikkasztott gondolatának terjesztését. (Sándor László)

A TARA NOUA ÉS A MAGYAR KÉRDÉS.

Erdélyben a magyar sajtótermékeknek mindig nagyszámú román olvasója volt s az uralomváltozás óta mind több magyar kíséri figyelemmel a román sajtót is. Nem lehet ezt csupán a hatalom tényének betudni, az egyéni tájékozódás kényszerű szükségletének. Hiszen az erdélyi román olvasók ma már nem szorulnak magyar sajtókiadványokra, s a

magyar olvasók is bőven tájékozódhatnak saját lapjaikban az ország dolgairól. Ellenben észrevehetően nő az érdeklődés, a kölcsönös függés folytán, egymás belső társadalmi kérdései egymás közvéleményének vezető eszméi iránt. A romániség számára a világpolitikai fordulatok mind sürgetőbbé teszik az ország kisebbségeinek kérdésével való behatódott foglalkozást, s magyar részről is egyre többen figyelnek minden megértőbb hangot, amely román részről utat tör a kisebbségi tömegek kedvezőbb életfeltételeinek megteremtésére.

Ezt a hangot nélkülözte jó ideje az erdélyi román sajtó. Az utóbbi időben azonban az országra nézve fenyegető külpolitikai alakulások belföldön is sokmindent módosítottak. A fasiszmus útját egyengető román eszmehirdetők kénytelenek voltak megtorpanni, ha nem akartak teljesen szembehelyezkedni lényeges nemzeti érdekeikkel. A *Tără Nouă* c. Kolozsvárt megjelenő hetiszemle nagy ürt töltött be, amikor hivatalos keretek közt, — a megszünt erdélyi román demokrata lapok eszmekörét igyekszik feleleveníteni a támadó imperiálizmusoktól legjobban fenyegetett országrészben. A *Tără Nouă*-ban annak az ifjú értelmiségnek egy része szólal meg, amely azelőtt az ellenzéki demokrata pártok soraiban foglalt helyet. Haladó álláspont és hivatalos követelmények igyekeznek így egyensúlyba jutni hasábjain, amelyeknek kritikai éle jórészt kifelé, a háborús, támadó hatalmi politika ellen irányul.

A magyar kérdés már az első számokban felmerül. Először oda-vetve, könnyed elintézésrel, néhol a lap általános ideológiai kérdésekben elfoglalt álláspontjától is elütő hangon. De utóbb ennek a kérdésnek a tárgyalásában, úgy terjedelem, mint alaposság tekintetében, határozott fordulat állott be.

A második számban (május 28.) még színes nekrológ intézi el az erdélyi magyarság polgári vezető ré-

tegét, mint valami szánalmat érdemlő, kihalóban lévő fajtát. A felhozott példák azonban nem a magyar polgárság kihalására, hanem a középrétegek leszegényedésére vallanak s a magyar nagypolgárság, tőkések és nagybirtokosok, nagyon is jelenvaló, sőt egyes román vezető körökre is kiható szerepéről egyáltalán nem esik szó a cikkben. Hasonló gondolatmenetet észlelünk, mikor egyoldalúan felsorakoztatott adatokkal az itteni magyar tömegeknek a románokénál előnyösebb helyzetére következtetnek. (jun. 18-i szám.) Igaz lehet, hogy Erdélyben az egyesülés után 97 magyar hitbizományt ért kisajátítás és 76 ezer magyar paraszt kapott földet, ami ez utóbbiakat kétségtelenül jobb gazdasági helyzetbe juttatta magyarországi társaiknál, de olyat viszont tulzás állítani, hogy a magyar parasztok „mind földtulajdonosok” lennének Romániában. Meggondolkoztató az is, ha a legújabb statisztikák szerint Székelyföldön a paraszti téglaházak száma 58%-ra emelkedett, míg 1912-ben például Csikban alig volt összesen 36 és Háromszékben 99. Viszont ez az általános háború utáni iparosodás és a bér munkában való pénzkereset javára írható. S nem hagyható figyelmen kívül a közvagyonában megcsorbitott, felaprózódó kevés földjéből lassanként kieső s a rájuk nehezedett közigazgatási nyomástól menekülő székelyek szétszóródása, proletárizálódása sem.

Az analfabétizmus csökkenését illetően szintén figyelemre méltó adatokat közöl a *Tără Nouă*. Háromszéken 31%-ról (1910-i népszámlálás) 11%-ra esett. Csikban 43-ról 20%-ra, Udvarhelyen 31%-ról 9%-ra az írni-olvasni nemtudók száma. Ez azonban csak egyik oldala az éremnek, mert nem hagyható figyelmen kívül, hogy egész magyar nemzedékek nőttek fel, akiknek átlaga románul sem, magyarul sem tud jól írni-olvasni, s meg nem értett szövegek betanulásával „művelődött” az anyanyelven

való oktatás hiányai folytán.

Ne térjünk ki most az olyan képtelen állításra, hogy a három székely megyének többsége román eredetű (jul. 2-i szám). Aki ezt írta, tudtunkkal nem is tartozik a lap gárdájához. Egészen más-hogy érinti a kérdést Jinga államtitkár, a lap alapítója, székelyföldi körútján tartott előadásában: „Ezen a vidéken sohasem voltak és most sem idegenek a románok. A szokásokban, egyéni megjelenésen és öltözködésen túl különböző vér és biológiai próbák is azt bizonyítják, hogy a románsághoz egész közel álló nép lakik itt”. (Brassói Lapok, aug. 16.). Jinga államtitkárnak igaza van. De ennek a kérdésnek helyes beállítására ki kell mondanunk a teljes igazságot: egész délkelet Európa ősfoglalkozású népeinél a néprajzi tudomány és antropológia ugyanazokat a változatokat leli fel, noha magyar, román, orosz stb., tehát különálló népi öntudatokkal áll szemben.

Hiábavaló és káros dolog sok száz éves, vagy annál is régibb fajkérdésekkel mai nemzeti hovátartozást bizonygatni. Éppen a Țară Nouă szögzí le világosan jul. 23-i számában minden olyan felfogással szemben, amely történelmi érvekkel akar területi hovátartozást elintézni, hogy „mi is és a magyarok is és minden nép meg kell, hogy értse: a népvándorlás oly gyakori volt a múltban, hogy ma már igazán nem szolgáltathat vizsálykodásra, gyűlöltre okot a nemzetek között”.

A Țară Nouă maga is azokat a történelmi hagyományokat eleveníti fel, amelyek az itt élő kisebbségi tömegekkel való együttérzésre serkentik a román közvéleményt, mint pl. a bábolnai román-magyar parasztszövetség. A revizionizmus is mint az uralkodó rétegek imperiálizmusa szerepel hasábjain, nem pedig mint egy egész nemzet természetéből folyó uralkodóvágy, mint ahogy azt mások szeretnék beállítani, saját elnyomó szándékaik igazolására.

A Țară Nouă felismerte, hogy a

demokrácia és a kisebbségi tömegek ügyének felkarolása az egyedi módja a politikai védekezésnek. Szeretnők azonban, ha a Țară Nouă kiegészítené eddigi beszámolóit, szem előtt tartva, hogy a kisebbségi tömegek szociális jobbíté-
hez nemcsak a bizonyos viszonylatokban kimutatható, (legtöbbször történelmi eredetű) magasabb élet-színvonal tartozik, hanem az is, hogy a kisebbségi munkás, földmíves, dolgozó polgár állami és magánjellegű munkalehetőségeiben szabadon érvényesülhessen, képessége arányában. Hogy esetleges nyelvnemtudásáért ne rövidüljön meg a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban már kezdő fórumainál (csendőrség stb.). Hogy kultúrája gyakorlásában ne akadályozás, hanem támogatás érje közteherviselésével arányosan. Hogy általában a kisebbségi tömegek népi megnyilvánulását (öltözk., műkedvelés, nyelv, ének stb.) senki se tekintse román részről sértőnek nemzeti érzéseire, sőt inkább büszke legyen rá, s a kisebbségi tömegeket elkeseredettségük okainak megszüntetésével ne engedje imperialista célok eszközévé válni.

Jól esik olvasnunk a Țară Nouă-ban a Petőfi génuszát ünneplő meleg sorokat s azt az elvi kijelentést, hogy „a gyulafehérvári határozatok alapján áll”. Ez ma nemcsak bátor hitvallás, hanem elkötelezettség is. Minél több írást várunk tőle Gyulafehérvár szellemében, akkor is, ha ezért gáncs érné talán. A haladó román szellemiség elsősorban saját népének tesz szolgálatot azzal, ha kedvező visszhangra lel a magyarság soraiban. Erre a találkozásra erre az összefogásra van újra szükség, mint nagy történelmi időkben. Ugy ahogy a lap szerkesztője, Victor Iancu írta „A testvériesülés jegyében” c. cikkében (aug. 13.): „Tudjuk, hogy a nehézségek nem csupán a magyarság részéről állnak fenn és készek vagyunk testvéri kezet nyújtani mindazoknak közülük, akik lojálisan törekszenek egy ily

közeledésre, hogy velünk együtt döntsenek le minden akadályt ebben az irányban". (Bányai László)

A BUKARESTI NEMZETKÖZI SZOCIOLÓGIAI KONGRESSZUS. Augusztus 29-e és szeptember 13-a között zajlik le Bukarestben a XIV. nemzetközi szociológiai kongresszus. A kongresszus előkészítési munkálatait és megszervezését **Gusti Dumitru** dr. egyetemi tanár, az európai hírű román szociológus irányítja. A kongresszus előkészületeiről részletes beszámolót közöl a **Gusti Dumitru** dr. szerkesztésében megjelenő *Sociologie Românească* című társadalomtudományi folyóirat legutóbbi száma, honnan kiderül, hogy a kongresszus iránt külföldön is élénk érdeklődés mutatkozik s nemcsak európai államokból, hanem az Egyesült Államokból, Argentínából, Braziliából, Indiából, Mexikóból is érkeztek jelentkezések a kongresszus előkészítő bizottságához.

A kongresszus programján szereplő előadások hat tárgykört ölelnek fel: 1. **A falu és a város.** A falu és a város társadalmi rétegződésének, életének, lakosságának helyzete és sajátosságai. 2. **A társadalmi csoportok.** A család, életkor, nem, társadalmi osztály, párt, felekezet vagy nemzetiség szerinti különülések a társadalomkutatás megvilágításában. 3. **A társadalomkutatás módszerei.** 4. **A szociológiai oktatás kérdései.** 5. **A szociológia gyakorlati alkalmazása.** 6. **A szociológiai vizsgálatok megszervezése.**

A kongresszus előkészítő bizottsága 1,165 meghívót küldött szét s eddig 324 érdeklődő jelentette be részvételét, bár a jelentkezések még nem zárultak le. A jelenkezők közül 100 román, 224 pedig külföldi.

Az eddigi jelentkezések szerint a kongresszus keretében 103 román és 114 külföldi tart felolvasást.

A „falu és város” csoportban összesen 69 külföldi előadó szerepel, köztük a belga **Dykman** és **Smets** a falu és a város szociológiai meg-

határozásáról, illetve az afrikai falu életéről, a bolgár **Kinkel** Közép és Keleteurópa, valamint a keleti szláv világ városainak keletkezéséről, három cseh előadó a kisváros mentalitásáról, a csehszlovák falu társadalmi helyzetéről és Prága környékének urbanizálódásáról; két francia a francia falu és város helyzetét és egymáshoz való viszonyát, a falu és a város szociológiai jellegzetességeit, **J. H. Probst-Biraben** az északafrikai muzulmán falvak szociográfiáját ismerteti. Tizenegy német előadás foglalkozik az ipari és mezőgazdasági vidékek szociális helyzetével, a parasztságnak a városokba való bevándorlásával, **Kontze** **Werner** pedig a lengyel falvak túlnépesedésével. A jugoszláviai **Jankovich** „Haiducizmus — a banditizmus egyik formája Szerbiában” címmel tart előadást, míg a többiek a jugoszláv falvak szociális felépítését, a falusi munkaközösségeket, az egyház hatását a falvak életére s a horvát és szlovén vidékek szociológiai kutatásainak eredményeit mutatják be. Az amerikaiak közül **J. Carmody** a falvak elektrifikálásának szociális kihatásairól, **Max Salvadori** egy északamerikai olasz falu életéről beszél, **Hilmi Zia Ulken** török kiküldött az Ottomán birodalom városainak keletkezésével, **Weiss** **István** magyar kiküldött a mai magyar falu kérdéseivel foglalkozik.

A társadalmi csoport érdekesebb előadásai: **Emilio Villes** (Brazília): A „szomszédságok” szerepe a brazíliai falvak életében. **Mannhardt** (német): A német parasztság Dél-amerikában. **Ronte** (német): A porosz parasztság felszabadítása. **Bernardo de Luca** (olasz): A nemzet, mint az emberi társadalom egysége. **Vinski Zdenko** (jugoszláv): A szerb „nagy család”, a „zadruga”. **Vukosavljević** **S.** (jugoszláv): A falu, mint különleges társadalmi csoport. **Ernest Mowrer** (USA): A városi család az Egyesült Államokban. **Dékány** **István** (Magyarország): A társadalmi közösségek

és szervezettek elmélete.

A gyakorlati társadalomkutatás csoportjában: A. Farouharson (angol): A La Play House kísérleti módszerei. A. Freyer (német): Megjegyzések az autoritás elméletéhez. S. D'Orsini-Rosenberg (lengyel): A módszeres kutatás rendszerezése és törvényei.

A szociológiai oktatás csoportjában: C. Bouglé (francia): A szociológiai oktatás és a társadalomkutatás megszervezése. Alessandro Levy (olasz): Társadalomtudomány és bölcsélet. De. Grange (USA): A társadalomtudományok szerepe és oktatása az amerikai kollégiumokban.

A gyakorlati szociológia csoportjában: W. Gierlich (német): Az ekológiai kutatások jelentősége a büntetőpolitikában és a rendőri gyakorlatban. Okinski Wladyslaw (lengyel): Szociológiai kutatás a falvak egészségügyének szolgálatában. Végül a szociológiai kutatások szervezésének csoportjában két előadást emelhetünk ki: Paul Descamps (portugál): A monográfikus kutatás és F. Z. Fabri (török): A társadalomkutatás módszereinek oktatása és megszervezése Törökországban.

A kongresszus munkarendjén az eddigi jelentkezések szerint 103 román előadó is szerepel, ezeknek névsorát azonban ezideig még nem tették közzé. (Köves József)

A MAGNESSEGE. A Népszöveg mellett működő Szeilemi Együttműködés Nemzetközi Intézete a Francia Tudományos Kutatások Központjával közösen nemrégiben hívta össze a magnetizmus első kongresszusát. Az összegyűlt harminc fizikus az emberi ismeretkör egyik legrégebb kincsének mai állapotát vizsgálta meg. Nem érdektelen ebből az alkalomból a magnetizmus történetét érinteni. A természetes mágnest már a legrégebb korban ismerték s hamar rájöttek arra a tulajdonságára is, hogy a vasat magához vonzza. Ennek a felismerésnek hasznosítása

azonban hosszú századokig váratott magára. Az iránytű, mely valójában első gyakorlati alkalmazása volt a mágnesnek, csak a 12. század körül terjedt el Európában, jóllehet a kínaiak ezer évvel ezelőtt már használták. Ez természetesen a mágnes tulajdonságainak módszeresebb tanulmányozásához vezet s Gilbert, angol fizikus (1540-1603) 1600-ban megírja a delezességről szóló első könyvét. Baconnal és Galileivel együtt a kísérleti módszer egyik előfutárának tekinthetjük.

A jelenség tanulmányozása hosszú ideig a nyilvánvaló gyakorlatiasság irányában történt s a föld delezességének tanulmányozásában merült ki. A hajósok számára lehetővé vált az iránytű segítségével nagyobb biztonsággal elindulni hosszabb utakra, de csak a 18. században az elektromosság terén tett haladás következtében s a 19. században jutott el a tudomány a delezes jelenségek gyorsabb felismeréséhez.

Oersted, dán fizikus fedezte fel, hogy ha a mágnestűt fémhuzal mellé helyezzük s a huzalba elektromos áramot bocsátunk, a tű megváltoztatja irányát s ismét visszatér eredeti irányába amint az áramot megszakítjuk. Ezzel voltaképpen összefüggésbe kerültek a magnetikus és elektromos jelenségek. Oersted felfedezéséről 1820 július 21-én leírást küld az összes számottevő fizikusoknak, mire Arago megismétli a kísérletet a francia Tudományos Akadémia előtt. A természettudományok legemlékezetesebb tényei közé tartoznak az Akadémia következő ülésel, melyeken Ampère Oersted kísérletének elméleti magyarázatát adja s kiegészíti azt egy sereg új felismeréssel. Kimutatta Ampère, hogy sok hasonlóság és analógia áll fenn az elektromos árammal töltött fémdrót és a mágnes között s hogy egy szabadon felfüggesztett fémtekerés (szolenoid), ha elektromos áramot vezetnek bele, ugyanugy helyezkedik el, mint a mágnestű. Sőt tovább ment. Ki-

sérleti lehetőségeit jóval meghaladó intuícióval hipotetikusán kijelentette, hogy minden delejesség érzékelhetően vagy érzékelhetetlenül elektromos áramból származik. Minden mágnes elektromos áramot hordoz magában (molekuláris áram), melynek megkülönböztetésére nincsenek eszközeink — jelentette ki — s ez a magyarázata a szóbanforgó magnetizmusnak.

Csak jóval később, 1905-ben, az atomelmélet világa mellett került ismét sor Paul Langevin révén Ampère felismeréseinek megvizsgálására s ez bebizonyította, hogy menyire helyesen látta meg a mágneses jelenségek lényegét és sok módosítással ugyan, de a delejességnek általa felállított elmélete tette alapját a mostani strassburgi kongresszusnak is.

Az utolsó században a delejesség terén elért kísérleti felfedezések igen megszáporodtak. Bizonyos anyagokat, a bismutot például taszítja a mágneses rács, ezeket diamagnetikus testeknek, másokat vonz, ezeket paramagnetikusoknak nevezzük. Ez utóbbiak közt találunk olyanokat, melyek különösképpen delejeződnek, így az acél, a nikkel és kobalt. Ezek az úgyneve-

zett ferromagnetikus anyagok. Ez utóbbiak tanulmányozása természetesen sokkal bonyolultabb. A konferencia megállapított bennük bizonyos demagnetizált gócokat, de ezek természetének felismeréséig még nem jutott el. Mintegy harminc éve folytat módszeres kutatást a ferromagnetizmus terén, ahol az első eredményeket Pierre Curienek köszönhetjük — Pierre Weiss, a strassburgi delejességi laboratórium alapítója és igazgatója. Az ő és munkatársainak dolgozatai első helyen szerepeltek a kongresszus tárgyalásain.

Ha felemlítjük a kongresszus anyagából a lehető legerősebb mágneses mező elérésének kérdését (ismeretes, hogy a világ legerősebb elektromágnesa a Francia Akadémia meudoni laboratóriumában van), az elérhető legalacsonyabb hőmérséklet kérdését (delejes módszerekkel sikerült egy ezred fok különbözetig megközelíteni az abszolút zérót), azt hisszük, rámutatunk a kongresszus jelentőségére, ahol különböző országok szakemberei vetették össze ismereteiket olyan tárgy körül, amelyik igen alkalmas az anyagról való ismereteink kibővítésére. (I. S.)

V I L Á G S Z E M L E

A NÉMET-OROSZ MEGÁLLAPODÁS

Ha nem az irányított és érdekelt sajtóügynökségek bódító verziói után igazodunk, hanem az események mögött rejtőző igazságot keressük, nem kételkedhetünk abban, hogy az orosz-német meg nem támadási szerződés, amely az európai helyzet legkritikusabb napjaiban a Szovjetuniónak a készülő konfliktusban tanusítandó semleges magatartását jelképezi, egyedül és kizárólag annak a következménye, ami egy évvel ezelőtt a müncheni katasztrófát előidézte, illetve Ausztriát, Csehszlovákiát és Albániát a német-olasz imperialista terjeszkedésnek kiszolgáltatta.

Mindennél többet mond erről maga az a tény, hogy az angol és francia kormányokat és diplomáciát mind a mai napig ugyanazok a maradi befolyások alatt álló, minden antidemokratikus áramlatot támogató egyének és csoportok képviselik, akik Münchenben a kollektív biztonság elvét feláldozták és nagy sikerhez juttatták az erőszakos támadás és hódítás

hirdetőit, abban a reményben, hogy sikerül a német-olasz támadást kelet, illetve a Szovjetunió ellen fordítani. Mind a mai napig a „müncheniek“, Angliában a Chamberlain-Halifax-John Simon-Sir Samuel Hoare-négyes, Franciaországban Bonnet és Daladier felelősek a nagy nyugati államok külpolitikájáért. Ez a körülmény magában is elegendő lett volna ahhoz, hogy a szovjet diplomácia csalódottan mondjon búcsút a demokratikus tőkés államok diplomáciájával való együttműködés politikájának.

De nemcsak ennyiből áll a szovjetsegítségre apelláló nyugati demokráciák kétfélesége és kétszínűsége. Ugyanakkor — már München után és München óta, mind máig — amikor a szovjetekkel a németellenes „békefrontba“ való bevonásáról tárgyaltak, következetesen félreállították és teljes mértékben kisemmizték a megegyezés igazi hiveit, a müncheni politika tényleges ellenzőit. Mit várhatott volna egy állam az olyan vezetőkkel kötött szövetségtől, még ha az betű szerint a legelőnyösebb feltételeket is biztosítja, amit pedig a legkevésbé sem célzott!), akik az agresszióra törő állammal szemben, ha nem is baráti, de legalább is egyezkedő, jóakarátú magatartást tanusítottak.

De nemcsak a vezető személyek magatartásában nyilvánult meg a müncheni béke- és demokrácia-ellenes retorgrád szellem. Ugyanazok az államférfiak, akik Moszkvában a Szovjetekkel való szövetkezésről tárgyaltak, Burgosban és Madridban tervszerűen előkészítették és előidéztek a demokratikus és szovjetbarát köztársaság bukását és győzelemhez segítették a német-olasz barát Francot; ugyanők Franciaországban a szovjetgyűlölő jobboldal segítségével szakadást idéztek elő a német-ellenes, szovjetbarát népfrontban és kiméretlen hajsztát indítottak a nemzeti ellenállást valóban képviselő csoportok ellen; több, mint passzív magatartással elősegítették Japán akcióját Délkína ellen, mindaddig, míg a japán hadsereg közvetlenül az angol hatalmi érdekek ellen támadt stb., stb.

Maguk a feltételek, amelyek alapján és amelyek között a „müncheniek“ az angol-szovjet-francia tárgyalásokat folytatták, inkább ellenségesek voltak, mint barátságosak. Az angolok által prezentált első feltételek, (szovjet-segély — ellenszolgáltatás nélkül), amelyek olyan politikusokat is felháborítottak, mint Eden és Churchill, kérdésessé tették, vajjon nem csak az-e a céljuk az angol-francia diplomataknak, hogy saját közvéleményüknek port hintsenek a szemébe, hogy időt nyerjenek a fegyverkezésre s ugyanakkor a tengelyhatalmakat megijesztve rábírják őket arra, hogy azok ellen indítsák meg a háborút, akikkel ők közös békefrontról tárgyalnak. Ugyanebben a tipikusan müncheni szellemben folytak a tárgyalások tovább is, amikor az angol-francia tárgyalók fokozatosan „enyhítették“ feltételeiket. Minden ellenjavaslat után, amellyel a szovjet képviselők az ő javaslataikra reagáltak, az angol-francia válasz napokig, sőt hetekig váratott magára, amely idő nemcsak arra kellett, hogy ezáltal is minél tovább húzzák ki a határozott válaszadás végleges időpontját, hanem arra is, hogy időközben hivatalos, félhivatalos és magán küldötteik Berlinben és Rómában „kitapogassák a hatást“ s újabb kísérleteket tegyenek a „frontváltoztatás“ kieszközlésére. Hudson, Henderson, Burckhardt és megannyi hasonló ügynök látogatása Hitlernél és ennek embereinél, megannyi állomása a müncheni politika újabb változatának...

Végül is a legfőbb kérdésben, a Balti-államoknak nyújtandó garan-

ciák kérdésében, végleg meg is akadtak a tárgyalások. Arról, hogy a Balti-államokon át Anglia továbbra is szabad utat akart hagyni a német terjeszkedésnek és a leendő szövetségesük elleni háborúnak, mindenkit meggyőztek arról, hogy politikájuk legmélyén él továbbra is az a münchenista reménység, hogy a készülő megegyezés végül mégis csak rákényszeríti a tengelyhatalmakat az általuk óhajtott utra.

A müncheni „négyes” egyezés eredménye volt a veszélyeztetett kisállamok és a kijátszott szovjetkormány bizalmatlansága a Chamberlain-Daladier-féle angol-francia diplomáciával szemben. A német-szovjet megegyezési szerződés erre a diplomáciára, erre a szellemre válaszolt.

A ratifikálásra váró megállapodás közvetlen és pillanatnyi haszna Németországnak kétségtelen, ugyanakkor a nemzetiszocialista tudat mély megalázása, mert rendszerfenntartó elveit saját magával tagadtatta meg. A Komintern-ellenes, immár világméreteiben kisugárzó Oroszország elleni gyűlöletének feladásával azonban korántsem csak a nemzetiszocialista agitáció szótárán változtat, de rendszere alapjait ingatja meg, miután a nemzetiszocialista állam és társadalomépítés nem a társadalmi lét strukturális anyagából, hanem propagandisztruktúrából épül az erőszak segítségével. De lényegesen változtat a megállapodás törekvései körén is. Fel kell adnia minden olyan eddigi törekvését, pl. mely közvetve vagy közvetlenül Oroszországot érinti. Más politikára kényszerül a keleteurópai kisállamokkal s a megállapodás kioltja a Drang nach Osten annyi lánggal égő mítoszát. Ezentúl ez még álcázva és közvetve sem jelentkezhet törekvéseiben, mert a szerződés harmadik pontja szerint, — melyen nyilvánvalóan a megállapodás érvénye ill. érvénytelensége múlik — minden lényeges akciója előtt kötelező a kölcsönös megbeszélés, Oroszország érdekeit ott érvényesítheti, ahol azok épp szóhoz jutnak. S ha ez a pont lényegesen befolyásolja Keleteurópa jövőbeli alakulását, a megállapodás abban a vonatkozásban is új fejezet, hogy Németország kelet helyett nyugatra, a kisállamok helyett a gyarmatok felé tereli s így épp azzal a gyarmattartó Angliával állítja szembe, amely eddig maga felől a gyengébbre háritotta át Németország agresszióját. Akár összeesik ezzel az Angliával Németország, akár megegyezik vele, Oroszország semlegességével kikapcsolódik mindenféle anyagi és hatalmi érdekekért folyó vetélkedésből vagy háborúból. S ha a megállapodás nyugat felé tisztázza Oroszország helyzetét, hasonlóképp tisztáz Japán felé is, amikor Japánt elválasztja Németországtól s így kilátástalanná teszi Japán Oroszország felé irányuló agresszióját. Mit ad mindezért Oroszország? Lealkudott vajjon valamit is eddigi fazonjából? Letért valamiben is eddigi útjáról? Megállapodást kötő magatartásában az az elv érvényesült most is, mely eddig is a vele semmiben sem konformis államokkal való megállapodások kötésébe vitte. Békepolitikája is nyilvánvalóan változatlan. Belső országépítését, elveit a megállapodás láthatólag nem érinti s minthogy támadó háborúra sohasem készült, lényegében csak olyasmire kötelezte magát, amit minden megállapodás nélkül is vallott, hirdetett és tanusított. Így tehát az egész megállapodás nem Oroszországra, hanem Németországra kényszerít magatartásváltoztatást. Ami pedig a megállapodás révén Oroszország külpolitikai vonalvezetésében változásnak látszik, az valójában csak a jelenlegi nyugati kormányok magatartása következtében beállott módszerbeli változás. Miben nyilvánul ez a módszerbeli változás? Kétségtelenül a tá-

madóval való megállapodás tényében. Viszont Oroszország a münchenista nyugati kormányok támadót támogató magatartásával szemben csak így őrizhette meg a kollektív biztonság elvének megvalósítására irányuló alapvető törekvését. Semmiképpen sem állt tehát Oroszország „ellenkező” oldalra, csak épp a maga vonalán követni volt kénytelen a nyugati demokráciák kormányainak mozgását. Míg azonban ezek a kollektív biztonságtól a támadó megsegítéséhez és erejének megnöveléséhez jutottak addig az orosz külpolitika hasonló mozgását a támadó lefékezésére s a kollektív biztonság elvének változatlan érvényesítésére használta fel. Az angol-francia diplomáciától függ, hogy a német-orosz meg nem támadási megállapodás után ne a tengelyhatalmak újabb térhódítása és háborús kedvének megnövekedése, hanem egy őszinte békevédő front kialakulása következzen. De ehhez az kell, hogy a müncheni szellem, a müncheniek politikája valóban és teljesen likvidáltassék.

SZEMLE, BÍRÁLATOK

1789 ÉS KELETEURÓPA

1789 *A népek ébredése* címen szerény köntösű könyvecske jelent meg a párizsi *Voix Européennes* kiadásában a francia forradalomnak a közép-európai és balkáni népekre gyakorolt befolyásáról. A kiadó rövid bevezetője után, melyben az 1789-es eszmék korszerűségére utal, hiszen a „francia forradalom hagyománya élő politikai program lehet a dunai és balkáni népek számára”, a mai francia republikánizmus egyik legkiválóbb képviselője, Albert Bayet vázolja fel az egyenlőség és a szabadság eszméinek útját a görög bölcselek utópiáitól, Ulpianus természetjogának egyetemes emberfogalmától egészen a 18. századbeli kiteljesedésükig. Herriot, Benes és Lorga rövid, hitvallásszerű sorai után szóhoz jutnak maguk „a közép-európai és balkáni népek” képviselői. A cseh, török, görög, román, bulgár, szerb, horvát, szlovén, osztrák és magyar szerzők hevenyészett, láthatóan alkalmi rendelkezésre készült rövid írásaiból, úgy, ahogy a könyv lapjain rendszertelenül egymás után következnek, megkapó képe bontakozik annak a fejlődésnek, amelynek magunk is cselekvő részesei és szenvedő szemlélői vagyunk és amely Délkeleteurópában az elmúlt évszázad folyamán virágzó nemzeti művelődésnek, önálló állami létnek örvendő és szabadságuk fölött féltékenyen őrködő népekké alakította a szétbomló török birodalom volt tartományainak nemzetiségeit.

1789. A folyton gyengülő török birodalom, amelyet szüntelenül támad, marcangol, ront a terjeszkedésre vágyó habsburgi Ausztria és a cári Oroszország, balkáni területein kegyetlen hűbéri elnyomás alatt tartja a görögöket, szerbeket, bulgárokat, montenegróiakat, horvátokat és szlovéneket. A román fejedelemségeket valamivel lazább kapcsok fűzik a török birodalomhoz, de nemzeti és gazdasági elnyomottságuk éppen olyan terhes, mint a többi balkáni népeké. A bojárok, akik hol idegenek, hol pedig őslakók, a bejekkel, basákkal és katonai helytartókkal közösen tartották rabszolga-

sághoz hasonló jobbágysorban a lakosság tulnyomó részét tevő parasztságot. A különben is tarka néprajzi alakulatokat itt-ott még mesterségesen ideplántált német gyarmatok is színesítették. Ezek előjogaik birtokában sehol sem rokonszenveztek a jobbágyok felszabadulási törekvéseivel. Ellenkezőleg.

Balkán népei, amelyeknél a modern nemzeti tudat hiányában is éltek a törökök ellen vívott évszázados szabadságharcok hagyományai, az osztrákok és az oroszok hódító háborúi folyamán, a háborúk tényleges célkitűzéseit félreértve, a két keresztény nagyhatalomtól várták sorsuk megjavítását. Igen hamar kiábrándultak, hiszen úgy az osztrákok, mint az oroszok saját maguk vették birtokukba a „felszabadított” területeket és a meghódított várakra kitűzött zászló nem az addig elnyomott kisépek felszabadulását, hanem a mérhetetlen étvágyú nagyhatalmak gyarapodását jelképezte.

Még mielőtt sor került volna arra, hogy a Balkán népei saját maguk vegyék kézbe sorsuk irányítását, — ennek előfeltételeként — a 18. század derekán fejlődésnek indult művelődésük az addig csupán a köznéptől beszélt nemzeti nyelveken. Ehhez polgárságra volt szükség és a polgárosodási folyamat elsősorban a görögöknél jelentkezett. A görögök különben már az ozmán birodalomban is nagy szerepet játszottak. Mint kereskedők ők közvetítették Kelet és Nyugat között az áruforgalmat, már pedig tudott dolog, hogy az eszmék láthatatlan csempészárúként mindig a kereskedelmi utakat követik. A görögök, mint diplomáciai ügynökök is képviselték a török érdekeket és ilyen módon különösen a hagyományos francia-török szövetségi politika hatásaként, nemcsak a franciák ismerkedtek meg a törökországi állapotokkal, hanem a görögök is betekintést nyertek a francia irodalomba és művelődésbe. Fordítani kezdték a felvilágosodás íróit; a fordításhoz a nemzeti nyelvet megfelelő fejlődési fokra kellett emelni és az utánzást igen hamar eredeti művek követték.

Az új-görög irodalmi nyelv kialakulásával párhuzamosan folyt a szerb irodalmi nyelv fejlődése is. Az egyházi nyelvvé merevedett ó-szláv, amelyet a köznép nem értett, hosszú ideig akadályozta a művelt szerb irodalom megszületését. A népköltészet kincseire csak Herder tanulmányai hívták fel a figyelmet. Jovan Rázsics még az ó-szláv és a népi szerb nyelv keveréséből alakított nyelven írta meg „Szerbia története” című hatalmas munkáját, de *Obradovics* már tiszta népi, tehát közérthető nyelven alkotott és önéletrajzával, fordításaival, népköltészeti gyűjteményeivel, tanácskönyveivel, nevelői működésével megérdemelte, hogy a modern szerb irodalom atyjának nevezzék. A franciás szellem terjedése, amely pedig a világpolgáriság eszméit hirtette el, ilyenformán nemcsak hogy nem akadályozta a nemzeti tudat kifejlődését, hanem éppen egyik legfontosabb elősegítője volt.

Az 1789-es franciaországi eseményekről elsősorban a nyugati városokban letelepedett görög kereskedők adtak hírt a balkáni népeknek. Adamantius *Korai* szülővárosába, Szmirnába küldött leveleivel nemcsak a szabadság eszméket terjesztette, hanem az új-görög irodalmi nyelvet is megteremtette. És ezen az új nyelven írta meg a tesszáliai román származású *Rhigas*, akit az osztrákok letartóztattak és a törököknek kiszolgáltattak, a görög Marseillaisét. *Rhigas* a törökök lefejezték Belgrádban, de a balkáni

népek megértették ébredésre és szabadságharcra buzdító szenvedélyes felhívásait. A közös érdekek olyan magas tudatáig, amely a közös és ezáltal sikeres fellépés biztosítéka lenne, sajnos mind a mai napig sem jutottak el Kelet-Európa népei, holott történetük egyetlen tanulságaként, fennmaradásuk döntő feltételeként, erre inti őket.

A balkáni városokban és falvakban megindult a forrongás. A keleties közélet főhelyei, a kávéházak vitatkozó férfiakkal teltek meg; titkos társulatok, szövetségek alakultak mindenfelé. Elképzelhetjük, milyen mély hatást tett az elnyomott népek e zsibongó hangyabolyára a Konvent 1792 november 19-i határozata, amely kijelenti, hogy a francia nemzet „testvéri segítséget nyújt minden olyan népnek, amely szabadságának visszaszerzésére törekszik.“ „A végrehajtó hatalom letéteményeseit utasítjuk, — folytatta a konvent rendelete, — hogy ezen népek megsegítésére, a szabadságért vívott küzdelmük miatt üldöztetéseknél kitett polgáraik megvédésére szükséges parancsokat tábornokainkkal közöljék.“

Napoleonra várt az a szerep, hogy a Konvent ígéretét valóra váltsa. Otthon már a maradvány lett nagypolgárságot képviselte, de Közép és Kelet-Európa elmaradt vidékein a haladás szolgálatában állott, amikor a seregeitől megszállott országokban, Németországban éppen úgy, mint Illyriában és a Jón szigeteken, bevezette a polgári törvénykönyvet, a törvény előtti egyenlőséget, a modern közigazgatás elveit és a kötelező népoktatást. Napoleon seregében számos görög önkéntes küzdött. Az angolok blokádjától elzárt egyiptomi seregét a zárlaton átsurranó görög kereskedők látták el élelemmel. Az angolok bevezette tengeri blokád és a válaszként Napoleon-tól elrendelt szárazföldi zárlat mindkét fél mellett és ellen való kijátszásával pedig szintén görög kereskedők szereztek mesés vagytonokat, amiknek nagy szerepe lett nemsokára a görög felkelés folyamán.

A balkáni népek első ujkori szabadságharcát a szerbek vívták meg. 1804-ben a janicsárok vérengző uralma ellen lázadtak fel és csak a harc folyamán tűzték ki célul a teljes felszabadulást. Napoleonhoz fordultak segítségért, aki hosszú ideig hitegette őket és végül is, világpolitikai megfontolásokból elejtette ügyüket. Ugyancsak ezt tette az orosz cár is, aki egyideig támogatásban részesítette a szerb szabadságharcosokat, végül azonban Napoleon elleni döntő háborújára készülve békét kötött a szultánnal. A szerb felkelés vérbefojtásának eltűrése volt a béke ára.

A szerb felkelés elszigetelt maradt és alig keltett szélesebb visszhangot. Nem így a görög szabadságharc. A görögök 1821-ben adták meg a választ a franciák 1792-i felhívására. Anyagi eszközeik, hála a görög hadseregszállítók említett gazdagságának, jelentékenyebbek voltak. Mindjárt kezdettől fogva nagy rokonszenvnek örvendtek Európaszerte, hiszen ők indították meg a metternichi Szent-Szövetség ellen az első nyílt hadjáratot. Metternich „jakobinusoknak“ bélyegezte a görög felkelőket. De ez nem akadályozta meg a francia szabadelvűeket, akik otthon is heves küzdelmet vívtak a hazatért Bourbonok „semmit sem felejtő és semmit sem tanuló“ uralma ellen, abban, hogy fegyverrel, pénzzel, önkéntesekkel támogassák őket. Byron halála Missolonghi alatt jelképévé lett a megújuló európai szabadságakarathoz. A görög felkelés így előjátéka volt 1830-nak, a „népek tavaszának“. Mi sem jellemzőbb arra a mély hatásra, amit a különben nemzeti-keresztény jellegű, papoktól és költőktől hirdetett görög szabad-

ságharera a francia forradalom eszményei gyakoroltak, mint az a tény, hogy az első görög alkotmány, a híres Augusztus 4.-i éj példájára, kimondta a nemesi címek és kiváltságok eltörlését.

Maga a „beteg ember“, a halódó török birodalom sem maradt mentes a franciáktól terjesztett újító szellemtől. A francia forradalom ötvenedik évfordulóján, 1839-ben tette közzé *Abdul-Medzsíd* szultán gullhâmi nyilatkozatát, amelyben a török birodalom polgárainak elemi jogait szögezte le és pecsételte meg, önként felajánlott esküjével. Elődje III. Szelim életével fizetett változtató kísérleteiért. Mindezek ellenére Törökországot mégis csak az Ifjutörökök 1908-as forradalma és végső fokon Kemál diktatorikus eszközökkel végrehajtott, de lényegükben a polgári forradalom eszméit képviselő reformjai tudták idült betegségéből gyökeresen kigyógyítani.

A görögök és a szerbek fejlődéséhez hasonló utat tettek meg a bulgárok, horvátok, szlovének is, azzal a különbséggel, hogy ezeknek a népcsoportoknak saját uralkodó rétegeik még nagyobb ellenkezésével kellett megküzdeniük, míg a modern állami és társadalmi élet útjára térhettek.

Eddig csak a tulajdonképpen vett balkáni népekről beszéltünk, a könyv azonban igen helyesen, a Dunavölgy népeivel is foglalkozik, hiszen ha a csehek, magyarok és románok magasabb művelődési színvonalon állottak balkáni szomszédaiknál, tényleges helyzetük, ami nemzeti életformáikat illeti, azonosnak, vagy legalább is igen hasonlóknak mondható. A francia forradalom hatása náluk természetesen közvetlenebb, mint Délkelet Európában. A bécsi rendőrségnek meggyúlt a baja a forradalmi propagandával a cseh vidékeken, amiket a 18. század hetvenes éveiben elkeseredett parasztlázadások dúltak fel. De ugyancsak erős lökést adott a nemzeti törekvéseknek a franciaországi események ideérkező híre. A „magyar jakobinusok“ történetére, melyet a könyvben hosszabb tanulmány tárgyal fölösleges bővebben kitérniük.

Ami a román népet illeti, Iorga professzor elvi megállapításai után Constantin *Graur* tanulmánya rámutat arra, hogy Horia, Cloșca és Crișan mélyen társadalmi jellegű felkelése az európai egyensúly megbomlásának és a változtató erők felgyülemlésének egyik jelző állomása. A szorosan vett forradalmi időkben a román Fejedelemségek polgárosztálya túl gyenge volt ahhoz, hogy közvetlenül résztvegyen az európai megmozdulásokban. Akárcsak Görögországban, 1789 eszméi itteni is bizonyos késéssel váltották ki a megfelelő hatást. A század elején a bojárok már Franciaországba küldték fiaikat, akik ott magukba szívták az újraéledő szabadelvűség tanításait és hazájukba visszatérve az 1848-as forradalom vezéreivé és később a polgári állam, a földreform, a népképviselői rendszer megvalósítóivá lettek.

A kelet-európai olvasó kielégítetlenül és szégyenkezve teszi le ezt a lényegében a nyugati érdeklődéshez szabott könyvet, miután együltében, möhő érdeklődéssel olvasta végig. A kielégületlenség érzését az idézi elő, hogy a vázlatos és hiányos ismertetések helyett szívesebben vett volna mélyebben szántó tanulmányokat. A szégyen pedig saját tudatlanságának szól. Mennyit beszélünk és olvasunk ma a Dunamedence és Kelet-Európa sorsközösségéről és milyen kevéssé ismerjük azt a közös multat, amelyből a mostani, sajnos sokszor elfelejtett közös érdekek és egymással rokon, mégis egymástól szinte teljesen elszigetelten élő dunavölgyi népkulturák születtek. (*Csehi Gyula*)

A DY ÖSSZEGYÜJTÖTT NOVELLAI. A költő Ady Endre mellett a novellát és egyebet író Ady Endre eddig csak úgy emlékesen számított. Ismerték, elolvasták versein kívül egyéb írásait is; lázas, inzurgens publicisztikáját, bonyolult mély esszéit. Emlékeztek novelláira is. De senki sem vetett ezekre gondoskodóbb figyelmet. Prózai írásaiból jórészt csak azokat emlegették, melyek kulcsul szolgáltak összetett dus egyéniségéhez, betegségéhez vagy kiállásához. Ezekkel ezelőtt, amikor vezércikkeit kiadták, akkor sem e műfaj különös mestere volt a figyelemé, hanem a vátesz, aki az ujságírói robot munkában oly csálhatatlan biztonságga mormolta maga elé Magyarország romlását. De nemcsak az utódok, de a kortársak szemében sem volt felülőbb a prózát, novellát író Ady Endre. Holott irt, szinte napról-napra, írói pályája kezdetétől, végig, ugyanolyan belső és külső muszájból, mint verset s amint kiderül most a kitűnő Földessy Gyula gyűjteményéből, korántsem elhivatatlanabbul. Különös pazarlása irodalmunknak, hogy Ady novellái s velük Ady Endre, a novellairó lappanghattak eddig s most ugy érkeznek meg husz-harminc-negyven év után az olvasó elé, mint valami felfedezés. Mert az! Egy új magyar íróval gazdagodott a két haza magyar irodalma s főleg talán az erdélyi. Az eddigi új magyar erdélyi irodalomban összevéve nincs annyi őszinte ihlettel kiformált román figura (hatalmas szál papok, finom, fehérbőrű lányok, hajszoit, dolgos parasztok), mint itt s nem kerül annyiszor epikai (kiformált) szóba románok és magyarok együttélése, mint Ady Endre novelláiban. A fajából kinőtt magyar erdélyi prózairó, mondhatnók most mutatkozik be igazán ezzel a novellás új Ady Endrével.

Természetesen bemutatkozik más is. Elsősorban az eddig ismert költő. Ami érthető is. A novellákat ugyanaz az ember írta, aki sem az

idegeit, sem a szemét nem cserélte föl a „tárca“ versnél mérsékeltebb lázu műfaja miatt. Annyira nem, hogy ebben a józanul kimért formában is ugyanazok a mákonyos, orfikus lázak égetik, mint a versekben, — ugyanaz a felfokozott ihlett a fogantatójuk. Nem valami száraz „próza“ tehát ezek a novellák. A napilapok vonalalatti szállását, ahol ezek a novellák eredetileg megjelentek, Adynál bizony nem előnti, de leigazza a verseiből ismert Ady-egénység. Akárhon ér a szem ezeket az írásokat, akár alkutukban, akár szövegezésükben, alakjaikban vagy konfliktusaikban, mindenben, mindenütt rajt az Ady-bélyeg. Ugyanaz az élet- és sors-érzés, ugyanaz a megszállottság, izgalom és félelem, ugyanazok a tájak, lázas és hidegtelős pillanatok, ugyanazok az éjszakák és fények, játékok és szenvedélyek, ugyanaz az esendőség és élet-étvágy, mint a verseiben. Annyira hasonlókép, hogy a szabályos vonalalatti novella kevés is a gyűjteményben, ellenben sok a versnél oldottabb és szellősebb, de mégis stilizált, több-kevesebb homállyal zsúfolt, kihagyásos (tehát vers technikájú) magamutogatás, melyekben az olvasót ugyanolyan ráeszmélések és áramok viszik, emelik és ámitják el, mint egy-egy Ady-versben. Mondhatni a novellás Ady Endrének a vers és a próza kétféle megnyilatkozása között a határ igen sokszor elvész, elszűnyed, főleg azzal, ahogy fabuláit, figuráit megmártogatja legmagamagában s kiöltözteti önmagával. Addig szinte nem is tudja elmondani meséjét s nem is egészen az övéi azok még, amíg nem itatódnak át ugyanannak a mély lelki szövödménynek a nedveivel, mint a versei. Ezért bukkanhatunk itt témákra, mondanivalókra, amikből másnap vagy később versek lettek. A novelláknak, mint szövegnek ezért Ady-versű az ízeleése a legtöbb helyen. Novellái mintegy azon a ponton jelentkeznek, ahol a formálás módját Ady éppen hogy eldöntötte.

Abban a pillanatban, amikor még vers is lehetne. Igen sok a kiszövegezésével, a stílusával az is lesz még itt, csak ép „prózaian“, szélséyes, dus, tropikus bőkezűséggel s nem is céloz mást, mint ugyanazt a gyönyörűséget, ugyanazt a határolhatatlan benyomást, mint a verse. Nincs is a mondat stílusa tekintetében különbség az Ady-vers és az Ady-novella között. Ugyanaz a darabos, sohasem sima, inverziókkal telt, hörgő, dadogó, bujkáló, ismétléses, ellentéteken keresztül kapcsoló súlyos folyondár a mondat itt is, mint a versekben. „Prózában“ persze, de ahogy az Ady-vers metrikai, zenei kialakítása eredeti, ugyanugy a novellák prózódiai képlete is. Ady novelláinál sajátos próza prózódjáról lehet beszélni, annyira féluton tart a vers felé. Sokszor a mondat-stílus és a mesélés módja már egész az önfeledtségig fokozódik, oldalakon át hajtva, kergetve, úgy hogy a végén azt mondja ő maga, mert más nem is történhet: „daloljunk“ (A Tilala tó). S tényleg: számos novellája nem is jellemezhető másként: énekel. Mert valójában éneklés az, amikor a prózába kényszerült, de verssé is lehetett volna anyagból az egész mese tárgyára, mondanivalójára, hangulatára jellemző szólamot nem akarja elveszíteni s egyre ismétli, viszi prózája ritmusán tova, végig. Izgalmas ez a technika az olvasóra, ugyanakkor azonban be is lepi az olvasót az író sajátos, a témája izét, súlyát aláhúzó élethangulatával, amely azonos „esett“, „szép“, „szomorú“ alakjai és esetei „nagy“, „bus“, „bolond“ életérzésével. Általában „nagy“, „bus“, „bolond“ históriák a novellák is, mint a versek, csak ép figurákban, helyzetekben, sorspillanatokban kitergetve; kivételesen mintegy a versnél kibontottabb, szétszedettebb megoldásokba Ady eredendő világát, az akkori Magyarországot és Európát. Mert a novellái mindenütt megfordulnak témáikkal, ahol Ady Endre testileg és képzeletileg járt, de leginkább

odahaza, a Szilágyságban. Számunkra ezek a novellái a legbecsebbek, ezek az anekdótás izeikben a kortárs elbeszélők legyőzése igényén fogant magyar történetek, melyekben a szülőföldje bomladozó udvarházaiban kallódó félig uri, félig paraszti kisnemesség elesettségének őszi haldoklását fogja meg s a buja, italos, gögös férfiak és alkatos szép, édes teremtések epével és szenvedelemmel teli, hol hangos, hol csendes konfliktusaiban Ady a zavaros, koldus, beteg magyar társadalomnak a lírikussal egyivású, eredeti főtartású és szavajárású epikusa. Az a prerevolucionáris Magyarország zsufolódik itt a novellázó minden szociológus tekintetén élességben tultevő, társadalmi tüneteket elkapó helyzet, konfliktus és életértelem látásában, ami a tüzet rakta a költő alá. Ady világa tulajdonképpen ezekkel a novellákkal egész. Akár paraszt-, akár zsidó-, akár polgár-sors históriát ad, vagy a kor sajátos Krisztus és Biblia élményének ösvényére lép, élményei, elbeszélései jelentősége történelmi. A novellák erősen artikulált hangon és formában az Ady körüli magyar társadalmi-történelmi bonyolultságok azonosan meggyőző erejű megjelenítései, mint a versek. (G. G.)

KISEBBSÉGBEN. „Európa régi nyugalmi helyzete megbomlott s ebből lavinaszerűen gördül egy új felé. A lavina főárka — mint az előrelátható volt — a Németország és Oroszország közé eső tér, a 'kis népek öve' — írja Németh László „Kisebbségben“ c. új könyvében. — A magyarság aligha állt nagyobb megpróbáltatás előtt, mint most“. E sorsdöntő pillanatban a népe sorsáért aggódó íróból a felelősség izzó feszülése harc előtti seregszemlét vált ki. Az írónak most summáznia kell, hogy a megnyíló harcra felértékelt vagyonnal indulhasson tudatában annak, mit véd s érezvén, miért küzd. A harc előtti felvillanás égő tüzénél

megmutatkozó sors, történelem és kiállítás adja meg az új magatartást.

Németh László új írásához Farkas Gyulának az asszimiláció koráról írt könyve adta meg az apro-post. Micsoda képlet is a magyarság, micsoda vérségi, faji összetétel, micsoda az asszimilációnak az a hordaléka, mely a magyarságból kivetendő — hangzik a kérdés. Az ismertető csak súrolhatja a problémát, melynek mélyére az író lélegzetállító tempóval és súllyal száll le. Az értékelés nála vertikális. A magyarságnak vannak olyan mélyen fekvő, rejtett tulajdonságai, sajátosságai és értékei, melyeket a felületi, hig-magyarság vagy a beszívárgott, akár német, akár zsidóból lett „jött-magyarság” nem érez és fel nem mutat. E mélymagyarság a 18. századtól kezdve rejtett, földalatti úton kényszerül járni s csak egy Berzsenyi, Csokonai, Kemény, Vajda, Ady vagy Móricz tudnak lávaszerű robbanásokkal a felszínre törni. Tévednek Szeleffü és Farkas, ha azt hiszik, hogy e mélymagyarság elnyomása és a magyar életből kilúgozása 1867-ben kezdődött; sokkal előbb kell keresni az első lépéseket, valahol a Kazinczy körüli pusztulásoknál. A magyar szellemet a magyar életből régóta száműzték; ez a szellem eddig nem csinálhatta a magyar politikát, de a jelenség nem vált észrevehetővé mindaddig, míg „a szellem hibája a történelmen is ki nem ütött”. Idegenség mindenütt, de főképp a magyar irodalomban, állapítja meg az író e nemzetkarakterológiai és társadalomábrázolássá fajuló irodalom-elemzés során. Csak most, a legutóbbi időben szólal meg egyre inkább az új magyar hang, most tör át tömegesen a hig-magyarok és a jött-magyarok szigetelődő rétegén a magyar szellem. Hogy mi ez a magyar szellem, arra csak utalások mutatnak: Kemény Zsigmond nemzeti klasszicizmusa, gondolkozó ereje, a magyar parasztság mélyén rejtőző sajátosságok, a Bartók- és

Kodály-kibányásztá magyar népzeneből kicsendülő hang. E szellemmel szemben kemény ellenállás volt minden oldalról s az író, aki ezért küzdött, kisebbségben érezte és erzi magát még ma is. Az idő változást kíván és a svábokból vagy zsidókból lett „jött-magyarok”nak el kell fogadniuk a magyar igazságot és el kell ölniök magukban a káros, magyarellenos ösztönt. A kétségbeejtő helyzetben a szellemi megerősödés lehet az egyetlen vigasz. „Egy nép végül is csak lelkében bukhat meg s nem a statisztikákon, s ha százezerre leolvadt, de akkor magára talál, éppolyan népe lehet a világnak, mint akármelyik”. A kisebbségben élő magyar író nem optimista s nem remél nagy visszhangot. „Van óra, amelyben szólni: reménytelen, de becsület. Ez ilyen”. Minden súlyos veszély közt meg kell hirdetni az új magatartást: a magyaríró legyen aszkéta, mert kétszeres személyi áldozatokat kell elviselnie; legyen szószólója a mélymagyarságnak; legyen művelt, tartson a szegényekkel; ha a sors úgy hozza, maradjon egyedül, semmint hig-magyarokkal lépjen bűnös szövetségre.

A szociográfus-gárda feliépése óta a mély-magyar írók csoportja egyre nő; érdeklődésük a magyarság külső életéről egyre mélyebbrenyúl a magyar kérdésbe. Mi a magyar? — kérdi Illyés Gyula és keresi reá a feleletet egész generáció. Sorsdöntő órák vészes összegezése ez. A magyar lábas kicsi, mondja Németh László, könnyen felforrkűlső, idegen hőtől vagy megfagy a környező jégtől. A középeurópai kis népek sorsát féli itt a magyarság, a nagy nemzeti tömbök szorító öleléséből akar kibujni a szellem megfoghatatlan és törhetetlen anyagtalanságával. A kis népek kérdései, félelme, kísérletezése szól a szenvedélyes szavakból. Ez önfenntartó harcban kiméletlenül hullanak az ütések. A szem többé nem vizsgál hidegen, az agy nem gondolkodik rendszerekben, az életész-

tön szól és veszély-magatartást kíván; egységet ott, ahol a kis-népség nem enged sokszínű, összetett kultúrát. A magyar szellemet, e saját fogalmazásuk szerinti szellemet megmenteni akarók parancsa hangzik a más elképzelésük felé: vagy elfogadjátok a mi igazunkat vagy pusztulnotok kell. Két igazság nincs, illetve nem fér meg együtt. Az idő sürget, nincs mód tisztázásra, nincs halasztás lassú, spontán, önkéntelen alakulásra. Így szól a kisebbségben lévő magyar író az új magyar magatartást illetően.

Németh itt magatartást diktál. Okokat nem vizsgál, — írja, — mentséget nem ad. Mit felelhet a józanságát még megőrizni akaró a lázas szavakra? Mit szólhat a figyelő a forgatagba kerülőhöz? A hideg szó nem fog, a tárgyi igazság nem meggyőző. Egyéni sors itt meg nem engedett; más népi hányatottság saját kára mindenkinek. A társadalom — ha ugyan ezt a szót le lehet írni e magatartással kapcsolatban anélkül, hogy a tudátlóság vádját ne vonja maga után — dzsungel, saját törvényeivel; e törvényeknek vesse alá mindenki magát. Ujat, másat hozni, eltérőt vállalni: bűn, de mindenekfelett: magyartalanság. Honnan az alap ekora egyszínűséget feltételezni egy népről és kívánni ezt tőle? Honnan a jog a környezet és keveredés lágy, észrevétlen gyúrása helyett szolgai alávetést követelni egy kultúra sugárkörébe kerültjétől? S honnan a lelkiismeret, külső szorítások fenyegetéseit belső rétegeknek tulajdonítani? Hogyan lehet gyors pálfordulást: gerinctelenséget követelni őszinteség helyett? S végül talán: hogyan lehet égő meggyőződéssel ugyan, de kevesebb alapossággal fogalmakat feldobni, melyeknek tudományos hitele még nem nyilvánvaló?

Németh László könyve remek száguldás a magyar multon keresztül és logikus következmények levonása az önkényes premisszákból. Ő maga könyvével egyik legmagas-

sabb sikű képviselője az általános türelmetlenségnek. Vannak azonban alapfogalmak, melyek felértékelésére a légkör nem kedvező s melyekre a feleletet ép most készül megadni a történelem. Van magatartás, melyet szorgalmazni lehet, mely kívánatos és egyén és közösség, híg-, jött- és mély-magyarság egyaránt vágyja; de az eszközök és módszerek, melyek ezt a magatartást akarják gyorsan megvalósítani, erőszakosak, önkényesek, sujtóak és a mély-magyarság lényegével sem egyezők. (Szabó Imre)

E RDEI FERENC: MAGYAR VÁROS (Athenaeum) című

munkáját sokkal inkább a várostudományi szakszerűség, mint a szociográfiai feltárás jellemzi, noha mindkettő erőnyeit egyesíti. Egészen kivételes felkészültséggel elemzi a magyar város településformájának sajátosan egyedülálló jellegét és olyan elhatározó történelmi értelmezésekre jut, amelyek nemcsak eredetivé, de fölöttébb becsesté is teszik kutatásait.

E. F. mindemelélt azzal az „idegen“ váddal vitázik, mintha a magyar nem volna városépítő és városlakó nép. Elliseri ugyan, hogy a magyar városkép a nyugati városképéhez mérve, elmaradott és szegényes, de ez nem kisebbértékűségére vagy elhibázott településrendszereire utal. Ellenkezőleg: a magyar város „olyan fejlődésre képes, amilyenre a nyugati rendszer képtelen“, — alapvetően más rendszerű települési gyakorlata miatt. E. F. nem a magyar városról általában beszél, hanem kizárólag arról a „különlegesen magyar településformáról, amely megoldotta azt a megoldhatatlannak hitt kérdést, hogy földművelők is lehetnek városlakók, sőt egyenesen földművelők teremthetnek városokat“. Az alföldi magyar mezővárosokról van szó, melyektől még a szaktudomány is gyakran megtagadja a városi jellegét, noha összetételükben ma is in-

kább valósítják meg azokat a követelményeket, amelyeket a modern nyugati városépítészeti hangzat. — Két vitathatatlanul nagyszerű teljesítménnyel dicsekedhet a tanyás-mezőváros. Az egyik: megteremtette az őstermelők városát, a másik: föloldotta a város-vidék kettősségét és a vidéket is városi területté tette. Mindkét műve tökéletes igazolást nyert a modern városépítési törekvésekben". (210. o.)

E. F. abból indul ki, hogy a város, mint a kultúra és civilizáció fejlődésének megteremtője és hordozója, mint a közösségi együttműködés fejlettebb képviselője és mint emberibb életszintet biztosító (vagy biztosítható) társadalmi közület, — nem lehet csak az emberiség egy kis hányadának osztályrésze, míg a másik része alacsonyrendű (vidéki) életre kárhoztatva, örökké csak sővárogjon a város után... — „a város nem lehet csak a városiaké, szóval önmagáé, hanem a városnak egyaránt a városiakénak és vidékiekének, egyszóval mindenkienek kell lenni (191. o.) ...Az a település, amely eltünteti a város és vidék kettősségét és helyébe egységes városi területet teremt olyan megoldást valósít meg, amely mind az érték követelményeknek, mind a fennálló társadalmi szükségleteknek a legteljesebben megfelel". (205. o.) — Az alföldi tanyás-mezőváros pedig, mint ősi magyar hagyományokban gyökeredző településforma, ezt valósította meg.

E. F. kimutatja, hogy az összes magyar városok tanyáit tekintetbe véve, hetven százaléka e tanyák népességének városi lakással is bír. A tanyás mezőváros két-szállás rendszere áthidalja a város és vidék szakadékait, városi lakossá teszi az őstermelő parasztot és mezőgazdát, akinek számára a tanya nem örök kitaszítottság, hanem csak munkahelyük.

A „szentistváni országépítés" is új értékelést kap a magyar mezőváros rehabilitálása során. Törté-

nelmi okfejtések világítanak rá, hogy a szentistváni városalapítás szelleme a magyar hagyományok ellenében érvényesült, erőszakosan nyugatosított és idegenekkel népesítette be a magyar városokat. Amikor azonban a török dúlások az ország nagyrészt elpusztították a szentistváni országépületet, a lapangó magyar települési hagyomány újra erőre kapott és az idegen hatású szentistváni szellem mellőzésével visszaállította az ősi magyar szállásrendszert s megvettette alapjait a mezővárosoknak.

A városi életforma — olykor már patetikusságba lendülő — dicsérete, érthetően elméleti tulhajtásokra vezet. Nem szólva a város és falu „osztályharcának" erőszakolt, inkább csak kuriozitásra törekvő tételeiről, a város irányában szerző a falvak népeivel is rajongó értékelést fogadtat el. Kirívó példája ennek, hogy a falusi rétegek város felé özönlését E. F. tudatos várossovargásnak, hódító utnak tekinti, noha a valóságban az kényszerű és keserű népvándorlás a válságba került és bomlásnak indult paraszteleletforma elől.

Végezetül E. F. felsorolja azokat az alapelveket, amelyek megvethetik egy mezővárosokra alapított országterv alapjait, bár siet megjegyezni, hogy a terv akármilyen helyes és indokolt legyen, jámbor óhajítás marad, mert a mezőváros (és az ország is) csak úgy virágozhat, ha „gazdasági jólét és társadalmi szabadság lesz osztályrésze". S bár szerző érzi, hogy a korszerű magyar viszonylatokban műve csak „elmejáték", mégis szükségét érzi a tanúságtételnek, hogy legalább lelkesítő, vagy felháborító álm legyen belőle... ameddig valóság nem lehet..." A magyar társadalom létkérdése cselekedetre sürget és meg kell érlelnie az új országépítés feltevéleit, — ezzel a hittel zárul Erdei Ferenc kétségtelenül jelentékeny és értékes szempontú munkája. (Róbotos Imre)

APRILY LAJOS: A LÁTHATATLAN IRAS. (Erdélyi Szépmíves Céh). Aprily szigorúan zárt, gondosan csiszolt, néha fehér izzású, kizárólag esetleges liraiságú verseit az erdélyi magyar irodalom egyik csoportja a versek tájaiban, képeiben jelentkező „erdélyiség” miatt a „transzilván líra” jellegzetes mester-verseinek tartja. Nagyon jellemző ez, mert Aprily legújabb verseinek tája, képkinccse s az ezzel a tájjal, képkinccsel jelentkező táj- és kép-érzés a régi, jóllehet a költő egy évtizede nem itt, hanem Magyarországon él. Versei zömében ma is a „morajos sziklaország” zugói, havasai, rigói, fái, esztenái, kosborjai és enciái az öregedő, kevés változaton bugó líra kulisszái s nemcsak azokban, ahol a vers tárgya a költő idehuzó szíve vagy régi önön-maga emlékeibe omlása, hanem ott is, ahol a régi köteteiből ismert heroizáló pátoz némi elégikus tartással teljesen elvont, spekulatív témákba törik. A kiegyensúlyozott formájú, hibátlan Aprily-vers kiöltöztetése semmit se változott. Más tájra, más színezésű képre ma se lel befelé néző szeme. Tájjaiban, képeiben ma is a régi „babonás kék homályt” keresi. Tájja, képvilága ma is elvont és irreális. Még mindig a régi kifejezés-romantikus. „Kék idők”, „kék vasárnapok”, „jégmadárképek lepkék” modoros varázslataiba szerelmes most is. A föld, ahova vágynak, sem igazi föld, de „különös más planéta”, kozmikus irreális. Hiába lett egyszerűbb, higabb, bonyolultság nélkülibb: tája változatlanul elvont, nem a kívülvaló, de egy belőle vetülő táj. S ha ezt a tájat erdélyinek nevezi, úgy ez az Erdély csak az ő képzelete és sohasem az olvasó kortárs konkrét Erdélye. Még konkrét megnevezésű tájai sem követhetők reálisan. A táj, a hely Aprily verseiben nem erdélyi föld, hanem egy sajátos lírai állapot lokalizálása, amivel konstruált élményei közvetlenségét célozza. Ezért azonos ez a táj és képvilág akkor is, ha Viseg-

rádon a „Királyasszony kertjében” bolyong vagy épp bonyolult „Sikót hangulat”-át akarja kifejezni. De bárhol jelenik meg verseiben, ez mindig tipikusan romantikus vízióban imbolyog föl. Legjellemzőbb erre a víziójára a minduntalan végzetes, vészes, babonás felnagyítás. Aprily kedvenc helye: a „hősi tető”; ideje: a sorstei pillanat, „mikor az árnyék nagyra nő lilán” vagy „a szél az erdő jelkét rázza-rázza”, nem egyszer pedig, amikor „a farkasok az Istenszéken orgonáznak” s „a dorong uton a vihar eszelős pásztorlányt danoltat”. Kétségtelesen megkapó ez a táj, de — keresett, kivételes és seholse található. „Erdélyisége”, ha táj-érzése és tájrajza vonásait egybevetjük irodalmunk valóságos táj-érzőivel és tájrajzolóival, például Petőfivel, teljesen minimális. Petőfi bármelyik tájversét vesszük, egyik sem valami elvont poetizálás változata, hanem egy-egy tényleges táj konkrét darabja. Bármelyik tájverse megragadható tájfelülethez kötött s szinte pontosan lerögzített („Ott, ahol a kis Tur siet beléje”) Petőfi tájverseiben a katona, ha beléveti magát, úgy eligazodhat, mint a térképen, holott se nem térkép, se nem fotográfia a verse. Hiteles és valódi. Az élménye reális, a táj nem általános fogalom, mint Aprilynál, akinél még az is jellemző, hogy a táj többnyire prehisztorikus és üres. Nincs se népe, se társadalma, legfeljebb a meghittjeit tűri meg benne: ezek közül is főleg a holtakat. Eleven, reális „erdélyiség” még véletlenül sincs technikailag különben ma is artistikusan komponált verseiben. (G. G.)

DARVAS SZILARD: ÖRDÖG-SZIGET. A fiatal költő második kötete. Az első, ifjúkori gyűjteményt az idők szelénél különös sodrás feledteti: a „nagyra nőtt” költő magávalragadó lendülete. „Jegyzetek Istenről, a Szerelemről, a Világról és Rólam, aki e világban

élek". — mondja még a cím után. Mióta költők túlesnek a születés fájdalmán, mindegyik eme példátlanul rendkívüli és nagyszerű, illetve hatatlanul mindennapi és egyszerű dolgokba kötött bele, ezekkel élt békében vagy hasonlott meg tragikusán. Istennel, a világgal, a szerelemmel és önmagával. Darvas Szilárd minden sorában költő és talán felesleges is volt így hangsúlyozni, hogy abban a reménytelenül hősi pillanatban, mikor kötetét nyújtja, nem ping-pongról van szó. Még csak nem is krampuszokról és nem is egészen a franciák kitűnően bevált fegyenctelepéről, az Ördögszigetről, bár egyik versének címe; Enek az ördögszigeten. Ennek rémképeiből, átvitt hasonlataiból és értelmeiből kódlik, terjeng fel a kötet fölé, a világ fölé, a mai élet fölé, a költő fölé: Ördögsziget.

Azt lehetne mondani, hogy küldetésszerűen pesszimista költő, ha verseinek igen változatos hangjával, mondhatni kötetének összhangjával nem az evvel éppen ellentétes elszárást mondaná. Lírája fontos, szinte sürgős mondanivalókkal terhes, nem az a költészetűzés, mely sokrétű, felelőtlen szavak közt bujkálhat, kerget valamilyen csenevész értelmet. A megláttató értelem fényével siet olykor Isten nevében, olykor szerelmesen a sötét, szemkönyeztetően sötét világon át, világossága néha a szatira és öngúny mélységeit éri.

Legnagyobb ereje a meglepően friss, üde hang és vérpezsdítő lendület, mellyel különösen néhány nagy versének rímei, ütemei vernek. Pompázóan, könnyedén, nagy megjelenítő erővel fejezi ki magát az ilyen, példának a sok közül alig kiválasztható sorokban:

...A régi máglya még vöröslik keresztül annyi századon
s az ősi barlang árnya reszket az égbe nyúló házakon,
az időt most sem panaszoja kité a sors tenyerébe vizs
s kibe mennykő vagy bicska vágott ordított ezeréve is.

Az ilyen strófák feszültsége és a mondanivaló teszik „nagy” verssé a Monológ-ot, melyből a fenti néhány taktus való, a Küldetés-t, az Évszakok balladája-t, az Áprilisi forgószél-t, a Nekrológ-ot és még néhányat. De kisebb írásai is a képek, hasonlatok, rímek ötletes játéka, komoly, nagyobb célú játéka. (Magasiskola, A villamos balladája, Örök hegyek, Martialis új strófái, stb.) Van néhány sanzonszerű és könnyű írása is a kötetben, de a könnyűséget is mindig korszerűen értékesíti. Martialis új strófáiból kell idézni egyet, mint legjellemzőbbet:

Az egykor népszerű szabadság száműzve él a megvetés hegyén,
a jobb társaság be nem fogadja,
állítólag börtönviselt egyén.

Darvas Szilárd e kötetével meggyőző erővel jelentette be magát a magyar irodalomba. Nem, nem pesszimista költő. Indulatai a perverztes háborgása, aki tudja, hogy van igazság, csak elűtötték tőle. Kötetének tudatos hiányosságai a költő korának — nem életkorának — tökéletlenségei. További fejlődését nagyobb mélységek felé és a kifejezés elmélyülése felé egészen különösen egy nem is jelentékeny, erotikus lázú verse, a Démonok c. mutatja. Sokat ad, még többet ígér és nagyon sokat várhatunk még tőle. (Sándor József)

NAGY ISTVAN: KÜLVÁROS
(Erdélyi Enciklopédia kiadás). „A külváros sokak tudatában bizonyos fokú társadalmonkivüliséget jelent. A belvárosi jól ápolt lény mosdatlanságra, szennyre gondol és megborzong. Az orvos járványokra, speciális népbetegségekre. A jótékony szív elhagyatott árvákat, siró özvegyeket vizionál” — mondja a szerző bevezető szavaiban. „Ilyen tünetek — folytatja — tényleg észlelhetők a külváros életében, de igazi jellemvonásait kevesen ismerik”. Milyen a külváros igazi, őszinte arca, „milyen a hang-

ja", amit „oly kevesen értenek meg" kérdi, — s a válasz? A válasz formája a kérdés természetéhez mértén adott. Bemutatást és bizonyítást vár az olvasó s inkább a társadalomkutató érvelését, mint az író jelenítését. Nagy István azonban író, aki érzi az elevenítő, formáló szó hatásosabb, meggyőzőbb erejét. Különbenis, mint írónak állandó tárgya a külvárosi élet s a külvárosi ember. Ugy az élményeivel, mint a kifejező eszközeivel ezen a téren, hogy úgy mondjuk, odahaza van. Nem meglepő tehát, ha írói, elbeszélői érzékenységgel vág neki feladatának s egy nap, észrevehetőleg nyáron, kézenfogja az olvasót s elindul hazulról és sorra veszi Kolozsvár külvárosait. Megteheti. Ismeri valamennyit. Itt született. Élt, lakott valamennyiben, ott él most is. Dolgozott gyáraiban, kallódott, epekedett uccáin. Élete, élményei, öntudata, világa ez. Nála senki se járhatná biztosabban, ismerősebben. S úgy is járja, sorra, Kolozsvár körül. A kis könyv mindegyik fejezetében az élményei tömegéből rögtönző ember beszél. Módszere így friss és gyakorlati. Minden rögtönzés azonban kényszerűen zsufolt és gyors. Nála szinte még fokozottabban. Hisz szülőföldről, otthonáról és ügyéről beszél s amiket mond, azokkal nemcsak rehabilitál, de felfedez is: a magyar irodalmi tudatban élő főrangú és hűvös Kolozsvárral szemben, helyben, Kolozsvárt, egy plebejusi, az élet meleg tenyészetében adott másikat, mely akár most csinálja a maga történelmét, akár teljesen történelem előtti még az állapota, életjeleiben, életműködésében ugyancsak eredeti és sajátos. Amint kiderül, a kolozsvári külváros ugy egészében, mint részleteiben (Kerekdomb, Lupsa, Monostor, Fellegvár stb.) már azért is, mert különböző időben, különböző feltételek között létesült és különböző életsorson átment település, külön-külön egy-egy külváros egyéniség. Nemcsak azért, mert mások lakják s mind

más és más hajszálereken érintkezik a törzstelepüléssel s más és más nedvekből táplálkozik, hanem, mert ezek következményeképp más a közösségi képlete. Az egyiknek már meg van ezen a vonalon az egyénisége s mint minden egyéniség éli önönmagát, kezdeményez, a másiké még kialakulatlan. Am bárhol áll még társadalmi életkorában — bonyolult. Nagy István módszere itt, a külváros egyéniség kikeresésének, megközelítésének, visszaadásának pontján kerül próbára.

Mi lehet egy-egy ilyen település-egyéniesség aktuális kirajzolásának az igazi módja? Az átlag erdélyi író bizonyára megelégedne — külvárosról lévén szó — a nyomor-raport vagy az inség-szociográfia nézőpontjával és eszközeivel s legfeljebb csak abban lenne jobb vagy rosszabb a megoldása, ahogy írói képessége szerint megírná. Nagy István nem ilyen egyszerűen veszi a dolgát. Ez a mód szerinte külső rajzra, száraz adatolásra vezet, ami bármennyi számot és adalékot összehord is, mindvégig merev állományában kerülgeti csak az élet mindenkor mozgó törekedését. Ezért még rögtönző technikája ellenére is a külváros „igazi hangját" közösségi, társadalmi szerepében, lehetőleg ebbeli funkcionálása közben keresi. Így azután a génius loci elkerülhetetlen kiemelésén kívül a lényeges előtte az egyes külvárosok belső közösségi viszonyainak, működő vagy pangó szociális erőinek a kitapintása. Ezért érdeklik minnél több a különböző külváros-egyéniiségek belső szociális szellemére utaló vonatkozások: a jelek, figurák, vonatkozások, melyek elaléltóságát, elesettségét vagy a ránehezedő nyomás ellen való védekezését illusztrálják. Az érdekli, melyik milyen spontán erőt hord magában az egészséges és önkéntes társadalmi összeműködésre s ezeket hol élményei egymás mellé sorakoztatásával vagy akár csak pillanatnyilag, líraiilag (Fellegvár), hol értekező elbeszéléssel (Lupsa) ragadja meg.

A könyvnek ez a közösségi összeműködést prosperálásában vagy elakadásában figyelő, visszaadó törekvése a legtermékenyebb, mert ez a külvárosba szorultaknak, a külvároson túl, az egész társadalomra kiható, azzal szembe állító vagy egybevető öntudatát hozza előtérbe s így nemcsak a külvárosi állapotot, helyzetet rajzolja ki, de az abban jelentkező akaratot és az irányt is, amely felé, ha előre, ha hátra, de mozog. Ez a felfogás Nagy István helyes irodalmi realizmusából még akkor is természetesen következne, ha csak irodalmi beállítással törne. Mint látjuk, következik is, de megjegyeztük egyuttal, hogy központi mondanivalóit hol líráilag, hol elemzőleg ragadja meg s ez a megkülönböztetés kiemeli, hogy az irodalmi kialakítás s a társadalomkutatói elemzés nem minden fejezetében kerül formai egyensúlyba. A kétféle formálás súlypontja ide-oda tolódik: hol az író formál s itt literáris, hol a társadalomkutató összegez s itt értekező. A célkitűzés társadalomkutatói súlya s az író élménybeli túltelítettségé- elöntik egymást. Annak az elő-

adónak az izgalma, aki közölnivalói tömegéből és közben még ezt is és azt is, ha sebtiben is, de el akarja mondani, ezért érezhető ki a könyvből. A könyv, minden helyes felfogása s tárgyának a kutatott mondanivaló mentén és mélyén vezetett tartalmassága ellenére, több helyen elcsúszott s majdnem egészen vázlatoszerű. Erre a vázlatosságára azonban elsősorban ő maga figyelmeztet — a felkészültségével. Ez, bármennyi jót jelent is, alakítási, komponálási hiba. Lépten nyomon érezhető, hogy figurák, esetek, mondanivalók zöme, serege, tára reked el a tollában. Figurák, esetek, mondanivalók, melyek pedig írása formai kiegyenlítését emelnék. Fogta volna tehát rövidebbre a gyeplőt, érlelte volna tovább az élményét. Ezért bár az író és a társadalomkutató szempontjából az egyedül helyes ponton ragadta meg tárgyat s így igen lényegesen mélyített úgy az erdélyi szociografizálás, mint az irodalmi probléma-felvetés módján — egyáltalán nem tette fölöslegessé az általa felfedezett világ tartalmának bőségesebb kiaknázását s főleg kiformálását. (G.G.)

D I S P U T A

VÁLASZ SZEKERES GYÖRGYNEK

Tulajdonképpen nincs értelme vitatkozni. Tulsokat vitatkoztam már s az olvasók számára nem sült ki belőle semmi, mert nem tudták figyelemmel kísérni a mondanivalóimat, mivel csak az összes írásaim ismerete adhatott volna nekik biztos alapot az ítélkezésre. De ki ismeri az én összes írásaimat, amikor kénytelen vagyok a legkülönbözőbb helyeken megjelentetni, csak azért, hogy utat törjek magamnak és hátam mögött álló osztályomnak!?

Ebben az esetben még nehezebb a helyzetem, mert a Korunk olvasói közt aligha van néhány ember, aki olvasta a könyvet s így fejezetről-fejezetre kellene idéznem, hogy bizonyítsam: az a nacionalizmus, amit én hirdetek, ugyanaz a demokratikus népi nacionalizmus, amit Szekeres György követel rajtam s amit más országok munkássága, de különösen az orosz és francia már régen elfogadott. A mai német vagy bármilyen sovinizmust és imperializmust, ugyancsak a nemesi és polgári osztályna-

cionalizmust pedig egész fejezetekben utasítom vissza.

Mondom, tudom, hogy nem intézzük el a félreértéseket, de mégis, hogy ne mondhassák, hogy „tultengő önbizalmam“, „rögeszmés bogarasságom“ már még a Táncsicsét is meghaladja, aki tudtommal nem szenvedett intellektüelgőgben, sem írói álfölényességben — így hát megpróbállok védekezni.

Azonban nehéz dolog ez is, mert Sz. Gy. tulajdonképpen nem a könyv hamis tételeivel foglalkozott, hanem velem, aki — szerinte — a kontárság felé menetelek. — Mit tegyek hát? — Vitassam azt, hogy nem vagyok kontár, s hogy nem vagyok bogaras? Ha ezt tenném, azzal azt bizonyítanám, hogy csakugyan az vagyok, mert tudvalevő, hogy a bolondok nem önmagukat tartják bolondnak. Így az írása személyi részéhez csak azt mondom, hogy egészségesnek, frissnek, ébernek és hajlékonynak érzem magam s remélem, ebben az állapotomban még sokáig meg maradok. Ha már az eddigieket kibírtam szellemileg s valamennyire testileg is, a többit is majd csak kibírom. Ha nem bírom, leteszem, de a szellemi összeroppanástól, amitől Sz. fél, én nem félek. Ellenben jól látom, hogy van egy nagy bűnöm vagy hibám, amit Sz. nem lát, s az, az, hogy valami aranyjánosian magyaros józan mértéktartás van bennem, ami bizony az én egyéni és osztályhelyzetemben gyávaságnak látszik. Holott nekem és az osztályomnak *ma* nem erre volna szükségünk, nem is a Táncsics tudákos és izgékony bogarasságára, hanem a Petőfi izzó, de mégis világos forradalmiságára. Dehát tehetek én róla, hogy ilyen vagyok? Tehetek én róla, hogy nem izzó forradalmár, hanem csak okoskodó paraszt vagyok? Aki ráér, kutassa ki, hogy családi örökség, vagy faji tulajdonság-e ez, avagy csak egyéni és osztályhelyzetemből ered. De térjünk a tárgyra! Szekeres György megrovásaiból két konkrétumot tudok megragadni. Az egyik az, hogy én hosszú munkásmozgalmi inaskodásom alatt még az alapfogalmak megértéséig sem tudtam eljutni, mert még mindig a Weiting előtti primitív egyenlősítő állásponton állok. Idézniem kellene a könyv egész vonatkozó szakaszát, de ez lehetetlen, ezért csak ennyit: Én a tömegek közt éltem és élek és nemcsak az érdekel, amit az ujságokból és a szónokoktól átvettek, hanem sokkal inkább az, amit „lelkünk“ mélyén őriznek. Vagyis azt, ami az átlagdolgozóban örök. És igenis megtaláltam azt a primitív egyenlősítő logikát, amelyet így próbáltam tömören kifejezni: „Ha nem lehetünk mindnyájan gazdagok, akkor legyünk mindnyájan szegények“. Ez, magasabb fogalmi síkra emelve, azt jelenti, hogy a gazdagság megszüntetése csak a magántulajdon megszüntetése és a köztulajdon bevezetése révén lehetséges, vagyis, ha nem lesznek gazdagok, akkor mindnyájan szegények leszünk, ennél fogva már nem is leszünk szegények, mert az ellentét feloldódik. Van olyan jóhiszemű szocialista, aki ezt nem így érti?

Hogy ez primitív leegyszerűsítése a bonyolult emberi vonatkozásoknak, azt én is tudom, ilyesmit feltételezni évtizedes irodalmi mult után már egy kicsit furcsa — de azt is tudom, hogy a tömegember ilyen primitív kifejezésekbe rögzíti társadalmi felfogását. Nehányat közlök ebből a könyvben, pl.: „senki sem születik sarkantyus csizmában a világra“, „aki nem dolgozik, ne is egyék“ stb. stb.. Ki merné állítani, hogy nem ezekre a primitív tömegérzésekre épültek mindenkor a nagy társadalomváltoztató mozgalmak?

Ami pedig ugyanennek a politikai sikon való, szintén primitív megfogalmazását illeti s amely úgy szól, hogy „ha nem lehetünk mindnyájan szabadok, akkor legyünk mindnyájan és egyformán kötöttek“, ez nem más, mint amit Engels közismert meghatározása így fejez ki: „a szabadság a tudatosult szükségyszerűség“. Hát lehet ezt félreérteni, miután a könyvben ismételtén fejtegetem ezt a kollektivista szabadságfelfogást?

A másik súlyos megrovás, hogy én a földosztás ellen foglalkozok állást. Honnan veszi ezt? Az egész könyvben egy szó sincs arról, hogy én ellensége vagy hive vagyok-e a földosztásnak. Ahol a parasztságról írok, egyebek közt ez áll: „Ugyanazok a földmunkástömegek, amelyek 1918-20-ban a 10 hold földért rajongtak, 1930-32-ben és azóta nem adtak komoly visszhangot a földreform propagandára. Többre vágnak, mert szemük előtt a példa a koldussá lett kisparasztságban, hogy nem elég a föld birtoklása, társadalmi hatalom is kell hozzá.“ (60. o.)

A könyvnek ez a része egyébként szó szerint megjelent a *Korunk*-ban pár évvel ezelőtt. Bárki ellenőrizheti: pontosan ugyanaz a szöveg. Azonban Sz. Gy.-nek mégis igaza volna, ha azt írná, hogy engem nem elégít ki az egyszerű földosztás, amint ezt számtalan cikkben megírtam már. A földosztás a társadalom teljes átszervezése nélkül nemcsak hogy keveset ér, de már nem is haladás, hanem visszafejlődés. De azt soha sem írtam, hogy ezért tehát ne osszuk fel a földet, hanem hagyjuk meg a mai földbirtokosok kezén. Szomorú dolog, ha éppen haladó embertől kapok megrovást következetes agrárkollektivista álláspontomért.

Arról pedig, hogy a szociális felszabadulás és a nemzeti függetlenség, hogyan függenek össze, egész fejezetek szólnak a könyvben. „Gazdasági egyenjogúság“, „politikai egyenjogúság“, „szellemi szabadság“, „társadalmi szellektáció“ ezek a fejezetcímek jelzik, hogy a nacionalizmusnak nem mai német vagy olasz értelmezést adok. De idézhetek egy mondatot is, amelyben minden meg van: „...Mert a nacionalizmus önmagában üres szó, a tartalom vagy szociális benne vagy semmi...“ (127. o.)

De hagyjuk a további részletezést, mert aki a könyvet eleve beállított elfogultság nélkül olvassa, az ugyanis látja, hogy ezekben a kérdésekben ugyanazt mondom, mint a többi szocialista. Legfeljebb, hogy másképpen, vagy mondjuk, rosszabbul fogalmazom meg. (Szekeres szerint a „stílusom is hanyatlik“). Aki nem olvasta, annak meg az egész könyvet idézni kellene, hogy értelme legyen.

Ellenben mondjuk meg csak őszintén, ezek csak másodrendű kifogások, mert az ellentét a fajkérdésben van. Én ugyanis azt mondom, hogy az emberiség nemcsak szociológiai sikon oszlik számtalan tagozatra (osztályok, foglalkozások), hanem biológiai sikon is. (Fajok, fajták, alfajok, típusok, stb. Csak jó és pontos szavak nincsenek a megjelöléshez.)

Ebben a biológiai tagozódásban vannak bizonyos nagyobb összefoglaló tagozatok, amelyek már nemcsak biológiai, hanem szociológiai egységet, (gazdasági és politikai közösséget) nemzetet képeznek. A nemzet így nem csupán történelmi és természeti környezethatások eredménye, de nem is tisztán biológiai képződmény, hanem e kettő összeolvadása. Azt azonban, hogy minden nemzetnek van biológiai alapja, hogy van „vértörzse“ és „faji ideáltípusa“, „embertani izlésvonala“, nem lehet letagadni. Minden nemzet, még ha sok törzsből vagy akár teljesen idegen fajták keveredéséből alakul is, bizonyos idő múlva a *keveredés viszonylagos zárt-*

sága és egyiránysága következtében, ugyancsak a tudatos *nemzeti kultúra és nemzeti izlés* hatása folytán *faji irányvonalat* alakít ki... Én ezt a faji irányvonalat a magyarságban is felismertem és azt hirdetem: *vállaljuk!* Ettől éppolyan jó nemzetközies lehetünk, mint akár a franciák, oroszok vagy kínaiak, akiknek szintén vállalniuk kell, mert hiszen a bőriükből nem bujhatnak ki csak azért, mert — teszem azt — az angolok vagy a németek őket csunyáknak, alacsonyabbrendű fajtáknak, vagy akár korcsoknak érzik. Azon legyünk, hogy egyetemes emberi területeken, szabadságban, igazságos berendezkedésben alul ne maradjunk.

Ennek a — szerintem — egészséges faji felfogásnak a bizonyítására a könyvben nagyon szerényen, mint nem szakemberhez illik — főleg egyéni tapasztalatokon alapuló megjegyzéseket irtam. Ezzel hívtam ki egyfelől azt, hogy bogaras, rögeszmés vagyok és hogy túl nagy az önbizalmam, másfelől azt, hogy elfogadtam a hitleri faji gondolatot. Holott hosszú fejezeteken át próbálom bizonyítani, hogy a fajtisztaság, a faji elzárkózás, amit Hitlerék hirdetnek és a zsidók gyakoroltak a múltban beltenyészteshez s a faj egészsége helyett a faj romlásához vezet. Ugyancsak azt is, hogy a mai német fajnemesítés antihumánus gondolat és logikai képtelenség.

*

És a magyar faji álláspont nem alaptalan misztikus handabandázás. Hanem komoly dolog, vagyis Sz. Gy. azon megállapítása, hogy én a faji és nemzeti kérdésekben való járatlanságom ellenére tanítani merészelek másokat — legalább is igazságtalan tulzás. Legyen szabad ehhez megjegyeznem, hogy igenis vannak bizonyítékok is a magyar fajta létezése mellett. Nemrégiben hallottam, hogy régi magyar dalaink mennyire egy tőből fakadtak, sőt egy részében még ma is azonosak a török-tatár és a finn-ugor népek dalaival. De még döntőbb bizonyíték, megbízható képekkel és táblázatokkal a Bartucz Lajos könyve (A magyar ember), amely mai és régi kutatások után megállapítja, hogy igenis van magyar típus, hogy a turanid-alföldi vagyis török-tatár és a keletbalti vagyis finn-ugor törzsek 25 és 20 százalék arányban, ehhez 5 százaléknyi kifejezetten mongolod magyarság a mai magyar nemzet embertani alapanyaga. Ez a folyton épülő magyar nemzet törzse s ebbe olvadnak bele a dinári, alpi, nordikus és a többi szórványos típusok. A vércsoportokkal való bizonyítást azonban ő is elveti, mert nem lehet rajta eligazodni.

Igaz — bevallom őszintén, — hogy én ezt csak azóta olvastam, amiután a könyvet már megírtam. Így bizony a könyvben foglalt faji megállapításokat valóban „ujjból szoptam“. Ez tényleg a kontárhajlam felé mutat. Most ez egyszer szerencsém volt, izlésem és ösztönöm — „intuicio“-m — nem csalt meg, mert utólag igazolt a tudományos megismerés, de ezt nem teszem többet. Szolgáljon mentségemre, hogy az egész könyvem annak a bizonyítására szolgál, hogy bár a biológiai-faji-adottságok is igazi valóságok s nem csupán kitalált különbségek — mégis az emberiség életében a szociológiai törvényszerűségek, a társas élet törvényei, gazdasági, történelmi stb. tényezők a sorrendben az elsők. Éppugy, mint ahogy az önfenntartás is előtte áll a fajfenntartásnak, bár a társas munka a fajfenntartási ösztön érvényesülésének a kikerülhetetlen előfeltétele. De azt is megírtam, hogy éppen ezért a birtokon belüli osztályok a biológiai (nemzeti-faji) tényeket tartják az elsőnek, a birtokon kívüliek

meg a szociológiát, vagyis osztálytényeket. (93. o. 1-20 sor.) Mit akar hát Sz. Gy. tőlem?

Ennyi elég egyszer. Csak még azt fűzöm hozzá, hogy a szerénység, a mások emberi és szellemi munkájának a gondos vizsgálása és lelkiismeretes elbírálása nemcsak reám, az „őstehetség“-re kötelező, hanem a tanult irodalmárra is. Sőt, ha jól vesszük, az még érthető volna, ha én nem ismerném a szellemi harcok törvényeit, de a tanult ember tulzásait nem mentheti semmi. (Veres Péter)

MEGJEGYZÉS AZ ELŐBBIEKRE

Veres Péter azt veti szememre, hogy bírálatomban nem a könyve, a „Szocializmus-nacionalizmus“ egyes hamis tételeivel, hanem személyével foglalkoztam. Tudatosan tettem! Veres Péter téves nézeteit mások már oly kimerítő alapos-sággal elemezték, hogy e régebbi kritikai megállapításokhoz vajmi kevés ujat tudnék fűzni. (A balmazújvárosi parasztíró fenti válaszában sem mond lényegesen újat: dióhéjban foglalja össze eddigi tévedéseit.) Egyébként sokaltam is, keveseltem is a régebbi bírálatokat. Sokaltam, mert olykor Veres Péter egyes írásainak jelentőségével arányban nem álló terjedelmet szenteltek az eszmecserének; keveseltem, mert rendszerint csak az egyes téves nézeteket elemezték s elhanyagolták Veres Péter írói és közirói egyéniségének, szellemi összképének bemutatását. Már előző írásomban hangsúlyoztam, hogy a „Szocializmus-nacionalizmus“ megjelenése után „nem szorítkozhatunk kisebb-nagyobb tévedések és elírások kiigazítására“, mert a „tévedésekből s az elírásokból rendszer lett...“ Arra vállalkoztam tehát, hogy utaljak Veres Péter sajátos magatartásának gyökereire a mai magyar helyzetben s bemutassam azt az eszmei felkészültséget, amely csak megkönnyíti a parasztíró sajnálatos fejlődését. Ítélik meg Veres Péter újabb írásait ismerő olvasóink, vajjon — az adott szerény keretekben — sikerrel oldottam-e meg ezt a feladatot. Ítélik meg azt is, vajjon indokolt-e Veres Péter méltatlankodása cikkem hangja felett. Az a benyomásom, hogy a *Számadás* szerzője félreérti szándékaimat. Ha Veres Pétert szellemi összeroppanástól féltetem, úgy csakis azokra a veszedelmes tünetekre utalok, amelyek — fékezetlenül — előbb-utóbb komolyan vehető irodalmi munkára alkalmatlanná tehetik az író. Vagy Veres Péter ítélőképességét már annyira befolyásolnák „biológiai“ elméletei, hogy ne tudna különbséget tenni az írói csődbejutás s a megbolondulás között? Még azt sem állítottam, hogy e veszedelmes tünetek csak Veres Péter jellemalkatából erednének. Utaltam arra, hogy ily eltévelyedések számára a mai magyar légkör sajnos nagyon kedvező. Hiszen Veres Péter „csak“ azokat a tévhiteket rögzíti le, amelyek átmenetileg, a mai német nyomás hatásaként, az átlagos dolgozók egy részében is meg vannak. Mi Veres Pétertől nem azt kívánjuk, hogy vesse el „aranyjánosian magyaros józan mértéktartását“, hanem azt, hogy tudjon felülemelkedni muló hangulatokon s írói feladatának magaslatán legyen. Azt szeretnők, ha kedvezőtlen körülmények között is meg tudná őrizni a humanista ideálok integritását — a mai német ideológiának tett engedmények nélkül. Egyszóval: azt kívánjuk, hogy tudjon az ár ellen uszni. (Szekeres György)